

Ze krijst.

Het is hees en liefdevol, vol pijn en passie, beangstigend mooi.

De strijd van liefde is heerlijk eerlijk. Hard zonder schaamte, nemend wat haar toekomt en overvloedige gave.

De strijd gaat verder. Ze bukt voorover en zwijgt.

Zweet parelt over haar gelaat. Haar benen trillen van de inspanning.

Een nieuwe opwelling van kracht, niet gekozen, ongebreideld, vol beukende natuurlijkheid.

Ze is alleen, ik ben alleen en toch verbonden. Is dit mens zijn?

Een kreet van verlossing. Even later nog één.

Ze is alleen, ik ben alleen, zij is alleen en toch zo verbonden. Is dit mens zijn?

Zonder te kunnen en willen vluchten, zat en zit ook ik gevangen in de ademtocht van de natuur. Deze adem heeft de natuurlijkheid van mijn eigen ademhaling maar is zo bewust en ingrijpend dat het is alsof ik door haar wordt volgeperst. Alles in me drukt en siddert. Mijn leven doordrongen van het leven.

Een traan rolt langs haar wang, vermengt zich met een zweetdruppel en valt op het laken.

Een blik gevuld met zalige erkenning.

Het enige wat ik kan is een reikende hand geven aan de hare om het handje.

Ook nu nog blijft de verbondenheid in deze schemerruimte hangen. De warmte die daarnet nog zo klemmend was, doet nu deugd.

Het moment deint uit. Ik neem een handdoek en leg het over hen neer.

Terwijl zij de ogen sluit, begint de ademhaling van ons kindje rustiger te worden. Als vader heb ik nu nog de taak om de navelstreng te verbreken. Een materiële breuk die symboliseert hoe we de verbondenheid van de voorbije ademtocht nog moeilijk zullen kunnen evenaren. Het leven roept.

We spreken haar naam uit.

Vervuld van wat vertrokken is, neem ik Arend op en wikkel ik ze in doeken. Ik geef haar terug.

Ik heb mogen delen in het gebeurende en deel nu de bescheiden zorgen die ik te bieden heb.

In alles wat ik doe, bij elke adem, in elke stap op de grond, voel ik nog de tinteling van het nieuwe leven.

Maar we moeten verder. Dit is slechts een moment in de geschiedenis van de toekomst. Voor mij is het een moment dat zweeft en me meeneemt naar waar ik ooit was.

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN

Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen
Departement Pedagogische Wetenschappen
Afdeling Fundamentele pedagogiek

Gen-etica, ver-(van)-vorming?

Over de verhouding van de pedagogische praxis en de biotechnologie

Verhandeling aangeboden tot
het verkrijgen van de graad
Licentiaat in de Pedagogische Wetenschappen
Door Stan Van Mierlo
o.l.v. Prof. Dr. P. Smeyers

2003

Deze thesis tracht een verbinding te leggen tussen de pedagogische wijze van ‘vormen’ en de biotechnologische wijze van ‘vormen’. Beide delen in principe de hoop het kind/de opvoeding te vormen in een wenselijke richting. We voeden op tot meer ‘menswording’, in de hoop dat we een positief voorbeeld kunnen geven aan hij of zij die wordt opgevoed enzomeer. In de biotechnologie vormt men of tracht men te vormen naar een aantal positief geachte kenmerken. Mensen willen ziektes voorkomen en gezondheid stimuleren, betere eigenschappen naar boven brengen,... Toch blijft er veel kritiek bestaan tegen deze nieuwe mogelijkheden tot vorming. Anders gesteld kunnen we de vraag formuleren: “Waarom heeft geen redelijk(e) mens problemen met de idee dat we onze eigen kinderen willen opvoeden en blijft er een zeer grote weerstand tegen de idee dat we onze eigen kinderen met de hulp van de biotechnologie vorm willen geven?”

Om na te gaan of het niet louter om een afkeer/schrik van het nieuwe, onbekende en nog-teweenig-ingeburgerde gaat, verzamel ik de argumenten rond de biotechnologie in een eerste deel. Ik ga na welke argumenten er aangedragen worden contra, maar evenzeer pro de biotechnologie. De waarde die men aan deze argumenten toedicht komt neer op een persoonlijke stellinginname. Zodoende blijkt uit het debat dat de voorstanders van genetische manipulatie en klonen (bij mensen) concluderen dat er geen enkel valabel argument bestaat om hun ontwikkelingen op te geven. Getuige hiervan de regelmatigheid waarmee berichten van nieuwe ontdekkingen en geslaagde experimenten verschijnen in kranten en tijdschriften.

Net omwille van deze blijkbaar niet te stoppen of niet geheel reguleerbare ontwikkelingen, ga ik na wat de gevolgen kunnen zijn. In een tweede stap ga ik dus op zoek naar de consequenties voor de toekomst als we de biotechnologie al dan niet tot verdere ontwikkeling laten komen. Hierbij belicht ik het boek ‘Brave New World’. Dit geeft een extreme uitwerking van de toekomst van de mens bij een algemene toepassing van de biotechnologie.

In mijn zoektocht naar de basis van het onderscheid tussen de biotechnologische en de pedagogische vorming stuit ik hier op de angst voor of onvrede met stabiliteit en het niet-ontwikkelen van mensen. Mijn stelling luidt dat een belangrijk element van ons (westers) mens-zijn te vinden is in ons **streven naar vooruitgang**. Ook onze twee wijzen van vorming wijzen hierop; delen dit streven. Zodoende kom ik op een paradoxale wijze terecht bij een (sterke) gelijkenis van de biotechnologische en de pedagogische vorming, daar waar ik een onderscheid zocht. Deze gelijkenis maakt ook dat we allemaal moeten erkennen dat de biotechnologie gebaseerd is op een legitiem streven. In zekere zin bevestigen en versterken we de biotechnologie door onze levensstijl en opvattingen.

Vanuit de erkenning dat de invulling die aan dit streven naar vooruitgang wordt gegeven, steeds uitsluiting met zich meebrengt, ga ik op zoek naar een alternatief.

Mijn persoonlijke poging (gekoppeld aan het gedachtegoed van de diepe ecologie) tot een zinvol zoeken voor de toekomst situeer ik rond het begrip ‘verbondenheid’. Wat tevens een antwoord inhoudt op de problemen omtrent de noodzakelijke exclusie bij een explicitering van ons zoeken naar progressie. Hiernaast ontwikkel ik de idee van de mogelijkheid van ‘het nieuwe’ die we ondermeer ook bij Hanna Arendt terugvinden. Vanuit mijn optiek sluit de biotechnologie vele mogelijkheden tot iets nieuws uit en kan dit leiden tot een stilvallen van de ontwikkeling van de mens. Hierop baseer ik uiteindelijk mijn persoonlijk onderscheid tussen de biotechnologie en het pedagogisch handelen. Hoewel ik dit doe vanuit de erkenning dat ook deze poging bekritiseerbaar en relatief is en misschien helemaal niet bijdraagt tot de vooruitgang van de mens.

Soms is dankbaarheid niet geheel te tonen. Woorden schuiven eraan voorbij, het witte blad verliest het gevoel in de zwarte lettertjes. Spijtig dat ook deze lettertjes niet zullen opbloeien voor je ogen zoals ze vorm hebben gekregen in mijn hoofd. Misschien staat er meer dan er te lezen valt...

Bedankt Papa, bedankt Mama! Bedankt ouders!

Bedankt Katleen!

Bedankt Toon, Marie, Karolien, Pieter en Wout!

Bedankt Bonnemama, Oma en Opa, goede familie!

Bedankt Bob, Rein en Zo-genoten!

Bedankt aan alle mede-levende mensen, bedankt voor het meedenken en vragen stellen!

Bedankt Kris Van Gorp!

Dank u voor het leven.

Si a la vida!

Stan

29 juli 2003

Inhoudsopgave

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN.....	3
Samenvattende Inleiding.....	9
Twee wijzen van ‘vormen’ vanuit een zelfde interesse.....	9
De argumenten in verband met genetische manipulatie en klonen.....	15
Het argument van de mogelijke deficiëntie bij het klonen en bij genetische manipulatie.....	17
Technische moeilijkheden.....	17
In een maatschappelijk kader.....	19
Medische en niet-medische toepassingen.....	20
Argumenten die wijzen op de andere andersheid van de mens.....	21
De mens staat een trapje hoger.....	21
Hoe we omgaan met voortplanting.....	22
Relativering van de andersheid.....	23
Argumenten vanuit een angst voor overheersing door de technologie.....	25
Wie is verantwoordelijk?.....	27
Argumenten die wijzen op de minderwaardige behandeling van klonen en het ‘gebruik’ van mensen of menselijk materiaal als/voor vervangingsonderdelen.....	28
De kloonslaaf van de mens.....	28
Kloongeneeskunde.....	28
Objecties door mogelijke discriminatie.....	30
Discriminatie in verband met klonen.....	30
Discriminatie in verband met genetische manipulatie.....	31
Religieuze redenen.....	32
Religieus verbod.....	33
God niet willen spelen.....	34
Geen ziel.....	35
Identiteits- en onschendbaarheidsargumenten in verband met het leven.....	37
Het argument egoïsme.....	40
Kennis van de toekomst.....	41
Klassenegoïsme.....	41
Het economisch egoïsme.....	42
Het argument van het rare gevoel.....	43
Besluit.....	45
Uitwerking van enkele punten bij de argumenten.....	47
In verband met het belang van de genen.....	47
In verband met het belang van de wetenschap en de technologie.....	49
In verband met het belang van het streven naar humanisering en vooruitgang.....	51
Toekomstscenario’s.....	53
De stopzetting van de biotechnologie of een sterke beknotting van haar vrijheid.....	54
Toepassing van de biotechnologie enkel op medisch-therapeutisch gebied.....	55
Biotechnologie in functie van een wegwerken van ‘storende’ afwijkingen.....	56
De vrije toepassing van de biotechnologie.....	57
Scenario’s waarbij de menselijke soort voorbijgestreefd is.....	58
De mens die wordt voorbijgegaan door zijn eigen producten.....	58
De perfecte mens.....	59
De slaafmens.....	59

De staat	60
De nieuwe mens	60
Heerlijke Nieuwe Wereld.....	61
Een roman, anders dan anderen?.....	62
Een nieuwe wereld, anders dan de onze?.....	63
De Nieuwe Wereldstaat: enkele eigen(aardig)heden - in verband met opperste macht van de staat.....	63
Een nieuw leven voor de mens.....	67
Wie is mens?.....	70
Een nieuwe mens, anders dan de onze?.....	74
Fundamenten? Andere fundamenten?.....	75
Elementen voor een verdere analyse.....	80
Leve de vooruitgang !!!.....	82
Leve(-n-) de vooruitgang.....	83
Nog een keer de nieuwe wereld.....	84
Op weg naar een nieuwe wereld?.....	85
Waarom het concept ‘streven naar vooruitgang’?.....	86
Waarin vindt men het streven naar vooruitgang?.....	92
Het streven naar vooruitgang in 2 wijzen van vorming.....	95
Besluit.....	96
Leve de vooruitgang ???.....	96
Brengt ‘streven naar vooruitgang’ ook vooruitgang met zich mee?.....	98
Leve welke vooruitgang? Hoe wordt het streven naar vooruitgang vertaald?	99
Dus toch ‘Leve de vooruitgang!’?.....	103
Voorwaarts de toekomst in.....	105
Een toekomst zonder toekomst.....	106
Opvoeding in een stabiele toekomst.....	108
Biotechnologie in een stabiele toekomst.....	109
De 2 wijzen van vorming in relatie.....	109
Besluit.....	110
Wie weet wat de toekomst zal brengen?.....	111
De mogelijkheid van kritiek.....	113
Op weg naar een totale crash van ons samenleven?.....	114
Op weg naar een betere wereld?.....	116
Verbondenheid.....	117
Een pedagogisch verantwoord streven naar vooruitgang.....	119
Biotechnologie voor en in de toekomst.....	121
Besluitend: Pedagogisch handelen en biotechnologie verbonden.....	123
Literatuurlijst.....	128
Voor zij die willen.....	132

Naast haar werd ik wakker. Mijn armen plakten weer aan de namaakleder van de zetel. Mijn rug was helemaal nat van het zweet. Mijn ogen kreeg ik maar met moeite open. Het nooit aflatende kale licht van de gang kwam via de deuropening tot aan het voeteneinde van het bed. Nog een beetje verdwaasd bleef ik zitten. Toen hoorde ik even verderop het belletje dat bij de rode waarschuwingslichtjes hoort. Bijna instinctmatig greep ik naar haar magere kille hand. Ik voelde het darmpje dat eindigde aan de kleeflintjes op haar pols. Ze had de ogen gesloten. Misschien sliep ze, misschien was ze afgedwaald of een beetje verward door de pijn en de medicatie. De grote grijze kist achter haar tikte verder, onverstoorbaar, met het gezapige en tegelijk vreselijke tempo. Vaak was het het enige geluid in de kamer. De andere machines en darmpjes deden hun werk zonder enig hoorbaar gerucht. Het heeft me dikwijls geïntrigeerd hoe alles geregeld werd. Het is bijna wonderbaarlijk wat de mens allemaal kan. Het is ongelooflijk wat er allemaal mogelijk is. Zonder al deze technologie was zij al lang niet meer bij ons geweest. Haar leven is een technologisch wonder, een wonder waar ik niets van begrijp.

Samenvattende Inleiding

‘The most incomprehensible thing about the world is that it is comprehensible!’
(A. Einstein)

Twee wijzen van ‘vormen’ vanuit een zelfde interesse

Mijn thesis, als stelling die ik naar voor wil brengen en dus niet als werkstuk, is gegroeid vanuit de confrontatie met de snel opkomende biotechnologie en het er aan verbonden debat, met daarnaast de geboeidheid door de idee van opvoeding.

Als we vandaag de dag over (menselijke) ‘vorming’ spreken, denken de meeste mensen aan vorming door ouders, leraren, opvoeders, trainers, pedagogen en anderen, vorming door intermenselijk contact. Meer recent ziet men dat er mogelijkheden tot vorming zijn op een meer technische wijze. Vorming door materieel ingrijpen in het menselijke leven. Deze vorming plaats ik onder de noemer ‘biotechnologie’. Biotechnologie spits ik hier toe op: biotechnologie als hulpmiddel/ondersteuning bij zwangerschappen of anders gezegd voor het verhelpen van onvruchtbaarheid; biotechnologie als hulpmiddel om overdraagbare ziektes uit te schakelen; biotechnologie voor schoonheidsperfectie; biotechnologie voor het ontwikkelen van de ‘betere’ of ‘perfecte’ mens; reproductief klonen.

Deze elementen vormen een selectie van een nog veel bredere wetenschap en technologie. In mijn bepaling gaat het zowel om selectie, klonen als om genetische manipulatie, maar dit enkel toegepast bij mensen. Deze staan in verband met het selecteren, klonen en genetische manipulatie van dieren en planten. Dit wordt echter niet behandeld, tenzij het expliciet wordt vermeld. Ik ga ook niet nadrukkelijk in op de ontwikkelingen in het stamcelonderzoek. Dit

wordt ook vaak tot de biotechnologie gerekend, maar valt niet onder de technieken die ik wil confronteren met de pedagogische wijze van vormen.

Het mag duidelijk zijn dat we over twee andersoortige ‘vormingen’ spreken als we het hebben over de pedagogische praxis en de biotechnologie. Naast de verschillende wijzen waarop de veranderingen tot stand gebracht worden, zijn er ook verschillen in uitgangspunt, in belang van het technisch kunnen voor de realisering van de verandering, de algemeenheid van kennis en kunde in verband met de vormingen e.a.

Beide wijzen van ‘vormen’, de biotechnologische en de pedagogische, zijn volgens mij, ondanks hun verschillen, veruitwendigingen van de interesse in vooruitgang van de mens. Deze interesse is een basisvoorwaarde voor het overleven van de mens in zijn vaak vijandige omgeving (natuurkrachten die de mens bedreigen met vernietiging en waartegen hij zich wapent; de ongespecialiseerdheid van het menselijk lichaam om bijvoorbeeld te jagen, waardoor hij hulpmiddelen is gaan ontwikkelen om toch aan voedsel te geraken; het gebruiken van het vuur voor warmte en het vervaardigen van materialen;...) Samen met basisvoorwaarde voor het overleven toont deze interesse naar vooruitgang zich als een typerend kenmerk van onze soort. De ingrijpendheid waarmee we het aangezicht van de wereldbol hebben gewijzigd, spreekt op dit punt genoeg voor zich.

Volgens veel hedendaagse auteurs¹ zijn we nu aanbeland in een periode van postmodernisme. Dit zou een tijd zijn zonder vaste waarden of normen, een tijd zonder god of gebod. Er rijzen vragen bij de vormende mogelijkheden en de wenselijkheid van bepaalde ingrepen van de mens. Onder andere in ‘Pedagogiek en postmodernisme’² vinden we terug dat het project van de verlichting zwaar bekritiseerd wordt. Daarnaast vinden we in het zelfde artikel: “De postmoderniteit lijkt intellectueel te verlammen door het ontbreken van een door iedereen gedeeld verhaal.”³ Op het punt van beheersing en humanisering lijken we echter nog met een taaie overblijver van de moderniteit te zitten. Ik zal verderop betogen dat dit verhaal van

¹ Zie Blake, N., Smeyers, P., Smith, R. & Standish, P.(1998). *Thinking Again: Education after postmodernism*. Westport, connecticut: Bergin & Garvey.; Wildemersch, D. Finger, M. & Jansen, T. (eds.). (2000). Studies in pedagogy, andragogy and gerontagogy; vol 36. *Adult Education and Social Responsibility. Reconciling the irreconcilable?* (2e ed.) Frankfurt am Main: Lang. & Derksen, L.(1992). Nietzsche en het Postmodernisme. P.20-21. in Voorsluis, B.(red.). (1992). Nietzsche en het Postmodernisme. Kampen: Kok.

² Smeyers,P. (2001). *Pedagogiek en postmoderniteit*. In: Smeyers, P. & Levering, B.(red.). Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek. Moderen en postmodern. Amsterdam: Boom.

³ Smeyers, P. (2001). P. 154.

opgang en progressie stevig overeind lijkt te blijven in een wereld waarin andere grote verhalen hebben afgedaan.

We merken deze drang naar humanisering en verbetering bijvoorbeeld sterk in de evidentie waarmee we vandaag de dag genetische screenings doorvoeren bij zwangere vrouwen boven de 35. Niet enkel leed wordt vermeden door afwijkingen op te sporen en te verwijderen. De inbrahumane eigenschappen zullen in veel gevallen het stadium van het embryo niet passeren. ‘Welke *redelijke* beslissing zou u immers nemen als u weet dat u een kind zal krijgen met een mentale handicap?’

Uit de wetenschappen die ik naar voor haal in mijn thesis, blijkt alleszins dat de vooruitgangsidee nog lang niet is opgegeven. Zowel de pedagogiek als de biotechnologie zijn wetenschappen waarbij humanisering centraal blijft staan. Vanaf het bestaan van cultuur heeft men de verworvenheden willen overdragen en ontwikkelen in de overtuiging dat dit waardevol is. Kinderen worden steeds bewust en onbewust ingeleid en ondergedompeld in een voorgevormde context⁴. Meer specifiek in onze westerse cultuur worden wij sinds eeuwen ingewijd in een samenleving die op weg is steeds humaner te worden. Foucault haalt dit aan in zijn ‘*histoire de la folie*’⁵ Vanaf de verlichting zorgde men er voor dat zwakzinnigen en andere uitzonderingen, aan het daglicht onttrokken werden. Ze werden weggehaald uit het samenleven van de redelijken. Deze ‘grote opsluiting’ van ‘*debielen*’ was nodig omdat zij aanzien werden als de volstrekt onredelijken, zij waren het andere dan het redelijke. Later zouden de materiële ketens verwisseld worden door therapieën en heropvoedingprogramma’s,⁶ waarbij men hoopt de voorrechten en kwaliteiten van onze cultuur ook met deze mensen te kunnen delen.

Ik wil aansluiten bij de analyse van Adorno en Horkheimer in ‘*Dialektik der Aufklärung*’.⁷ Zij stellen hierin dat de verlichting omgeslagen is in haar tegendeel. In plaats van te emanciperen, te bevrijden, is ze totalitair geworden. Steunpunt in hun argumentatie is de stelling dat de westerse rationaliteit in de kern gericht is op de beheersing van de natuur. Deze tendens culmineert in de techniek. Zij stellen dat dit ook leidt tot een beheersing van de mens door de mens: “bevrijding door beheersing”. Als deze analyse correct is, wil dit zeggen dat heel wat

⁴ Winch, P. (1958). *The idea of a social science and its relation to Philosophy*. (2e ed.). London: Routledge

⁵ Foucault, M. (1972). *L’histoire de la folie à l’âge classique*. Paris: Gallimard.

⁶ Dit sluit ook aan bij de pedagogiseringsthese van Depaepe, M. (1998). *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*. Leuven: Acco.

⁷ Horkheimer, M. & Adorno, T.W. (1986). *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Frankfurt am Main: Fisher.

vorming in de zin van opvoeding of inwijding in de cultuur uit draait op beheersing van de mens. Dit terwijl men in de illusie gaat leven dat zijn vrijheid groeit. Vandaar misschien dat het voor velen zo aantrekkelijk is om aan deze ‘voortgang’ mee te werken.

Peter Sloterdijk maakt volgens mij een gelijkaardige analyse in zijn boek ‘Regels voor het mensenpark’⁸. Hij stelt dat de mens altijd goed in staat is geweest om zichzelf te ‘temmen’. Hij verwijst hiervoor naar Plato’s geschriften, waarvan hij zegt dat deze niets anders waren dan een voorstel tot regels voor het mensenpark. Plato wees op de nood aan herders; om mensen te hoeden en daarnaast de noodzaak van niet-leidenden voor een samenleving. Dit temmen, dat gekoppeld wordt aan opvoeding, is volgens Sloterdijk niet de enige bekommernis van de mens. De mens heeft ook een telende interesse. Deze laatste wordt steeds realistischer en lijkt onafwendbaar dichterbij te komen. Het voortgangsgeloof en de idee van steeds meer rationaliteit lijkt dus zeer levendig. Besluitend kunnen we stellen dat beide soorten vorming gezien kunnen worden als middel om een meer humane samenleving op te bouwen.

Ook de analyse van ‘Regels voor het mensenpark’, zoals de ‘Dialektik der Aufklärung’ gaat in tegen het idee dat de moderniteit gefaald heeft en niet in staat was de mens te temmen. Als extremitet van het falen van de humaniteit wordt meestal naar WO II verwezen, waarin, onder het mom van humanisering, de grootste barbarij is ontstaan. We hebben alleszins afstand moeten doen van een te groot of naïef vertrouwen in de voortgang. Er is kritiek gekomen en er is nog steeds kritiek op het grote ideaal.

De verdere uitbreiding van het technologisch ontwikkeling en de onbekommerdheid in de omgang met onze vernieling van ons leefmilieu zijn echter twee opvallende voorbeelden die er op wijzen dat de rationaliteit nog niet fundamenteel veranderd is tegenover de rationaliteit van de zogezegde moderne tijd. De stelling van Horkheimer en Adorno (dat de idee van maakbaarheid en beheersbaarheid van mens, natuur en samenleving een destructieve illusie is) nog steeds pijnlijk waar blijkt te zijn.

Aan het begin stelde ik dat er een duidelijk onderscheid bestaat tussen de biotechnologie en de pedagogische praxis als wijzen van vorming. In het vorige lijken ze daarentegen eenzelfde rationaliteit te delen. Beiden zijn ze er op gericht de mens te vormen naar een betere realisering van een humane wereld. Beiden streven ze naar voortgang. Dit streven bezielt

⁸ Sloterdijk, P. (2000). *Regels voor het mensenpark: kroniek van een debat*. Amsterdam: Boom.

ook de zoektocht naar de grenzen van de manipulatie. De mogelijkheid van vooruitgang maakt ook dat we geen definitieve vraagtekens kunnen plaatsen bij de verdere uitbreidingen van een aantal biotechnologische en pedagogische experimenten. De idee van vooruitgang die als verantwoording dient om te ontwikkelen en fysieke (lichamelijke eigenschappen worden gecultiveerd of aangepast), mentale (menselijke intelligentie enorm trainen of technisch proberen te vergroten) en ethische (vb: genetische screenings laten gebeuren zonder hierbij toestemming te laten geven door de ouders) grenzen te *verschuiven*.

Toch blijven er grenzen aan wat voor ons aanvaardbaar is. Deze moeilijke grens wil ik illustreren met 2 voorbeelden:

Delen we de idee dat we voor anderen en onszelf niet wensen dat we een gehandicapt kind krijgen? Delen we de idee dat we een gezond kind een mindere belasting vinden dan een zwaar gehandicapt kind? In onze maatschappij is aborteren mogelijk en toegelaten. Keuren we de abortus van een foetus goed die belast is met een zware fysieke en mentale handicap? Prefereren we respect voor ieder menselijk leven in plaats van een al te gemakkelijk kiezen voor het stopzetten van een gehandicapt leven?

Prefereren we dan ook dat we de foetus zo zouden (genetisch) manipuleren zodat hij/zij deze handicap niet ontwikkelt en een gezond leven kan leiden? Prefereren we op dit punt dan genetische manipulatie van mensen in plaats van de reeds verbreide abortuspraktijk?

Over ‘het goede willen voor uw kind’ als ethische houding, is weinig discussie. Maar vinden we het verlangen van een moeder naar een gezond kind ook legitiem? Als u een kind krijgt, bent u dan blij als het een gezond en aantrekkelijk kind is? Zou u voor uw kind ook niet blij zijn als het knap is, eerder dan wanneer het een onaantrekkelijk uiterlijk heeft? Zou u dan minder blij zijn met een kind dat knap gemaakt is door de technologie, dan met een kind dat op een natuurlijke manier knap is geworden? Zou u uw kind genetisch laten ‘vermooien’ als u weet dat het bijvoorbeeld een bochel zal ontwikkelen?

Los van deze moeilijk vraagstukken, blijft het zo dat we bepaalde praktijken zullen goedkeuren en anderen niet⁹. Sommige handelingen shockeren en roepen om reactie, anderen verstaat men en laat men toe. Zo wordt er bijvoorbeeld een, zij het soms een arbitrair onderscheid, gemaakt in het gebruik van middelen. We staan als maatschappij niet toe dat er hard drugs gedeald wordt. We kunnen niet toelaten dat iemand zich de dood in drinkt. Het

⁹ Vanuit een gesprek met Prof. Smeyers, P.

roken van wiet wordt echter gedoogd. En sigaretten, die eveneens oorzakelijk verbonden kunnen zijn met de dood van een mens, kunnen legaal verhandeld worden. Sommige beslissingen en opties in de omgang met de biotechnologie, vinden we legitiem; andere zijn voor ons niet acceptabel.

Zoals de voorbeelden aantonen is de grens tussen wat aanvaard wordt en wat niet, heel subtiel. Er zijn zeer fijne nuances die beslissend kunnen zijn voor ons oordeel en ons handelen. Dit zien we ook in discussies rond abortus, euthanasie, e.a. Daarenboven hebben we geen vaste grenzen meer. Stil en bijna ongemerkt verschuift ons oordeel, zoals de rivierbedding en de ‘form of life’ bij Wittgenstein. Daarnaast is er ook nog een verschil tussen toestaan dat sommige mensen iets doen en een standpunt innemen als persoon of als maatschappij.

Hoe kunnen we dan toch nog verantwoordbare onderscheidingen maken? Zeker als we de metafysica opgeven, is het moeilijk om een coherente scheidslijn aan te geven voor de bepaling van het legitieme en het niet-legitieme. Onze ‘form of life’ (dewelke niet vast en definitief is) wordt het enige referentiepunt om bepaalde beslissingen af te keuren of te onderschrijven. Kunnen we, als erop reflecterende mens (als filosofiebeoefenaar), nog iets meer doen dan enkel vaststellen dat bepaalde beslissingen genomen worden? Kunnen we nog iets meer zeggen dan “het is zo” of “het wordt zo gedaan”?

Door in een volgend deel in te gaan op de argumenten pro en contra biotechnologie, wil ik nagaan wat de pogingen zijn die ondernomen worden om het legitieme te onderscheiden van het niet-legitieme en in hoeverre ze slagen in hun opzet. Ik wil dus nagaan waar het schoentje wringt als de biotechnologie toch op een zelfde leest is geschoeid als de pedagogische vorming. Deze laatste wijze van vorming is even oud als de mens zelf en er is geen enkele ‘redelijke’ mens die in opstand zal komen bij de mededeling dat men zijn eigen kind gaat opvoeden. Daarentegen zullen er vele mensen zijn die protesteren als men zegt dat mijn zijn eigen kind genetisch gaat manipuleren om het beter aan te passen aan de eisen die de huidige maatschappij stelt. Waarom dit onderscheid?

“Zo lang er leven is, is er hoop.” zegde ik eens bij het afscheid van mijn moeder. Toen die de deur uit was, rolden haar tranen. “Op wat hoop jij dan nog? Het is over! Gedaan! Ten einde! Hoor je me Stan. Ik ga dood echt dood”

Er volgde geen antwoord. Er was geen antwoord. Wat ik tegen mijn moeder had gezegd, had ik gezegd om overleefd te blijven. Een pure overlevingsstrategie. Ik had haar toch niet weer kunnen wegsturen met de loodzware hardheid van ons verhaal. We moeten er toch niet allemaal aan kapot gaan! Laat me alsjeblieft nog in de waan dat er dan nog hoop is. Ik wilde niet toegeven dat wij ons hier opsloten om enkel te wachten. Te wachten op. Enkel wachten op de dood voldoet niet.

Toen heb ik gezwegen, uren aan een stuk heb ik al zwijgend naast haar gezeten.

Dikwijls, als zij al zwijgt; de ogen heeft gesloten, weet ik niet wat gezegd. Vele mensen hebben onze kamer al achtergelaten in een doodse stilte. Verschillende onder hen durven niet meer terugkomen. Het doet pijn, het is triest. Voor wie het meest?

En zo wordt ons verhaal door als maar minder mensen gedragen. Ons verhaal dat (zoals zovele) dankzij de techniek moet verder lopen. Het wordt uitgemolken en uitgesponnen met enkel(e) pijnlijke paragrafen. Elk element uit het verhaal wijst ons en brengt ons dichterbij naar het onrechtvaardige einde. Elke dag een zelfde bladzijde, en toch kunnen we het boek niet toeslaan voor het uit is.

Maar, zeg me, zeg het me eerlijk, is het wel de moeite waard om het onvermijdelijk eindige verhaal zo te rekken?

De argumenten in verband met genetische manipulatie en klonen

In wat volgt geef ik een aantal argumenten weer in debat over klonen en genetische manipulatie bij mensen (‘biotechnologie’). Daarbij geef ik soms een persoonlijke beschouwing die een bepaald licht werpt op een argument. Deze beschouwingen staan echter relatief los van de weergave van de argumenten. Ze wijzen echter op de grotere complexiteiten die nog spelen achter de argumenten.

Vooraf dient gezegd dat de argumenten die hier aangehaald worden ook uit andere ethische discussies komen zoals daar zijn: de discussie rond abortus en/of euthanasie, het klonen van planten en dieren, genetische manipulatie van dierlijk en plantaardig materiaal (‘GGO’s’). Dit zijn allen discussies waarin vaak dezelfde argumenten worden gebruikt. Daarnaast zijn er logischerwijs ook situatie- en onderwerpspecifieke elementen. Hier geef ik dus enkel deze in verband met genetische manipulatie bij mensen en klonen van mensen.

Om de discussie wat meer ‘vlees en bloed’ te geven schets ik hier een mogelijke situatie op basis van een passage in ‘Who’s afraid of Human Cloning?’¹⁰

¹⁰ Pence, G.E.(1998). *Who’s afraid of human cloning ?*Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Als arts krijg je een vraag van een koppel met een sterke kinderwens. Door afstamming bestaat de kans op een erfelijke afwijking voor de kinderen. Daarnaast is de vrouw ook niet op een natuurlijke manier vruchtbaar. Dankzij IVF wordt er toch een kind geboren dat genetische banden heeft met de beide ouders. Het koppel is zeer gelukkig met het kind en ook in de bredere familiekring is er een grote waardering van het ouderschap.

Op een dag echter rijdt een dronken chauffeur in op het gezin. De vader is op slag dood, de vrouw herstelt en de zoon blijft in leven maar dit in een definitief comateuze toestand. Omwille van haar geloof, culturele achtergrond en ervaring wil de vrouw niet hertrouwen, maar heeft het zeer moeilijk met het feit binnenkort weer verder te moeten zonder kind.

Ze overweegt om de vraag te stellen om de kern uit een eicel van zichzelf te laten wegnemen en deze te vervangen door de kern van een lichaamscel van haar nog in leven zijnde zoon. Ze beseft heel goed dat deze niet kan vervangen worden, maar ze wil wel heel graag een kind met een genetische band met zichzelf en haar man. Ze is zich er ook van bewust dat de minst goede eigenschappen van haar zoon en man naar boven zouden kunnen komen in de nieuwe zoon. Geen argument kan haar overtuigen om de wens naar een genetisch eigen kind te laten varen.

In 'Against a prohibition on cloning'¹¹ schrijft Fyfe, A. dat de argumenten in het debat over het klonen van mensen, kunnen gevat worden in negen families. Ik neem deze indeling hier over en voeg in die negen families de specifieke argumenten in verband met genetische manipulatie toe, evenals de argumenten uit andere literatuur die in de tekst van Fyfe niet zijn opgenomen. Fyfes tekst is een verdediging van de biotechnologie, hij benoemt de categorieën daarom als objecties, waartegen hij dan 1 voor 1 reageert.

De negen onderscheiden families van kritiek volgens Fyfe:

Defective child objections

Guinea pig objections

Technological terror objections

Slavery and spare parts objections

Objections of potential discrimination

Religious objections

Identity and sanctity of life objections

Selfishness objections

¹¹ Fyfe, A.(s.d.). *Against a Prohibition on Cloning*. www.humancloning.org.

Funny feeling objections

In de discussie rond de biotechnologie wordt er meestal gereageerd tegen objecties. Voorstanders houden meestal de verdedigende rol door in te gaan tegen de argumenten contra hun onderzoeken en experimenten. Het is echter ook mogelijk om de logica om te draaien en de bewijslast bij de voorstanders te leggen. We zouden kunnen stellen dat het aan de voorstanders is om effectief en onomstotelijk aan te tonen wat de vooruitgang is die in de biotechnologie aanwezig is. In plaats van op hun eis van ontwikkeling in te gaan, op basis van hun weerleggingen van de argumenten contra, zouden ze misschien eerst iedereen moeten overtuigen met argumenten en bewijzen dat het beter is om de nieuwe mogelijkheden te gebruiken. Zo is het niet meer aan de tegenstanders om de biotechnologen een halt toe te roepen, maar aan de biotechnologen om hun werk te legitimeren. Hoewel een aantal van hen niet liever zal vragen dan dat ze hiertoe worden uitgenodigd, zou het toch geen sinecure zijn. In het volgende deel kan u zelf oordelen of zij er in slagen sterke argumenten voor te dragen om hun werk te legitimeren.

Het argument van de mogelijke deficiëntie bij het klonen en bij genetische manipulatie

Technische moeilijkheden

Zeer vaak wordt er gewezen op de gekende en de nog niet te voorziene problemen en gevaren van genetische manipulatie en klonen. Meestal wordt er daarbij verwezen naar het eerste gekloonde dier op onze aarde. Aan de creatie van Dolly gingen 247 mislukte zwangerschappen vooraf. Deze zwangerschappen zijn nog maar een kleine fractie van het zeer grote aantal pogingen om tot een zwangerschap te komen. Als toemaatje is het zelfs nog zo dat het schaap nu reeds overleden is aan kwalen die normaal pas op veel latere leeftijd voorkomen. Het besluit staat voor een aantal mensen dus vast: “De wetenschap vandaag staat nog niet ver genoeg om met zekerheid mensen te klonen of genetisch te manipuleren. Dit ‘feit’ wordt eveneens gebruikt als reactie op het aangekondigde experiment van de gynaecologen Zavos en Antinori om gekloonde foetussen in te planten bij 52 draagmoeders.¹² Heel wat wetenschappers geloven niet in het slagen van deze pogingen. Zij wijzen op de grote complexiteit van het klonen en het grote aantal factoren dat van belang zijn voor het slagen bij

¹² De standaard. (16 februari 2002). Arts wil in maart mensen klonen. *Dpa, Washington/München*.

dit proces. Ook het Comité voor Bio-ethiek sprak zich in 1999¹³ uit voor een algemeen uitstel van kloonexperimenten met mensen op basis van de grote kans op fouten. Het procédé dat heden ten dage wordt toegepast biedt niet genoeg zekerheden.

De stelling is dus dat er een te grote kans is op afwijkingen en fouten door een nog te geringe kennis en kunde op het vlak van kloning en vaak ook genetische manipulatie. Hieraan wordt verbonden dat het niet verantwoord is om nu al in dit verband pogingen te ondernemen.

Voorstanders stellen dat neerkomt op de stelling: “Als we zien dat de kans bestaat dat uw kind niet perfect zal zijn, of dat er afwijkingen kunnen voorkomen, dan kunnen we u verbieden kinderen te hebben.” Of toegepast op het klonen van mensen: “Als uw kind dezelfde imperfectheden heeft als u of uw partner dan is dat leven niet goed genoeg om te bestaan in deze wereld.”¹⁴

Op deze wijze voorgesteld, argumenteren de tegenstanders van genetische manipulatie en klonen niet op een zeer ethische wijze. Daarbij komt dat de tegenstanders argumenteren tegen biotechnologische aanpassing van de mens, net omwille van het respect voor de eigenheid van de mens en het respect voor het imperfecte.

Beschouwing

Beide partijen in de discussie delen dus klaarblijkelijk wel dezelfde waarden, maar betichten de andere ervan deze waarden niet na te volgen. Probleem is dat het argument pro in de bepaling van Fyfe zich hier beroept op een nogal extreme invulling van de waarschuwing voor problemen met de biotechnologie. Dit leidt tot een zwart-wit discussie waarbij de beide partijen beweren wit te zijn.

Daarnaast moet gezegd worden dat deze objectie een voorlopig argument inhoudt. Wanneer de kennis voldoende groot en betrouwbaar zal zijn, is het probleem en het argument van de baan. De vraag blijft echter wanneer we voldoende betrouwbaarheid en zekerheid zullen hebben, en hoe we tot deze zekerheid zullen komen. Moeten daarvoor al niet sowieso experimenteren met mensen. Voorbeelden en proeven met dieren zijn nooit exact hetzelfde, als proeven met mensen.

¹³ www.kuleuven.ac.be/cbmer

¹⁴ Fyfe, A.(s.d.). P.4.

In een maatschappelijk kader

In de schets die ik aan het begin van dit hoofdstuk gaf, merken we dat er een bezorgdheid is over de kwaliteiten en mogelijke fouten bij het nieuwe kind.

Vaak wordt niet geëxpliciteerd wat ‘fouten’ en ‘afwijkingen’ zijn. In het algemeen kunnen we aannemen dat het hier gaat om zowel fysieke als psychische kenmerken die als *minder* dan normaal worden beoordeeld. Daarbij horen handicaps, zoals we nu fysieke en mentale handicaps kennen, maar evenzeer de mogelijkheden van een veel sneller lichamelijk oud zijn van het lichaam, of psychische moeilijkheden die opkomen na verloop van jaren. Zo is het mogelijk op het vlak van genetische manipulatie dat men een ingreep doet om Chorea van Huntington te voorkomen, maar dat men tegelijkertijd een aandoening aan de gewrichten veroorzaakt waardoor de persoon een nog zwaardere belasting ondervindt voor zijn/haar leven. In dit verband wordt ook verwezen naar de nog beperkte kennis over het menselijk genoom.

Het Menselijk Genoom Project¹⁵ wordt algemeen erkend als een sterke vergroting van onze kennis over het genoom. Meestal wordt echter in een adem gewezen op de nog enorme hoeveelheid onbekend terrein hier terzake. Anno 2002 zouden er vier van de 24 chromosomen redelijk volledig gekend zijn¹⁶ naar aantal genen en eigenschappen van deze genen. Dit betekent dat er nog een grote onduidelijkheid bestaat over de 20 andere chromosomen en de wisselwerkingen en wederzijdse beïnvloeding van de genen en structuren. Deze vaststelling wordt logischerwijs vaak gebruikt als argument tegen het experimenteren met genetische manipulatie of kloning.

Nog andere, minder realistische gevolgen in verband met de maatschappelijke normen, worden soms aangehaald als tegenargument tegen de biotechnologie. Zo wijst men regelmatig op de mogelijkheid dat er per vergissing een vreselijk creatuur zal ontstaan die de mensheid in haar totaliteit bedreigt. De wetenschappelijke experimenten houden deze gevaren volgens sommigen in. Dit is vooral een argumentatie vanuit sciencefiction ideeën à la Dr. Frankenstein. Ik kom hier later nog op terug.

Deze familie van argumenten beroept zich dus op een maatschappelijk bepaalde norm om te wijzen op het gevaar dat de wetenschap met zich mee brengt. Men vreest dat er ‘gevallen’

¹⁵ www.ornl.gov/hgmis/

¹⁶ De Standaard (27 december 2002). *Vierde chromosoom ontrafeld*. P.27

voortgebracht zullen worden die al dan niet zwaar van deze normen afwijken. Jan Jans¹⁷ sluit hierbij aan met de idee dat de regel, ‘Vóór alles, richt geen schade aan’ ,waardevol is en best gevolgd wordt. Deze regel brengt volgens hem mee dat ook het klonen van embryo’s nu niet verantwoordbaar is.

In de literatuur vinden we als belangrijkste argument pro¹⁸, de mogelijkheden tot echte hulp voor mensen om een genetisch eigen kind te krijgen. Dit ‘hulp bieden’ wordt verstaan als een erkenning van de waarde van de unieke (genetische) constellatie van de ouders. Zodoende beroepen de voorstanders zich op het idee dat zij de uniciteit van de mens en dus ook de mogelijke imperfectheden erkennen en respecteren.

Kinderloos blijven wordt gezien als een zeer zware last voor ouders. Het is een zegen van de techniek dat zij vele duizenden mensen kan helpen dit probleem op te vangen. De medische ondersteuning van koppels door andere technieken helpt vaak, maar schiet in sommige gevallen nog tekort. Daarom kan het, volgens de voorstanders, alleen maar worden toegejuicht dat er nu een technologie wordt ontwikkeld die in alle gevallen kan helpen. Reproductieve kloning helpt mensen die geen kinderen kunnen krijgen door hun een foetus te geven die daarna verder kan groeien in het genetisch eigen gezin.

Bij therapeutisch klonen (het opkweken van een embryo om er een reeds levende mens te helpen) is er een nieuwe moeilijkheid: als er stamcellen uit de kloon worden genomen, sterft deze sowieso. Er wordt dus in zekere zin een einde gemaakt aan beginnend menselijk leven. Hier steekt de discussie van waar menselijk leven begint, de kop op. Ik ga daar niet verder op in.

Medische en niet-medische toepassingen

Als laatste punt bij dit argument wil ik aanhalen, dat er tot nu toe vanuit wordt gegaan dat de biotechnologie steeds zal gebruikt worden in een medische zin of beter, met het oog op het oplossen van medische ‘problemen’. Tegenstanders vrezen dat dit niet steeds het geval zal zijn.

De mogelijke ‘mislukkingen’ op de weg naar de perfectionering van de techniek, worden door de voorstanders in het licht geplaatst van het veel grotere succes dat met de techniek te behalen valt. De tegenstanders daarentegen be-/ver-oordelen de pogingen veel meer los van

de mogelijke gevolgen op lange termijn. Teneinde argumenteren de voorstanders dat door natuurlijke processen er vaak een veel grotere kans is op ‘mislukkingen’, dan de kans op ‘fouten’ door technisch ondersteunde voortplanting. Dr. Zavos voegt daaraan toe dat de vele fouten die optreden bij het klonen van dieren komen door onzorgvuldig en onprecies werken van de wetenschappers. “Als we gaan klonen met mensen, zal er veel beter en juistere gewerkt worden, waardoor er vele fouten en mislukkingen zullen vermeden worden.”¹⁹ Het menselijk materiaal zal volgens hem steeds met veel meer zorg worden behandeld. Dit in tegenstelling tot het dierlijk materiaal dat gebruikt wordt en waar er veel minder respect voor is. Hij vergelijkt het met het gemak waarmee men dierproeven opzet in tegenstelling tot de terughoudendheid die we hebben in verband met de proeven op mensen. Als extraatje komt daarbij, dat de mens een veel betere genetische constitutie zou hebben voor het reproductief klonen. Fatale woekering van eigen weefsels zouden bij mensen veel minder voorkomen, in tegenstelling tot de tot nu toe gekloonde dieren.²⁰

Voorstanders²¹ vinden dat we veel dichter naderen tot de idee van ‘Brave New World’ van Aldous Huxley als we door de overheid opgestelde normen van perfectie laten beslissen over wie welke kinderen mag krijgen (als klonen en genetische manipulatie verboden wordt dan bepaalt de overheid voor een aantal mensen dat ze geen kinderen mogen hebben), dan wanneer de wetenschap wordt gebruikt om mensen te ondersteunen in hun vruchtbaarheid. De biotechnologie staat geheel in functie van de mens. De angsten die tegenstanders er rond zaaien zijn zinloos volgens hen.

Argumenten die wijzen op de andere andersheid van de mens

De mens staat een trapje hoger

Hoewel de geboorte van Dolly een wereldschokkende gebeurtenis was, is het niet het klonen van het dier dat zo’n heftige reacties uitlokte. Het was veeleer omwille van de mogelijke gevolgen voor de mens, die met haar geboorte direct duidelijk werden. In het vorige punt verwezen we ook al naar het onderscheid dat gemaakt wordt tussen het gebruik van dieren voor experimenten en de terughoudendheid hieromtrent met mensen. De integriteit van de

¹⁹ www.zavos.org

²⁰ De beste spraakmakers. (2002). A. *Antinori over klonen*. VRT.

²¹ Fyfe, A.(s.d.). en www.humancloning.org.

mens wordt vaak aangehaald als een argument om bepaalde experimenten of technieken niet toe te laten. De mens wil niet als proefdier behandeld worden.

Ook in de biotechnologie is het duidelijk dat er een groot onderscheid wordt gemaakt tussen mensen en dieren. Nadat Dolly in 1996 het eerste gekloonde dier op aarde werd, zijn er ondertussen ook muizen, ratten, koeien en andere dieren gekloond. Daarnaast zijn er ook ontwikkelingen op het vlak van transgene dieren. Zo bestaat het gekloonde schaap Polly, dit is een schaap met naast de genen van de moedercel ook genen van een geit. Dit wijst erop dat zelfs al zijn er nog vele technische moeilijkheden, er ook een ander aspect meespeelt om genetische manipulatie en kloning van mensen of het ontwikkelen van mens-schapen af te wijzen.

Het merendeel van de moderne mensen hebben nog steeds de idee dat onze soort radicaal onderscheiden kan worden van eender welke andere diersoort. Men komt dan meestal uit op een discussie over de kenmerken die al dan niet in aanmerking komen om het onderscheid op te baseren. Veel gebruikte criteria hieromtrent zijn: onze hersencapaciteit, ons talige vermogen, onze ethische en esthetische gevoeligheid, onze creativiteit,... Of deze criteria al dan niet voldoende zijn voor een sterk onderscheid wil ik hier niet beslissen, wel heeft de keuze gevolgen voor verder te nemen opties. Het aanvaarden van een onderscheid, en het belang dat men aan dit onderscheid hecht, bepaalt mee hoe men zal omgaan met de biotechnologie.

Hoe we omgaan met voortplanting

Een ander element in het onderscheid dat gemaakt wordt tussen mensen en dieren is de idee dat voortplanting bij dieren een daad is die niet gepland wordt. Bij dieren gebeurt voortplanting op een niet-overwogen manier, zij zijn louter onderhevig aan hun overlevingsdrang. Dit terwijl vele mensen plannen maken omtrent kinderen en bewuste keuzes maken over het al dan niet krijgen van kinderen en daarbij ook het eventuele aantal. Omwille van de specifieke keuze van mensen voor kinderen, moeten deze vruchten van de ouders ook met meer respect behandeld worden en mag er niet geraakt worden aan dit voortplantingsproces. Traditioneel krijgen kinderen de betekenis een product te zijn van het samenkomen van twee mensen die veel van elkaar houden. De mens kan zich voor velen dus onderscheiden omwille van de liefdevolle keuze voor zijn geboorte.

De voorstanders van de biotechnologie argumenteren dat elke mens ontstaan is door een soort experiment met enorm veel onzekere factoren. Daarbij komt voor hen dat vele kinderen ontstaan op plaatsen die helemaal niet optimaal zijn. Ook worden er nog vele kinderen geboren zonder dat ze echt gewild zijn. De andersheid van de mens zit dus volgens de voorstanders wel in de keuze, maar niet in het anders zijn van natuur van voortplanting bij de mens in vergelijking met dieren. Bij kinderen die ontstaan door klonen of die genetisch gemanipuleerd zijn, gaat het alleszins om een heel bewuste keuze van de ouders. Deze zijn er dan ook goed op voorbereid en zullen het kind met grote blijdschap ontvangen. Dit wordt vaak nog versterkt doordat deze koppels er lang naar hebben verlangd. Ook kunnen de condities voor bevruchting vaak veel beter zijn dan bij niet medisch ondersteunde bevruchtingen. Vergelijken we maar een moeder van 18 die zwanger is geraakt door onvoorzichtig te vrijen (en daarom het ouderlijk huis wordt uitgezet), met een koppel dat na lang proberen eindelijk een kindje mag verwachten in hun rustig en goed georganiseerd leven.

Beschouwing

De argumentatie van de tegenstanders gaat in feite terug op wat in het vorige punt reeds aangehaald werd: het feit dat er een aantal pogingen zullen ‘mislukken’ op het pad naar een zekere en foutloze technologie. Deze ‘mislukte’ mensen vormen de basis waartegen men reageert. Geen enkel individu verdient het om ongewild proefexemplaar te zijn. Het valt daarbij op dat men een vaak verwetenschappelijkte kijk heeft op de voortplanting om de argumenten contra te milderen. Dit in tegenstelling tot de tegenstanders die trachten om het zingevende element en het gevoelsaspect binnen te brengen in de discussie. Dit komt neer op het niet aanvaarden van een louter doel-middel rationaliteit in verband met het vraagstuk van genetische manipulatie en klonen te beantwoorden. De voorstanders leggen een veel grotere nadruk op deze rationaliteit.

Relativering van de andersheid

Tegenwoordig zijn er stemmen die opgaan om het radicale onderscheid tussen mensen en dieren op te heffen (een aantal extremisten van GAIA, eco-centristen à la Schweizer²², ev. Singer²³). Deze mensen spreken echter vooral pro het stopzetten van minderwaardige behandelingen van dieren, eerder dan voor een opgeven van de specifieke verplichtingen en morele beschouwingen ten opzichte van de mens. In die zin zouden ook zij de mens niet

²² De Tavernier, J.(2000-2001). *Cursustekst Milieu-ethiek*. Niet uitgegeven.

²³ Melle, U. (2001-2002) *Cursustekst Ecofilosofie*. Niet uitgegeven. & De Tavernier, J.(2000-2001).

willen zien als een proefkonijn, maar breiden zij dit respect uit naar andere organismen. In hoeverre zij dit doen verschilt sterk. Om de andersheid²⁴ en 'heiligheid' van het menselijk leven te relativieren gebruiken Devolder en Braeckman een specifiek argument. Zij stellen dat klonen ook gebeurt in het natuurlijke leven. Het is met andere woorden een proces dat helemaal niet zo vreemd is aan de menselijke natuur, daarom is het artificieel klonen niet zo verachtelijk als veel mensen stellen. Wat de mens doet als hij kloont, is een natuurlijk proces herhalen, nadat het voldoende bestudeerd en geanalyseerd is. Mensen kunnen dit proces zelfs nog 'vlekkelozer' laten verlopen dan in de natuur en zodoende is de nieuwe technologie een grote stap voorwaarts in de richting van een kwaliteitsvoller menselijk leven.²⁵

Een andere relativering van de onderscheidenheid van het leven van de mens wordt gevonden in de tegenkantingen die er altijd geweest zijn tegen wetenschappelijke vooruitgang. Daarbij wordt ook verwezen naar de verkettering van Galileo. Hij zette het wereldbeeld op zijn kop en ontnam voor een deel het geloof van mensen. Dit wordt als onzinnig beschouwd. In de zelfde lijn wordt de verketering van de biotechnologie als onzinnig bestempeld. 'We moeten niet krampachtig vasthouden aan een geloof anders te zijn, maar we moeten er naar streven elke mens gelukkig te laten zijn.' Er worden door de voorstanders ook linken gelegd tussen de oorspronkelijke vrees voor IVF en de resultaten die ermee geboekt worden, en de houding van de tegenstanders tegen deze nieuwe evolutie. Er wordt gesteld dat ook IVF is vervloekt en dat er enorm veel mensen tegen waren omdat het de geprivilegieerde plaats van de mens bedreigde. Er is volgens hen echter geen goede reden toe en er is ondertussen duidelijk gebleken dat de wetenschap vooruitgang biedt. De nieuwe evolutie afremmen of verbieden is even dom als tegen IVF (geweest) zijn.

Deze familie van argumenten geeft de mens dus een al dan niet specifieke waarde en de voortplanting een al dan niet speciale betekenis. Dit element wordt in andere groepen van de argumentatie contra verder uitgewerkt.(1.6. en 1.7)

²⁴ *De mens voorbij: Francis Fukuyama over de biotechnologische revolutie* in Standaard der Letteren (6 juni 2002). p.3. en Jacobs, H. *Het leven na de mens: Francis fukuyama over de mogelijkheden en gevaren van de biologisch correcte toekomst.* De Standaard Weekend (8 en 9 juni 2002). p.37.

²⁵ Devolder, K. & Braekman, J.(2000). P. 50.

Argumenten vanuit een angst voor overheersing door de technologie

Fyfe noemt deze argumenten ook ‘The 10.000 Hitler objection’²⁶. Hiermee wil hij erop wijzen dat veel mensen schrik hebben van sciencefictionachtige beelden zoals de constructie van een legermacht bestaande uit opgekweekte moordmachines. Bij Devolder en Braekman vinden we dat men in bijna elk argumentatie tegen klonen spreekt van de ‘Slippery slope’. Hiermee wordt bedoeld dat bepaalde keuzes en toelatingen automatisch leiden tot situaties waar we aanvankelijk helemaal niet mee akkoord zouden gaan. De ene toelating brengt ons op een helling die een totaal verval (van waarden) met zich mee kan brengen.

Er valt hier een parallel te trekken met de gedachtegang die Horkheimer en Adorno opzetten in hun ‘Dialektik der Aufklärung’²⁷. Zij argumenteren dat men tot een omslag kan komen naar resultaat bij een steeds verdere uitwerking van bepaalde ideeën en beginselen. Vanuit de erkenning van een aantal grote en negatieve consequenties van onze moderniteit geeft men aan dat gelijkaardige consequenties ook mogelijk zijn in de ontwikkeling van de beginselen van de biotechnologie. Fukuyama²⁸ stelt het als volgt: “Wetenschap en technologie, die aan de grondslag liggen van de moderne wereld, vormen zelf de kwetsbare punten bij uitstrek van onze beschaving.” Hij stelt dit naar aanleiding van de aanslagen van 11 september 2001. Wolkenkrabbers, vliegtuigen, biologische laboratoria,... , al de technologische hoogstandjes vormen de grootste bedreigingen voor de mens.

De voorstanders van de verdere ontwikkeling van deze wetenschap (vele bedrijven die in deze sector actief zijn, de vele wetenschappers die zich hier mee bezig houden) wijzen steeds op de enorme mogelijkheden wat betreft de genezing van (overdraagbare) ziekten, de zekerheden die gegeven kunnen worden over een aantal eigenschappen van toekomstige kinderen. Bijvoorbeeld de selectie spermatozoa die aanleiding geven tot een mannelijk embryo, wanneer vrouwelijke foetussen een veel grotere kans hebben op een genetische ziekte.

In de verschillende publicaties die ik gelezen heb, is het argument van de overheersing door de producten van de wetenschap één van de voornaamste elementen waartegen gereageerd wordt. De voorstanders van klonen en genetisch manipulatie doen de angsten steeds af als onzinnig en onrealistisch. Voor hen is het een grote bekommernis om van het imago af te

²⁶ Fyfe, A.(s.d.).

²⁷ Horkheimer, M. & Adorno, T.W. (1986).

²⁸ Fukuyama, F. (2002). *De nieuwe mens. Onze wereld na de biotechnologische revolutie.* (vert. Van Huizen, P., Posthuman Society). Amsterdam: Contact. P.12.

geraken van gevaarlijke wetenschappers. Zij wijten deze ‘waanideeën’ vaak ook aan de verschillende auteurs van sciencefiction verhalen. Voor de voorstanders is het zeer evident dat door een aantal “praktische en morele eigenschappen van de mens”²⁹ en dus ook van de wetenschappers, het nooit zal gebeuren dat de wetenschap en haar gevolgen de mens voorbij zullen streven.

Anderzijds wordt er ook op gewezen dat we niet moeten vasthouden aan de mens zoals hij nu is, verandering die gekoppeld wordt aan verbetering moet gestimuleerd worden volgens de voorstanders. Als we een kloon zouden kunnen maken van Einstein zou de wetenschap en daarmee ook de mensheid weeral een grote sprong vooruit kunnen maken.³⁰ De mens wordt steeds menselijker door de wetenschap. Daarbij betekent stilstand achteruitgang. Zo wordt in Europa en Amerika gesteld, dat er een achterstand ontstaat doordat andere onderzoekers wel verder mogen werken terwijl de onderzoekers van het Westen dat niet mogen. China is een voorbeeld van een land waar er een veel lossere regulering is in verband met biotechnologie. "It is because we have the freedom to investigate, research and market the latest medical techniques, all within proper procedures and safeguards. This is not the time to panic and try to turn back the clock. The Genie is already out of the bottle. Let's make sure it works for us, not against us. Let's do it here. Let's do it right. By banning cloning, America will be showing the world that she is hesitant and/or reluctant to take the lead in this new arena of technological advancement."³¹

In dezelfde toespraak van 15 mei 2002 door Dr. Zavos, wordt er verder geargumenteed dat koppels steeds de wens zullen behouden om kinderen te krijgen. Als het niet in het eigen land kan, zullen ze elders zoeken naar oplossingen voor hun probleem. Het is dus beter om mensen niet te criminaliseren in het eigen land, maar hun vraag te ondersteunen en te beantwoorden. Daartoe kunnen de hulpmiddelen die er zijn in het eigen land best gebruikt worden. De economische voordelen spelen hierin ook mee.

De idee dat anderen ‘vooruitgaan’ is zodoende een reden om het onderzoek in de biotechnologie te ondersteunen. “Zoniet raken we achterop.” (Wat dan wil zeggen dat de leidende technologie (door de mens) moet ingehaald worden...)

²⁹ Fyfe, A.(s.d.). P.9. Dit wordt niet nader omschreven.

³⁰ Herman , H. *De kloon zou kunnen voldoen aan de wens van Vucht Tijssen*. [Http://www.fss.uu.nl/wetfil/97-98/discus7.htm](http://www.fss.uu.nl/wetfil/97-98/discus7.htm)

³¹ Fyfe,A. (s.d.). P.8.

Tegenstanders zien in de argumenten van de voorstanders hetzelfde blinde geloof in de vooruitgang als we hebben meegemaakt met de moderniteit (18^e tot 20^e eeuw). Naast al de verdiensten van de moderniteit zijn er ook een hele reeks afschuwelijke effecten veroorzaakt (kernbommen, massavernietigingen, extreme kloof tussen armen en rijken, vereenzaming, milieurampen, ...). Dit is wat de tegenstanders van de biotechnologie willen voorkomen.

Hoewel er nooit op voorhand zekerheid zal zijn over het uit de hand lopen van het project, lijkt het een onomstotelijk gevaar dat wetenschappers en ontwikkelaars van de technologie moeten erkennen.

Wie is verantwoordelijk?

Dit brengt ons bij de vraag in hoeverre de wetenschapper verantwoordelijk is voor de mogelijke consequenties van zijn ontwikkelde kennis en vaardigheden. Dit gaat ook terug op de vraag wie er verantwoordelijk is voor de omgang met de nieuwe mogelijkheden van de technologie. Zijn het de wetenschappers die de kennis en vaardigheden ontwikkelden³², zijn het de ethische comités³³, is het de staat die moet inspelen op de ontwikkelingen die plaats vinden in de staten die ze regeren³⁴ of zijn het de individuele burgers die zelf een ethisch verantwoorde houding en ethisch verantwoordbare beslissingen moeten nemen.

Het is alleszins zo dat de nieuwe mogelijkheden die de wetenschap met zich meebrengt ook samen gaan met enorme vragen en verantwoordelijkheden voor de mens. Een evident voorbeeld is hier de keuze die men moet maken tussen de embryo's voor de inplanting. Men selecteert hier levens en men vernietigt er andere. Dit is nu al zo bij IVF. Abortus bij de ontdekking van een handicap is evenzeer een vraagstuk met een enorme verantwoordelijkheid voor de personen die moeten beslissen.³⁵

De vele verhalen en films (vb. Dr Franckenstein, 2001 A Space Odysee, Brave New World, Elementaire deeltjes, Jurassic Park,...) die ondertussen verschenen zijn en een wereld schetsen waarin de technologie de mensheid bedreigt, roepen de vraag op of we in de keuze om al dan niet verder te gaan met de biotechnologie, moeten vertrouwen op het universeel ethische in de mens dan wel dat we moeten vrezen dat er steeds misbruik mogelijk is van de verworven kennis en kunde. Op zich is dit ook weer een discussie op zich, die ik hier niet

³² Bogaerts, M. (10 februari 2003). *Lessen voor de 21^e eeuw. 'Stamcellen'*.

³³ Schotsmans, P. (2000-2001). *Cursus bio-ethiek*. Niet uitgegeven.

³⁴ Fukuyama, F. (2002).

³⁵ Dehaene, T. e.a. (2000). *Onzeker zwanger. Vruchtbaarheidscontrole en prenatale diagnose*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds N.V.

wens uit te werken. Wel leert de geschiedenis dat een steeds correcte omgang met verworven mogelijkheden een utopie is.

Argumenten die wijzen op de minderwaardige behandeling van klonen en het ‘gebruik’ van mensen of menselijk materiaal als/voor vervangingsonderdelen

De tegenargumenten onder deze titel doen sterk denken aan de Kantiaanse idee: dat de mens nooit als middel maar steeds als doel moet beschouwd en behandeld worden. Toch dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen twee situaties: men spreekt over het klonen van mensen als mens, of men spreekt over klonen voor probleemoplossing bij levende mensen.

De kloonslaaf van de mens

De eerst groep argumenten pleit tegen kloning vanuit een angst dat mensen zouden kunnen geproduceerd worden om louter als instrument dienst te doen in functie van een overheerser. Dit sluit aan bij het vorige deel. Slavernij zou opnieuw mogelijk worden omwille van het feit dat deze wezens gemaakt kunnen worden. Het productieproces zou volledig onafhankelijk van liefde en menselijke warmte kunnen lopen. Het is in deze situatie moeilijk om van ‘volledige’ mensen te kunnen spreken aangezien zij nooit de volle verantwoordelijkheid voor hun eigen daden zouden kunnen en mogen opnemen. Om deze reden houdt het argument voor de voorstanders geen steek. Het gaat voor hen dan niet meer om het klonen van mensen.

Zij benadrukken de continuïteit die er zal zijn in het respect voor de mens. Er mag geen onderscheid gemaakt worden naar het ontstaan van een persoon. Er zal volgens hen eerder een groter respect zijn voor klonen aangezien deze kinderen vaak nog meer gewenst zijn dan kinderen die op een natuurlijke manier ontstaan. Elke persoon, benadrukken zij, blijft steeds doel op zich.

Kloongeneeskunde

Anders is het met embryo's die gekweekt worden om andere mensen te helpen. Zo is er het vraagstuk of het verantwoord is een kind te krijgen, dat donor kan zijn voor een reeds levend kind dat leukemie heeft. Zou dat nieuwe kind enkel als middel gebruikt worden of is het ook doel op zich? De kans dat het nieuwe kind een goede donor zal zijn kan aanzienlijk vergroot worden door de toepassing van genetische manipulatie of zelfs door kloning. Een kloon is ongeveer de beste donor die men kan vinden als men leukemie heeft.

De vraag verandert als er embryo's zouden gekweekt worden, niet met de bedoeling deze een zinvol leven te geven, maar enkel om ze te gebruiken als bijvoorbeeld leverdonor.

In het eerste geval wordt het leven van het nieuwe kind niet bedreigd of verminkt. In het tweede geval zou de embryo niet kunnen leven na de donatie van het orgaan.

In het 'Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijk wezen bij de toepassing van de biologie en de geneeskunde' van de Raad van Europa³⁶ wordt het gebruik van delen van het lichaam van levende donoren expliciet afgekeurd en verboden. Het kan wel mits expliciete toestemming van de donor (art. 19 en 21). Dit gaat dan over bijvoorbeeld verkeersslachtoffers. In dit verdrag wordt de idee zeer centraal gesteld dat elke mens of elk menselijk leven gelijkwaardig is en zodoende ook moet behandeld worden. Deze houding wordt zowel door voor- als tegenstanders van genetische manipulatie en kloning onderschreven.³⁷

Er zijn echter ook hieromtrent uitzonderingen te vinden. Een aantal mensen verdedigt bijvoorbeeld dat individuele keuzevrijheid van de mens ook inhoudt dat men moet kunnen kiezen voor een kloon die onderdelen levert voor de oorspronkelijke mens.³⁸ Over de keuzevrijheid van de kloon wordt daarbij echter (wijsselijk) gezwegen.

De meningen verschillen ook hier in de visie op hoe de mens zal omgaan met deze mogelijkheden. Tegenstanders schatten de kans op misbruik veel groter in dan de voorstanders.

Een opmerkelijke beweging vinden we bij de organisatie Advanced Cell Technology.³⁹ Zij nemen stelling in tegen het klonen van mensen. Dit wordt als onethisch beschouwd en zij beweren dit dus ook nooit te zullen doen. Daarnaast zijn zij bij de meest vooruitstrevende bedrijven in het kweken van menselijke cellen. Zij gebruiken hiervoor dezelfde techniek als deze waarmee het schaap Dolly tot stand kwam en deze waarmee tegenwoordig tal van diersoorten worden gekloond. Zij spreken hierover echter niet als het klonen van mensen aangezien ze geen inplant doen van de zich vermenigvuldigende en ontwikkelende cellen. Het

³⁶ Raad van Europa. (s.d.) *Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijk wezen bij de toepassing van de biologie en de geneeskunde*. (officiële vertaling). Raad van Europa.

³⁷ Zie Dehaene, T. 2000.; Pence, E.P. (1998); Pence, E.P.(ed.).1998). & Braeckman, J. & Devolder, K. (2001).

³⁸ Schotsmans, P.(2000-2001).

³⁹ www.advancedcell.org. Zie eveneens Van den Einde,H.(26november2001). *Menselijk Kloonembryo gemaakt*. De Standaard.

doel van deze techniek is: het mogelijk maken van de productie van stamcellen om zo fouten en slecht functionerende weefsels te kunnen herstellen.

Tegenstanders van deze praktijken vinden dat hier wel wordt geëxperimenteerd met embryo's en verwerpen in die zin de techniek van ACT. Vanuit deze andere visie zouden de praktijken van ACT ook beschreven kunnen worden als het gebruik van menselijk leven voor donormateriaal zonder toestemming van de betrokkene.

Beschouwing

Deze discussie komt neer op de bepaling van het moment vanaf *wanneer we over menselijk leven spreken*. Vele bepalingen zijn hier mogelijk⁴⁰: van de bepaling van menselijk leven als een weefsel met meer dan één menselijke cel (of deze cellen gedifferentieerd zijn of niet maakt niet uit) tot erkenning van menselijk leven vanaf de geboorte van het kind. We gaan er hier echter niet verder op in.

Objecties door mogelijke discriminatie

Discriminatie in verband met klonen

Het argument contra hier staat dicht bij het voorgaande punt. In beide gevallen gaat het om het onderscheiden respect van klonen in vergelijking met niet-gekloonde mensen. Verschillend is dat het hier gaat om een preventieve maatregel. 'Om te voorkomen dat klonen als minderwaardig worden aanzien, is het beter om de praktijk te verbieden.'

Verder doorgedacht zou het kunnen gebeuren dat er een groep gekloonde mensen ontstaat, de minderwaardigen of de superieuren (waarbij de 'gewone' mensen dan achterop zouden geraken), tegenover een groep niet-gekloonde mensen⁴¹. Zulk een situatie lijkt op deze geschetst door Huxley in zijn boek *Brave New World* (zie verder).

Bij deze argumenten wordt veel belang gehecht aan de andersheid van een gekloonde mens tegenover een mens ontstaan door een seksuele betrekking tussen mensen.⁴² Op basis van het vandaag gekende racisme wordt gewaarschuwd voor een discriminatie op basis van verwekking. Daarbij wordt gewezen op het feit dat een kloon steeds een kloon is van een

⁴⁰ Fukuyama, F. (2002). P212-216.

⁴¹ Fukuyama, F. (2002). P17-34.

⁴² Fyfe, A. (s.d.).

andere mens en dus in zeker opzicht tweederangs. Dit tweederangs zijn zou dan gebruikt kunnen worden om de discriminatie te verantwoorden.

Voorstanders wijzen dit af op basis van de nogal pessimistische en robotachtige visie op klonen. Zoals hierboven reeds werd aangegeven, zijn de voorstanders van reproductief klonen er van overtuigd dat iedere mens steeds als doel op zich gezien (moet) worden. Zij vinden eveneens dat gekloonde mensen niet anders moeten of mogen gezien worden dan mensen die enkel verschillen in de manier waarop ze zijn ontstaan.

Dit argument speelt ook in verband met de kinderwens van mensen met een homo geaardheid. Naast het feit dat men er op zich tegen kan zijn dat mensen met deze geaardheid kinderen krijgen, kan men argumenteren dat deze kinderen veel risico zullen lopen op uitsluiting en afwijzing.⁴³ Een kind waarvan beide ouders van het vrouwelijk geslacht zijn en dat kloon is van een van hen, zal hierop door anderen aangesproken kunnen worden. Tegenstanders willen dit ten zeerste vermijden.

Discriminatie in verband met genetische manipulatie

Het spreekt vanzelf dat deze familie van argumenten minder van toepassing is op de genetische manipulatie. In de genetische manipulatie gaat het enkel om het veranderen of bijwerken van een bepaald of meerdere kenmerken. Deze verandering of bijwerking gebeurt dan hoogst waarschijnlijk naar het ideaal dat leeft in de maatschappij. Dit werkt discriminatie logischerwijs tegen, aangezien het om een conformering aan de norm gaat.

Anderzijds werkt de genetische manipulatie mogelijks een nieuwe discriminatie in de hand. Deze zou bestaan in een verlaagde tolerantie ten opzichte van onvolkomenheden. Zoals het nu al als evident wordt aanzien dat vrouwen die ouder zijn dan 35 genetische tests ondergaan teneinde handicaps van hun toekomstige kinderen te voorkomen⁴⁴, zo zou dit in de toekomst kunnen uitbreiden naar een algeheel uitsluiten van wat afwijkend is. Deze afwijzing zou mogelijk op basis van het feit dat er remedies en maatregelen zijn om de afwijkingen te voorkomen. Er wordt hier echter door voorstanders gewezen op het feit dat bij het ondersteunen van de voortplanting er geen band is met reeds levende mensen en dat deze discriminatie, als ze er al zou zijn, een louter persoonlijk keuze is. Tegenstanders werpen op dat de mogelijkheid blijft bestaan dat mensen niet meer het recht zullen hebben om eender welke vorm van leven voor hun kind te kiezen. Bepaalde vermijdbare elementen zouden de

⁴³ Pence, G.E. (1998). *Who's afraid of human cloning?* Lanham: Rowman & littlefield Publishers, Inc.

⁴⁴ Cassiman, J.J. (7 februari 2001) *Modern leven, de gesprekken van Brussel*. In Knack. p.72-79.

maatschappij te veel kunnen kosten. Zo kan er een afwijzing ontstaan van het imperfecte op basis van een economische, staatsgerichte analyse. Dit argument sluit aan bij de vraag of we de plicht hebben iets te doen aan afwijkingen en of er misschien een waarde schuilt in de andersheid van sommige mensen.

Een nieuw element komt van kant van de feministen die vrezen dat de nieuwe technologie een nog verdere overheersing van de man zal meebrengen.⁴⁵ De vrouw wordt steeds minder nodig en kan op lange termijn uit het voortplantingsproces geschrapt worden. De vrouw voelt zich bedreigd in haar bevoorrechte plaats in de zwangerschap. De man wordt gezien als een figuur die zich door het ontwikkelen van de nieuwe technologie wil ontdoen van de nood aan vrouwen voor zijn eigen voortplanting. Die idee wordt nog versterkt door de experimenten met kunstmatige baarmoeders. In Japan zou men er reeds in geslaagd zijn een geitenlam te laten ontwikkelen tot een levensvatbaar dier, in een mechanische baarmoeder. Toepassing van de biotechnologie enkel bij medische redenen zou dit argument teniet doen.

Het idee dat mensen wordt afgeraden om kinderen te krijgen omwille van de mogelijke discriminatie verwerpt Fyfe⁴⁶ door de vergelijking te maken met de idee dat joden zou worden verboden om kinderen te krijgen omdat deze misschien gediscrimineerd kunnen worden. Dit noemt hij onaanvaardbaar.

Religieuze redenen

Deze groep van argumenten is zeer breed en uitgebreid. Er is een zeer groot verschil in argumenten doordat er verschillende religies zijn en doordat deze op hun beurt ook zeer verschillend beleden worden. Zoals te verwachten valt, hebben de voorstanders van de biotechnologie niet veel oren naar de argumenten van de kerken. Zij bevestigen met klem dat religie gescheiden moet worden en blijven van de wetenschap. De tijd dat de staat en haar wetten gedictieerd werden door de kerk, zou al heel lang voorbij moeten zijn. Er moet nu een scheiding zijn tussen algemene wetten en reguleringen, en persoonlijke belijdenissen van mensen.

Inleidend wil ik daarbij nog toevoegen dat ik hier voornamelijk het christendom naar voor haal omdat het een belangrijke wereldgodsdienst is; omdat het de dominante religie is in

⁴⁵ De Tavernier, J.(2000-2001). Zie ook Wagener, U. e.a.(1999). *Liebe zur Freiheit, Hunger nach Sinn. Flugschrift über Weibewirtschaft und den Anfang der Politik*. Rüsselheim: Christel Göttert Verlag

⁴⁶ Fyfe, A.(s.d.).P.6.

België en omdat ook ik in deze traditie ben opgevoed.

Religieus verbod

Op dit moment zijn er verschillende religies die het klonen van mensen en genetische manipulatie officieel verbieden. Van het Jodendom⁴⁷ en ook het christendom⁴⁸ heb ik op het internet een expliciete afwijzing gevonden. Deze verwerping van de kerk wordt ingeroepen door een aantal mensen om de biotechnologie te verbieden. Het gaat hier dus om het opnemen van een religieuze bepaling als wet. Vaak wordt dit verbod benoemd als: ‘het is tegen de wil van god’ of ‘men moet niet raken aan wat ons door god geschonken is’

In West-Europa en Amerika is de scheiding tussen kerk en staat zodanig dat dit verbod steeds berust op een persoonlijk aanvaarden of niet. Fyfe⁴⁹ wijst erop dat men hem niet kan verplichten om een bepaald geloof aan te nemen. Hij benadrukt dat geloven en belang hechten aan kerkelijke richtlijnen een persoonlijke keuze is. Als iemand niet wil dat hij een dochter krijgt door het klonen, dan is dat volgens Fyfe die persoon zijn eigen zaak. Niemand is daardoor verplicht om het zich aan te trekken en men kan zeker niet verplicht worden er naar te handelen. Rekening houden met een religieus verbod is een individuele beslissing, net zoals de keuze om geen varkensvlees te eten een beslissing is die niet kan worden afgedwongen van een andere vrije mens. Daarbij argumenteren voorstanders ook dat God geen onderscheid maakt tussen mensen, ook niet als de mens op een meer technische wijze is ontstaan. Iedere mens is een mens voor God. Verder heeft seksualiteit voor hen helemaal niet zoveel te maken met religie. Zeker niet die seksualiteit die gericht is op voortplanting. Opnieuw wordt er sterk gewezen op de veel grotere gelijkenissen tussen de mensen (ook zij waarbij er gekloond of gemanipuleerd is) dan dat ze aangeven dat de ontstaanswijze van belang is voor hoe men mens zou zijn. Religieuze verboden zijn hier ongepast en niet ter zake doend.

Antinori⁵⁰ stelt dat een religieus verbod op klonen hetzelfde zou zijn als een verbod op het verder zetten van een mensenleven door middel van medische en uitgebreide technische ondersteuning. Beide gaan in tegen het menselijk leven als dusdanig en zijn daarom verwerpelijk. Klonen wordt gezien als een medische techniek tussen, en zoals, andere ter

⁴⁷ www.jlaw.com/articles/cloning.html

⁴⁸ www.vatica.va

⁴⁹ Fyfe, A. (s.d.). P.7.

⁵⁰ <http://www.reproductivecloning.net>

ondersteuning van menselijk leven. Voor hem is het dan ook onbegrijpelijk dat een religieuze instantie zulk een verbod predikt.

God niet willen spelen

“Aan me zelve overgelaten, begrijp ik niets van het leven en de dood; ik heb me slechts te onderwerpen. Ik voel me, meer dan vroeger nog, doodarm en ontdaan van alles! In die gesteltenis van ootmoedige onderwerping hebben wij dezen nacht, na de dood van ons zóó lief engeltje, het “Te Deum” aangeheven om God te bedanken voor de bijzondere gratie die Hij ons gegeven heeft.”⁵¹

Dit argument staat naar mijn mening ook in verband met het negende argument dat Fyfe geeft (zie verder). Men durft het als het ware niet aan om zo diepgaand in te grijpen in het menselijke leven. Hier wordt echter expliciet verwezen naar een religieuze component. Mensen die dit argument contra gebruiken verwijzen naar de kleinheid van de mens en de almacht en (absolute) verhevenheid van God. ‘De mens moet zich niet inlaten met dingen waar hij tot nu toe niet over heeft kunnen beslissen. Dit zijn zaken die God toekomen.’

Dit argument wordt tegengesproken door te stellen dat er volgens deze visie dan in elk ziekenhuis en door elke dokter, God wordt gespeeld. Is het weghalen van een kanker dan ook niet het spelen van god, of het laten geboren worden van een kind door middel van een keizersnede (omdat anders moeder en kind zouden sterven). Dit argument is hierboven al aangehaald, het komt erop neer dat klonen en genetische manipulatie op de zelfde hoogte worden geplaatst als andere medische technieken.

Daarnaast stelt Antiniori⁵², dat hij niet gelooft in God, dat God voor hem niet bestaat en dat hij bijgevolg God ook niet kan spelen.

De aanhangers van de religieuze verboden verwijzen vaak naar het wonderlijke van nieuw leven. Eveneens naar het wonderlijke dat er een nieuwe persoon ontstaat uit het samenkomen van twee mensen met daarbij nog het feit dat deze versmelting leidt tot een nieuwe, unieke persoon. Dit is zeker belangrijk in de christelijke geloofsleer.

Deze religie gebruikt het scheppingsverhaal als basis om aan te geven dat het een goddelijk werk is om nieuw leven te maken. De technologie om nieuwe mensen te ‘maken’ wordt afgewezen aangezien de religie de voortplanting een waarde geeft die de mens overstijgt. De

⁵¹ De Vocht, L. (15 oktober 1929). In een brief aan een ‘Dierbaar Pastoorke’. Niet uitgegeven familiedocument.

⁵² De beste spraakmakers. (2002). A. Antiniori over klonen. VRT.

techniciteit van het proces in de biotechnologie ontdoet volgens het christendom dit wonder van een fundamenteel element c.q. de aanwezigheid van het goddelijke hierin. Daarbij argumenteert men dat de vrouw enkel wordt gezien als een functionele kweekmachine en de man (eventueel) nog enkel als toeleveraar van genetisch materiaal. Het eventuele wegvallen van de biseksualiteit wordt helemaal afgewezen als inbreuk op de weg zoals god die heeft voorgesteld voor zijn schepselen.

Dat het proces van de voortplanting een louter technisch proces zou worden, wordt door de voorstanders afgedaan als onzinnig. Mensen zullen steeds moeten kiezen om vader en/of moeder te worden. Deze keuze helpen verwezenlijken, ondersteunen heeft dan ook niets met ‘God spelen’ te maken, net zomin als IVF daar iets mee te maken heeft.

Nog een ander idee komt van de nogal sektaire organisatie, the Raëlean church. Volgens deze groepering wordt het tijd dat we Gods’ macht en kunde beginnen over te nemen in plaats van er schrik van te hebben. Het is niet de taak van de mens om ondergeschikt te blijven aan zijn godheden. Het is de taak van de mens om verder te groeien in zijn kunnen, het is maar hierdoor dat we onszelf ten volle realiseren.⁵³ Wij zijn volgens deze sekte, die achter het bedrijf cloneaid⁵⁴ staat, gemaakt door buitenaardse wezens die voor 2035 terug zouden komen op aarde. Het is nu aan de mens om zichzelf verder te vervolmaken, net zoals de buitenaardse wezens onze soort hebben gemaakt.

Geen ziel

Het religieuze verzet tegen de inmenging van de moderne techniek in de voortplanting uit zich ook in het element ‘ziel’. Doordat het proces van de creatie van nieuw leven zo technisch wordt, krijgen tegenstanders schrik dat de nieuwe mensen niet ‘volledig mens’ zullen zijn. Dit zou op termijn leiden tot een enorme vervlakking van de mens en een uiteindelijke verdwijning van het goddelijke uit het leven van de mens.

Op een andere manier kan het argument van de ziel gebruikt worden door te wijzen op het gevaar van de totale dominantie van bepaalde mensen over anderen. Dierckx, K.⁵⁵ koppelt daaraan de vraag wat ‘eugenetica’ is en hoe deze ontstaat. In de christelijke religie vandaag is

⁵³ <http://www.rael.org/int/>

⁵⁴ Dit bedrijf beweert aan het begin van januari 2003, twee gekloonde baby’s op de wereld te hebben gezet. Zie De Standaard (6 januari 2003). Kloonbaby’s zijn reclamestunt. P.6.

⁵⁵ Dierckx, K.(1999). *Genetisch gezond? Ethische en sociale aspecten van genetische tests en screenings*. Antwerpen: Intersentia

er ook de angst om opnieuw een verheffing van een bepaalde groep van mensen te krijgen (vb. allemaal genetische afstammelingen van Hitler) vanuit het idee van de eugenetica. Deze wezens zouden in een 'ideaaltypische situatie' gestuurd kunnen worden door de leiding die hen voortdurend zal wijzen op het grotere ideaal van de groep. De mensen die daarin gevangen zouden zitten, kunnen als zielloze medewerkers van een goddeloos project beschouwd worden. Hun zielloosheid zou kunnen maken dat de schepping van God (die de mens volgens de bijbel ter goeder trouw mag beheren) totaal vernield wordt. En de zielloze slaven zouden niet meer ontvankelijk kunnen zijn voor iets Goddelijks.

Voorstanders hebben voor deze argumenten totaal geen begrip. Dat de klonen geen volledige mensen zullen zijn (omwille van een totale afwezigheid van emotionaliteit en menselijk contact) wordt radicaal verworpen. Deze argumenten worden afgedaan onzinnig⁵⁶. Dat het goddelijke uit de mens zou verdwijnen wordt evenmin geloofd. Zij stellen dat ook mensen die door IVF geboren zijn, zodoende niet volledig mens zouden zijn. Ook in die situatie worden de ouders niet 'één' bij de bevruchting, maar gebeurt de vermenging van zaad- en eicel in een laboratorium. De praktijk heeft al genoeg weerlegt dat dit onvolledige mensen zouden zijn.

Volgens voorstanders is er ook hier weer, vermenging van de realiteit met sciencefiction beelden. Zij geloven niet dat het ooit zo ver zou kunnen komen dat er mensen gekweekt worden die als zielloze wezens meewerken aan een terroriserend en vernielzuchtig project. Dit zou veeleer een werk van opvoeders zijn dan van genetici. Dit project realiseren zou hun inziens in principe nu reeds mogelijk zijn.

Tegenstanders van hun kant, werpen echter nog nieuwe elementen op. Zij stellen dat de idee en de wil mensen te klonen, totale aberratie is van de waardevrijheid van de wetenschap.⁵⁷ De christelijke kerk vindt dat de totale loskoppeling van wetenschap/techniek en waarden leidt naar een afglijden in een zielloos leven. Vanuit de kerk is er dus veel kritiek op de idee dat wetenschap en religie compleet los gemaakt worden. Daarmee wil men niet terug naar een toestand waarbij de kerk bepaalt wat in wetenschap kan en wat niet. Men vraagt echter vanuit het religieuze standpunt aandacht voor de ethische kant van de dingen die men onderzoekt of ontwikkelt. Deze aandacht voor het goddelijke in de schepping is sterker naarmate men meer pantheïstisch denkt (als men gelooft dat ook planten delen in de goddelijke goedheid, zal men

⁵⁶ Schotsmans, P.(2000-2001). & Fyfe, A.(s.d.).

⁵⁷ http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdlife

ook afwijzen dat zij genetisch gemanipuleerd worden) en men zijn god meer ziet als een andersoortig, maar reëel 'zijn'.

De morele fout ligt volgens Fyfe niet bij de mensen die kinderen willen, maar bij hen die ze weigeren te accepteren. Hij maakt de vergelijking met het niet aanvaarden van kinderen van ouders met een verschillende huidskleur. Deze zijn ook een tijdlang aanzien als moreel verwerpelijk en werden als zelfzuchtige wezens bestempeld. Dit was volgens Fyfe een gelijkaardige, misdadige misvatting.

Identiteits- en onschendbaarheidsargumenten in verband met het leven

Deze argumenten draaien nog explicieter dan sommige vorige (4,6), rond de idee dat iedere mens uniek is.

Dat de mens uniek is en zich ook zo bevestigd weet, geeft hem een bepaald gevoel van waarde. Anders dan dieren, zien we al snel verschillen tussen mensen⁵⁸ en appreciëren we deze verschillen ook; Onze menselijke identiteit hangt sterk samen met onze uiterlijkheid.⁵⁹ De mens heeft nood aan onderscheidenheid van anderen en van andere diersoorten.⁶⁰ De genetische manipulatie maar zeker ook het klonen van mensen zou aan dit gevoel van uniciteit afbreuk kunnen doen. Dit argument is niet echt exact wetenschappelijk te verantwoorden, maar komt vooral vanuit een aanvoelen van mensen. Dit is ook zo in punt 9.

Argumenten die verwijzen naar de onschendbaarheid van de mens, zijn er omdat er de angst bestaat dat de mens dit privilege moet opgeven⁶¹. Hierin herkennen we de onderscheidingsdrang van de mens, maar meer nog verwijst het naar het eergevoel, de waardigheid van de mens. Fyfe noemt het de idee: 'dat het leven van de mens goedkoper wordt'. Dit argument is al aangeraakt in andere punten.

Wel dient gezegd dat hier een onderscheid wordt gemaakt tussen genetische manipulatie en klonen. Daarnaast wordt ook een onderscheid gemaakt tussen Germ Line Gene Therapy en Somatic Gene Therapy. De eerste vorm van therapie werkt in op de geslachtscellen van de

⁵⁸ Melle, U.(2001-2002).

⁵⁹ Schotsmans, P.(2000-2001).

⁶⁰ Morris, D.(1968). *De naakte aap. Een zoölogische studie van het menselijke dier.* (vert; The Naked Ape, 1967). Utrecht, Druk-Bosch.

⁶¹ Fyfe, A. (s.d.). P.8.

ouder en heeft zodoende gevolgen voor alle cellen van mogelijke embryo's. De tweede vorm is een meer specifiek gerichte therapie. Men werkt bijvoorbeeld enkel in op de cellen die de basis vormen voor de ontwikkeling van de ruggengraat. Daaraan gekoppeld is er op de ene vorm meer kritiek als op de andere aangezien er een duidelijk verschil in ingrijpendheid bestaat tussen de twee vormen van therapie.

De genetische manipulatie tast het idee van de natuurlijke identiteit niet aan zoals bij het klonen. Anders gaat het met de onschendbaarheid van het leven, deze wordt wel bedreigt. Men raakt volgens tegenstanders aan onze natuurlijke wijze van vorming. Men gaat in tegen hoe het 'normaal' zou geworden zijn. Tegenstanders benadrukken dat ingrepen in een vroeg stadium van de embryonale fase enorme gevolgen kunnen hebben voor de individuele mens.

Het is echter vooral het klonen dat mensen bedreigt in hun uniciteit. Want hoewel wetenschappers en onderzoekers op dit domein sterk de nadruk leggen op de immer belangrijke invloed van de omgeving en het milieu,⁶² kunnen zij er niet om heen dat zij hun onderzoek doen, om bepaalde kenmerken met relatieve zekerheid te kunnen herhalen. Dit lijkt een paradoxale situatie, zeker aangezien de tegenstanders (die eerder geneigd zijn tot beïnvloeding van omgeving en relaties van het individu) klaarblijkelijk de invloed van het genoom veel sterker inschatten dan de wetenschappers en onderzoekers die werken op het terrein. Voorstanders maken hieromtrent vaak de vergelijking met eeneiige tweelingen. Deze zijn volgens de wetenschap wel honderd procent genetisch identiek, terwijl bij het klonen volgens de Dolly-techniek er ook steeds nog een klein deel genetisch materiaal van de kernloze eicel komt. Het feit dat tweelingen genetisch nog meer identiek zijn dan klonen, gebruikt men dan om de uniciteit van klonen te ondersteunen en te bevestigen.⁶³ Fyfe weerlegt ook door te stellen dat mensen die zich bedreigd voelen in hun uniciteit een stevige belediging vormen voor eeneiige tweelingen. Deze zijn meer identiek dan dat klonen dat zouden zijn. "Zij zouden geen uniciteit hebben en dit als vreselijk moeten ervaren. Zij krijgen zelfs meestal nog een veel gelijkaardigere opvoeding en zijn geconfronteerd met vaak de zelfde omgeving en prikkels zodat ze nog meer gaan lijken op elkaar. Deze tweelingen zouden erg verveeld moeten zijn met hun gelijkheid. De praktijk bewijst het tegendeel."

Volgens de voorstanders is er geen reden waarom mensen zich bedreigd zouden voelen door het klonen en genetische manipulatie. Je kan, zoals zij stellen, wel genomen klonen, maar

⁶² Pence, G.E. (1998).

zie ook cursus: Scotsmans, P. (2000-2001) & Fukuyama, F. (2002).

⁶³ Devolder, K. & Braekman, J. (2000). P. 70.

daarmee nog geen menselijke individuen of personen. Daarbij relativieren ze ook het belang van de biotechnologie door te stellen dat het klonen van mensen nooit een ‘verbetering van het genoom’ kan betekenen. Men kan enkel herhalen, selecteren en weglaten op het vlak van de genen en niet op het vlak van de persoonlijkheidsvorming. Daarmee willen ze ook aangeven dat hun ingrijpen niet verder (kan) gaan dan het menselijk (bestaande) leven. In die zin respecteren ze volgens zichzelf, dan ook de heiligheid van het menselijk leven. Ze beweren er zelfs veel respect voor te tonen door zoveel moeite te doen om het te continueren. Ze achten elke unieke genetische code het herhalen waard en vinden dat deze constellatie de moeite loont om er extra energie in te steken, in plaats van het zomaar verloren te laten gaan.

Wel vindt een aantal onder de voorstanders dat het menselijk genoom bijgesteld mag, of zelfs moet, worden als er duidelijk negatieve eigenschappen in aanwezig zijn. Zo vindt men het verantwoord om genetische manipulatie toe te passen, als het embryo bijvoorbeeld een dodelijke open rug zal ontwikkelen. Op dit punt vinden zij het argument van de onschendbaarheid van het leven totaal misplaatst. Onschendbaarheid kan dan volgens hen vertaald worden in het recht op ziekte en dood van een ongeborene.

Een andere, vaak gehoorde, formulering van de voorstanders luidt: “Waarom mensen niet helpen als het kan?” Volgens Braekman en Devolder “resulteert toenemende kennis van genetica en voortplanting en technologische macht erover, in meer zelfbeschikking en minder leed”⁶⁴ Klonen bevordert de zeggingskracht over het voortplantingsproces en vergroot zo de controle en de autonomie van mensen hierin. Zij snappen niet waarom een willekeurige en toevallige code van de natuur niet zou mogen bijgesteld worden door de mens.

‘De mens heeft uiteindelijk (volgens het christendom) toch de taak om te regeren over de natuur. (en daarmee ook over de genomen van menselijke wezens, of anders gezegd over de mens zelf)’ kan de verdere vertaling van deze stellingen zijn.

Beschouwing

We worden in deze discussie geconfronteerd met de gevolgen van de vergevorderde wetenschap. Doordat de mogelijkheid bestaat om mensen te klonen, krijgen we de verantwoordelijkheid over het al dan niet goed uitvoeren van de techniek. Daarnaast worden bijvoorbeeld ouders geconfronteerd met de verantwoordelijkheid voor de keuze van het genoom van het kind. We zijn nu reeds geconfronteerd met de verantwoordelijkheid voor de

⁶⁴ Devolder, K. & Braekman, J.(2000).

gezondheid van de nog ongebornen. Als we de beslissing nemen om onvruchtbare ouders, die bovendien een overdraagbare ziekte hebben, niet te klonen dan maken we ook een morele keuze. Deze is ontstaan doordat de wetenschap ondertussen de mogelijkheden biedt om aan de situatie, die als lijdensvol wordt ervaren, iets te doen.

Het argument egoïsme

Egoïsme wordt aangehaald omdat er zoveel kinderen zijn in problemen. We hebben te maken met wezen die wachten op adoptie, kinderen die in oorlogssituaties hun ouders hebben verloren en die sterk gebaat zouden zijn bij een veilige thuis,... Vele reeds levende kinderen zouden een heel dankbaar zijn met een nieuwe goede en rustige thuis. Mensen die gebruik maken van de nieuwe mogelijkheden van de techniek en geld, tijd noch energie sparen om een (genetisch) eigen kind te krijgen, wordt de vraag gesteld of ze zich niet beter zouden inlaten met die groep van noodlijdende kinderen. “Er zijn zoveel weeskinderen op de aarde die enorm gebaat zouden zijn met een echte thuis dat het niet verantwoordbaar is om zoveel geld en moeite te steken in het krijgen van een ‘eigen’ kind⁶⁵” luidt het. Met de bedenking dat het niet enkel om weeskinderen gaat, maar dat er nog veel meer kinderen zijn die baat hebben bij een evenwichtige thuissituatie, bijvoorbeeld kinderen van ouders die niet in staat zijn deze goed op te voeden.

Logischerwijs volgt de commentaar dat bijna alle kinderen geboren zijn vanuit een zeker egoïsme. Men klaagt aan dat het argument hier naar voor komt omdat de weg naar een eigen kind zo moeilijk en ‘onnatuurlijk’ is. Volgens de voorstanders wordt er nu en reeds heel lange tijd geld noch moeite gespaard om ‘eigen’ kinderen te hebben. In de middeleeuwen werden er ook alle op dat moment voor handen zijnde middelen en middeltjes ingezet om onvruchtbare koppels voor de schande van onvruchtbaarheid te behoeden. Hoe meer invloed en macht men had, hoe verder dat de genezers en kruiden voor hen werden aangebracht. De situatie nu is in principe dezelfde. En waar zou de grens getrokken moeten worden? Welke vruchtbaarheidsondersteuning zou nog wel toegelaten worden en welke zou onverantwoord zijn?

Voorstanders beweren het egoïsme van de mens, dat we niet helemaal kunnen ontkennen, veel universeler toe te staan dan de tegenstanders. Zoals gezegd zijn zij er van overtuigd dat elke

⁶⁵ Fyfe, A.(s.d.).

mens genoeg waarde heeft om gekloond te worden en dat het dus niet alleen enkelingen zijn die het waard zouden zijn om hun genetisch materiaal door te geven. Zij geven juist die mensen die door de natuur uitgerangeerd zouden worden, de kans om hun genen door te geven. De kloon is dan een afbeelding van het ‘voorbeeld’⁶⁶. Tegenstanders zien dit als ongezond egoïsme van de gekloonde en voor de kloon zou het leiden tot negatievere verwachtingen en een onvoldoende openheid zijn persoonlijkheid toe.

Kennis van de toekomst

Nog een ander element inzake de identiteit van een kloon draait rond de discussie van het kennis willen hebben van zijn toekomst. Zo kan een kloon bijvoorbeeld op zijn of haar dertigste jaar merken dat de ouder die het genetische materiaal leverde Alzheimer ontwikkelt.⁶⁷ Dit betekent zeggen dat de zoon of dochter ook rond die leeftijd Alzheimer zal ontwikkelen. Tegenstanders van het klonen geven aan dat de kloon zodoende geconfronteerd wordt met kennis die die persoon misschien helemaal niet wilde hebben. Men stelt dat omwille van het ‘egoïsme’ van de ouder, het kind geconfronteerd wordt met een kennis van de toekomst die zeer belastend kan zijn.

Klassenegoïsme

Tegenstanders waarschuwen er voor dat de nieuwe technologie kan leiden tot een vergroting van de klassenongelijkheid. Er zou een onderscheid kunnen ontstaan tussen mensen die wel het geld hebben om zich voort te planten en zij die daar niet de middelen toe hebben.⁶⁸ Dit zou kunnen als de voortplanting een sterk commercieel proces wordt en er een totale loskoppeling plaatsvindt tussen seksualiteit en voortplanting.

Aansluitend stelt Fyfe dat er nu ook al mensen worden geselecteerd (door partnerkeuze, door het onvruchtbaar maken van mensen met een handicap), klonen is daarom niet zo vernieuwend of anders dan hetgeen reeds bestaat. De natuur en mensen zelf zorgen voor het overblijven van de sterkeren. Waarom zou klonen en genetische manipulatie dan niet mogen? Moderne eugenetica is anders dan deze van Francis Galton⁶⁹. Niet voor het volk of het ras wordt er geselecteerd naar de genen, wel voor het individu. Waarom geen genen uitschakelen die schadelijk zijn, als het toch kan? Deze argumenten blijven komen zonder dat daar rond wordt gesproken als ongepast egoïsme.

⁶⁶ www.vatica.va.

⁶⁷ Devolder, K. & Braekman, J.(2000). P.144.

⁶⁸ Scotsmans, P. (2000-2001).

⁶⁹ Zie in: Fukuyama,F.(2002). P44-45

Dat er reeds te veel mensen op de wereld leven is evenmin een argument specifiek tegen klonen en genetische manipulatie. Bijgevolg moet er volgens de voorstanders ook geen rekening mee gehouden worden. Het argument geldt voor ieder koppel dat vandaag de dag een kind krijgt, ook al wordt het op een natuurlijke manier verwekt. Men vindt het onaanvaardbaar dat sommige mensen een kind ontzegd zou worden omdat anderen er reeds 15 hebben.

In dit kader wordt er ook het argument geopperd dat de menselijke soort niet versterkt door kloning of genetische manipulatie maar net verzwakt.⁷⁰ Individuen die normaal door natuurlijke selectie niet zouden overleven en hun genen doorgeven, kunnen dit nu wel gaan doen met als gevolg dat ook de minder sterke genetische constellaties overleven en dat de biotechnologie een averechts effect kan hebben. Voor zij die hoopten op een vorm van eugenetica, zou het ideale middel daartoe echter net tot het omgekeerde kunnen leiden.

Wel dient gezegd dat dit argument niet op gaat voor genetische manipulatie. Deze ‘belaste’ genetische codes zouden herwerkt of verbeterd kunnen worden door de ‘slechte’ genen uit te schakelen en ze te vervangen door een niet deficiënte code. Volgens sommige tegenstanders is het echter veel beter om de natuur haar werk zelf te laten doen. De mens heeft ten slotte nog een veel te beperkt inzicht in de werking van ons genetisch materiaal. Zelfs al maken we enorme vorderingen door projecten als het Human Genome Project.

Het economisch egoïsme

Ook algemeen geldt dat met technologie (heel veel) geld gemoeid is. In de planten biotechnologie is het reeds duidelijk dat de patentering van een aantal genen of genencombinaties de schulden van derde wereldlanden nog sterk kan doen vergroten en dit ten voordele van een select groepje rijken. De druk die Amerika zet op de EU en ontwikkelingslanden om ggo's aan te nemen⁷¹, illustreert dit duidelijk. Ook in de discussie over genetische manipulatie van mensen en het klonen wordt het feit dat economische elementen de discussie beïnvloeden gehekel.⁷² Het idee dat de technologie ontwikkeld wordt vanuit economisch standpunt is onaanvaardbaar voor velen. Er wordt dan ook geopperd dat het discours over de therapeutische mogelijkheden van de biotechnologie een sluier is voor de

⁷⁰ De Financieel Economische Tijd (14 september 2002). *Het klonen van de wereld*. Door Jans, E. P. 10

⁷¹ De Standaard (18 mei 2003). Amerika beschuldigd Europa van schending handelsovereenkomsten. P. 14. en andere dagbladen rond die periode.

⁷² Devolder, K. & Braekman, J.(2000). P.27.

economische belangen die bepaalde wetenschappers en bedrijven hebben in deze nieuwe mogelijkheden.⁷³ Zoals we bij patentering en octrooien zien, zouden sommige mensen misbruik kunnen maken van bepaalde genetische codes etc. Wat als radicale gift wordt beschouwd, zou ingeschakeld kunnen worden in een individualistisch economisch belang. De voorstanders van de biotechnologie wijzen erop dat dit totaal niet van toepassing zal zijn bij mensen. En dat het ook de taak is van het beleid om zulk een misbruik onmogelijk te maken. Zij vrezen dat het spreekwoordelijke kind met het badwater zou worden weggegooid.

Tegenstanders wijzen ook op de gang van zaken met spermabanken en eiceldonoren waarbij de verkoop van het genetisch materiaal big business wordt. Het is nu reeds zo dat bijvoorbeeld fotomodellen heel grote bedragen krijgen aangeboden om enkele van hun eicellen af te staan. Zo ontstaat er volgens de tegenstanders een zeer grote druk in de verkeerde richting. Zij waarschuwen er voor dat de economische belangen zeer groot zullen worden vanaf het moment dat er toelatingen zijn voor klonen en genetische manipulatie.

Het argument van het rare gevoel

In dit argument geeft men aan dat men niet goed weet hoe men met de radicaal nieuwe mogelijkheden moet omgaan. In dit verband duikt de term ‘tegennatuurlijkheid’⁷⁴ ook vaak op. Typerend is de verwoording ‘designer baby’s’ of ‘tekentafelbaby’s’.⁷⁵ Reacties nu worden vergeleken met deze bij de eerste confrontatie met IVF. Deze ontdekking veroorzaakte ook een storm aan tegenreacties, angsten en kritieken.⁷⁶ Nu zijn deze reacties er ook en nog in veel sterkere mate als bij de ontwikkeling van IVF. Mensen hebben het moeilijk om de nieuwe mogelijkheden te plaatsen. De schok is zeer groot en doet sommige mensen besluiten dat de nieuwe techniek niet aanvaardbaar is.

Voor de voorstanders is er niet veel plaats voor het idee van een tegennatuurlijkheid.⁷⁷ Zij stellen dat gevoelens of een aanvoelen geen argumenten kunnen zijn in de vraagstelling of biotechnologie aanvaardbaar is of niet. In het (exact) wetenschappelijk discours past dit argument als vanzelfsprekend niet. Daarbij komt nog dat de beeldvorming van mensen sterk

⁷³ De Tavernier, J.(2000-2001).

⁷⁴ Fukuyama, F.(2002).

⁷⁵ Dierckx, K.(1999). P. 32.

⁷⁶ Pence, G.E. (ed.)(1998). *Flesh of my flesh. The ethics of cloning humans*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. & Graham, G. (2002). *Genes: a philosophical inquiry*. London: Routledge.

⁷⁷ Fyfe, A. (s.d.)

beïnvloed is door vele sciencefictionbeelden geschetst in boeken en films die een vaak niet al te positief gevoel geven over de toekomst van de mens. Dit neemt echter niet weg dat we in de biotechnologie te maken hebben met menselijk leven en dat dit veel ruimer is dan enkel wetenschap. Mensen hebben ook de behoefte aan het zich goed voelen, zich veilig voelen.

Als mensen een slecht gevoel hebben bij het klonen, is de conclusie van Fyfe dat ze er zelf niet aan moeten meedoen, maar dit geeft hen nog niet het recht om het anderen te verbieden. Sommige mensen kunnen volgens hem nu eenmaal beter om met de nieuwe mogelijkheden. Het rare gevoel wordt vergeleken met iemand die voor het eerst via een telefoon een gesprek voert en niet goed begrijpt dat het gemakkelijk gaat om met elkaar te communiceren over een grote afstand.

Als deze vergelijking opgaat wil dat ook zeggen dat er binnen afzienbare tijd zeer veel gebruik zal gemaakt worden van de nieuwe techniek. Dat deze niet natuurlijk is, is voor de voorstanders geen enkel probleem. Zavos stelt zelfs dat de menselijke natuur nu reeds het resultaat is van zijn eigen wil.⁷⁸ Zodoende maakt het niet veel uit of we enkel een partner kiezen (de natuurlijke manier van voortplanten) en daarmee automatisch een selectie maken in de genen die we verder willen verspreiden; of we ook een keuze maken naar de genen op zich die we verder willen zetten. ‘Het laatste heeft gewoon nog het voordeel dat we iets beter weten wat er volgt dan wanneer we enkel voor een persoon kiezen.’

Volgens de voorstanders is het normaal dat mensen zich onwennig voelen met nieuwe mogelijkheden maar is het wel ongezond en zwak om ze daarom af te zweren. Zij wijzen hiervoor op de enorme vooruitgangen van de mensheid die ze zien in de moderne wereld, bijna elke vooruitgang heeft onwennig en onnatuurlijk aangevoeld maar nu kunnen we vaak al niet meer zonder.

Beschouwing

Deze discussie lijkt vast te lopen doordat er vanuit een heel ander kader gediscussieerd wordt door voor- en tegenstanders. In deze inventarisering van de argumenten rond genetische manipulatie van menselijk materiaal en het klonen van mensen hoort dit argument echter zeker thuis aangezien het voor vele mensen de basis inhoudt van waaruit ze gaan zoeken naar andere argumenten om hun gevoel te ondersteunen.

⁷⁸ Zavos, P. (15 mei 2002). *Testimony before the House Subcommittee of Criminal Justice, Drug Policy and Human Resources*. www.reproductivecloning.net/zavos.pdf

Besluit

In dit deel heb ik getracht een overzicht te geven van de argumenten rond genetische manipulatie en klonen van mensen. Deze argumenten verschillen sterk in aandacht en gebruik en evenzeer naar graad van wetenschappelijkheid. Hier heb ik daar niet veel aandacht aan besteed omdat het er nu voornamelijk op neer komt een beeld te krijgen van welke argumenten er spelen in het hele debat. Dit wil zeggen, niet enkel bij wetenschappers of onderzoekers, maar ook bij medewerkers van biotechnologiebedrijven, religieuzen, ouders of mensen die van ver betrokken zijn bij de materie.

Besluitend dient gezegd dat hier steeds door elkaar wordt gesproken over biotechnologie als wetenschap voor de reproductie van mensen en biotechnologie als therapeutische wetenschap.⁷⁹ Deze laatste is een wetenschap waar nog steeds kritiek op is, dit voornamelijk vanuit principiële redenen. Vanuit concreet ethische overwegingen is het echter zeer moeilijk om het lijden van mensen niet te behandelen als er oplossingen voor zijn.

Voorstanders zien het gebruik van genetische manipulatie en klonen om onvruchtbare koppels te helpen ook als een vorm van therapie. Dit is al meer bediscuteerd.

Het is daarentegen wel duidelijk dat er slechts weinig mensen zijn die reproductief klonen, in de zin van het willen verveelvoudigen van de genetische constitutie van een bepaald persoon, zullen onderschrijven. Openlijk standpunt innemen pro deze nieuwe ontwikkelingen gebeurt alleszins nog niet al te vaak. Dit neemt niet weg dat er een groot, duister discours kan zijn van mensen die wel overtuigd zijn van het heil van biotechnologie als reproductieve wetenschap. Dit discours durft, naar mijn aanvoelen, nog niet helemaal aan het daglicht getoond worden. Cloneaid en de Raëlean Church vormen hier uitzonderingen op de regel.

Belangrijker voor het verdere verloop van mijn thesis is echter de volgende conclusie: Vanuit de aangehaalde elementen en het discours van een aantal wetenschappers en technici kan ik stellen dat de argumenten contra voor de voorstanders steeds voldoende kunnen worden weerlegd om de evolutie naar meer biotechnologie, verder te ondersteunen. Men reikt niet veel argumenten pro aan en in die zin blijft de biotechnologie problematisch als de bewijslast gelegd wordt bij zij die de technologie verder willen ontwikkelen. Wel wordt er voortdurend verwezen naar het feit dat onvruchtbare koppels die nu nog geen hulpmiddel vinden, zouden

⁷⁹ Devolder, K. & Braekman, J.(2000). P.33.

kunnen geholpen worden door klonen of genetische manipulatie (om een genetisch eigen kind te baren). Dit is een argument dat erg sterk staat, zeker binnen de huidige samenleving waar reeds zeer drastische vruchtbaarheidsondersteuning wordt toegepast. We kunnen ons zo de vraag stellen wat nog het verschil is tussen een baby die is ontstaan door IVF en waarvan op voorhand het geslacht is gekozen en daarbij gescreend is op een hele reeks van genetische afwijkingen en een baby die ontstaan is na inplanting van een celkern van de vader in een eicel van de moeder.

De druk op het toepassen van de nieuwe technieken vergroot zienderogen. Het lijkt er steeds meer op dat we de evolutie naar gekloonde mensen niet gaan/kunnen tegenhouden.

Dr. Zavos prijkt op zijn website⁸⁰ met een hele lijst van resultaten die hij als eerste geboekt heeft en hij lijkt er alles aan te doen om aan dat lijstje ook nog toe te voegen dat hij de eerste mens was die een mens gekloond heeft. Zelfs tijdens de periode van het schrijven van dit stuk is er heel wat veranderd op het veld van de genetische manipulatie. Binnen de tijd dat deze thesis af is en dat ze gelezen wordt zal er misschien een gekloonde mens op de aarde zal bestaan. Tegen of met de zin van mensen, met of zonder argumenten.

Opnieuw is de vergelijking met IVF misschien weer van toepassing. In de beginperiode zijn er grote weerstanden, maar dit neemt niet weg dat de biotechnologie verder zal ontwikkeld worden. Zoals Wittgenstein stelt verschuift de publieke opinie stilletjes aan. Schuift de rivierbedding niet op richting een steeds grotere tolerantie ten opzichte van de biotechnologie. Deze evolutie krijgt verschillende benamingen: een ‘slippery slope’ noemen een aantal mensen het, anderen ‘vooruitgang’. We kunnen ons alleszins afvragen in hoeverre dit een evolutie is die wijst in de richting van een opkomen van een wereld zoals geschetst in Aldous Huxley’s ‘Brave New World’?

Voorlopig wil ik de volgende vraag weerhouden: “**Welke elementen** blijven hangen in confrontatie met de vraag waarom de biotechnologie zo bekritiseerd wordt terwijl de pedagogische vorming, die hetzelfde doel dient, ‘vrij’ gelaten wordt.”

⁸⁰ www.zavos.org

Zijn deze genen nog wel de moeite waard om verder geleefd te worden? “Ik wil niet meer! Het is genoeg geweest! Laat het, ik wil Het bleef stil. Ik wist wat er zou volgen, maar door deze stilte was het alsof ze me helemaal duidelijk wilde maken wat ze betekenden.

Ik wil dood!”

Meestal begrijp ik het niet. Meestal begrijp ik haar niet. Het zijn diezelfde genen die gemaakt hebben dat zij zo beenhard voor ons en zichzelf kan zijn. Met haar mond spreekt ze voor het lichaam dat haar niet meer dragen kan.

De ongeneeslijke wetenschap doet er echter alles aan om de afvallingskoers tot het einde toe te verzachten en te verlengen. De kussens, de darmpjes, de machines, de warme en droge lucht, de hulpeloze verpleegsters, de knikkende poetsvrouw met haar doekjes, de nooit gesmaakte maaltijden. Alles tip top in orde, voor een leven dat niet meer wil.

Volgens de artsen is het hun plicht het leven van een mens te beschermen en te verzorgen zolang als mogelijk.

Maar? is dit nog menselijk! Ik vraag het u! Is dit nog menselijk! Ik vraag het u! Is dit nog... Ik vraag het u! Ik smeek u! Tot waar... stilte

*Ik vraag u: wat doet u als ik u vraag of ik mag sterven. Wat zegt u als ik **dood!** wil.*

Uitwerking van enkele punten bij de argumenten

In verband met het belang van de genen

Het belang dat door voor- en tegenstanders wordt gehecht aan de genen, loopt vaak sterk uiteen. Deze discussie staat in nauw verband met het nature-nurturedebat, dat zelf nieuwe ontwikkelingen ondergaat in het licht van de ontdekkingen in de biotechnologie⁸¹. Over een aantal elementen is men het eens. Genen zijn verantwoordelijk voor vele ziektes, afwijkingen en kenmerken van mensen. Door hier op in te werken kan men bepaalde voorspelbare effecten bekomen. Denken we bijvoorbeeld aan trisomie 21. Deze chromosomale afwijking maakt dat een persoon mongool is. Door genetische screening kan men deze afwijking opsporen en verwijderen.

Een aantal andere elementen zijn nog niet volledig gekend: Zijn de genen verantwoordelijk voor bijvoorbeeld de intelligentie van een bepaalde persoon en zo ja welke? Het is duidelijk dat de genen hierin een grote rol spelen, maar deze is nog niet duidelijk afgebakend en gelokaliseerd. Over het belang van de omgeving hieromtrent bestaat er nog steeds discussie.

⁸¹ Zie daarvoor ook <http://www.fss.uu.nl/wetfil/97-98/discus7.htm>

Een aantal elementen worden ook volledig aan omgevingsfactoren toegeschreven. Zo leggen biotechnologen vaak de nadruk op het feit dat eeneiige tweelingen dezelfde genen hebben, maar een totaal verschillende persoonlijkheid ontwikkelen⁸². Deze verschillen worden dan toegeschreven aan omgevingsfactoren en persoonlijke ervaringen. Als we de biotechnologen mogen geloven zouden klonen zeker sterk verschillen van de gekloonde. Hun leefwereld en ervaringen verschillen nog meer dan bij tweelingen. De omgeving en ervaringen worden dus nog steeds als belangrijke factoren gezien voor de ontwikkeling van een mens.

Paradoxaal genoeg, zijn het vooral de voorstanders van de biotechnologie die het belang van de genen relativeren. ‘Willen we slaafmensen maken, dan zal dat niet lukken door de biotechnologie, maar veeleer door de opvoeding en de prikkels die we laten inwerken op de mens.’ De tegenstanders, van hun kant, waarschuwen voor de mogelijkheden om mensen zo te gaan (ver)vormen dat ze hun waardigheid verliezen. Zij wijzen voornamelijk op de enorme ingrijpendheid van de biotechnologie en de irreversibiliteit van bepaalde veranderingen. Een genetische aanpassing in een twee-cellig embryo bijvoorbeeld, zal levenslange en levensbrede gevolgen hebben voor de betrokkene. Daarbij komt nog dat als deze persoon kinderen zal krijgen, de genetische wijziging nog verder zal verspreid worden.

Het is niet mijn bedoeling om hier uitspraken te doen over de verhouding van nature versus nurture. Wel valt op dat het debat weer sterk in de aandacht komt door de groeiende kennis van ons genoom. Vanuit een relatief neutrale positie kan ik daarbij stellen dat de biotechnologie inderdaad zeer ingrijpende en tot nog toe ongekende mogelijkheden met zich meebrengt. Vaak zullen de gevolgen van (mogelijke) genetische ingrepen ook niet volledig begrepen en gecontroleerd kunnen worden. Daartoe is ons verstaan van de genetica en de verbanden met andere factoren nog te klein.

Een direct verband met immorele gevolgen is daarmee echter niet gelegd. De mogelijkheid bestaat dat er een enkel moreel aanvaardbaar gebruik wordt gemaakt van de biotechnologie, waarbij ook geen perverse gevolgen optreden. Dit is mogelijk zonder volledig te verstaan wat er allemaal gebeurt en zal gebeuren. Ik denk bijvoorbeeld aan een hartoperatie voor een embryo waarbij er genetisch gemodificeerde cellen worden ingeplant. De werking hiervan kan positief zijn, zonder dat deze volledig beschreven en uitgelegd kan worden.

⁸² Fyfe, A.(s.d.). P.7. zie ook <http://.fss.uu.nl/wetfil/97-98/discus7.htm>

Voorlopig lijkt het erop dat enkel de toekomst kan uitwijzen of we er goed aan doen om de evolutie door te laten gaan. Niemand lijkt volledig in staat, of heeft de wil om een wereldomvattend standpunt op te stellen omtrent de biotechnologie. In een wereldwijd toegepaste en bindende regelgeving zouden alle grote risico's aan banden gelegd kunnen worden. Dit is echter nog een sterk utopische idee. Zelfs een duidelijke afbakening van wat legitiem wordt geacht en wat niet, lijkt al onmogelijk. Het blijkt zeer moeilijk te zijn om algemeen aanvaardbare en zinvolle scheidingen te markeren tussen legitimeerbare en niet-legitimeerbare ingrepen in de genetica van de mens. Voorlopig kunnen we enkel toezien op de ontwikkelingen en bijkomend eventuele brandjes blussen (als ze tenminste gemeld worden of aan het licht komen).

In verband met het belang van de wetenschap en de technologie

De wetenschappers en technici die met biotechnologie bezig zijn, lijken allemaal een sterk vertrouwen te hebben in de positieve kanten die de biotechnologie in zich draagt. Aangezien zij zo snel verder willen werken aan de uitbreiding van de kennis en mogelijkheden van de biotechnologie, kan het moeilijk anders dan dat de technologie ofwel een goede bron van inkomsten is ofwel dat zij er een grote toekomst voor weggelegd zien.

Tegenstanders vinden dat de biotechnologie een blind geloof in vooruitgang aanhangt. Volgens hen moeten we lessen trekken uit de andere 'gevaarlijke' wetenschappen (kernfysica, alle technologieën die grote rampen kunnen veroorzaken) en de effecten tot welke deze geleid hebben. Zij klagen de totale waardevrijheid van wetenschappers aan en vragen zich af hoe deze aan banden gelegd kan worden. Zij vrezen dat economische belangen het zullen halen op de ethische en dat we zo in een zeer gevaarlijke wereld terecht zullen komen. Evenmin kunnen zij zich vinden in de zuiver wetenschappelijke kijk op het leven die vaak gehanteerd wordt door de biotechnologie. Deze wetenschap en technologie, net zoals andere verwetenschappelijkingen⁸³, ontdoet de mens voor een deel van zijn waardigheid en herleidt hem (vaak) tot een levend wezen waarin ongestoord kan worden ingegrepen, aldus de tegenstanders. Het godsdienstig perspectief (zie bij de argumenten) sluit hierop aan door te stellen dat we niet moeten proberen om god te spelen en dat klonen en genetische manipulatie de mens niet toekomen.

⁸³ Zie in de biologie, de geneeskunde, de achteruitgang van het religieuze wereldbeeld, de pedagogiseringstheorie bij Depaepe. Depaepe, M. (1998).

In het vorige punt besloten we dat genetische manipulatie en klonen heel sterk tekenend kunnen zijn voor mensen. Daarbij aansluitend wordt duidelijk dat de biotechnologie een belangrijke wetenschap is geworden. Alleszins rijst de vraag wie de enorme verantwoordelijkheid draagt voor de mogelijke gevolgen van het toepassen van de biotechnologie en wie verantwoordelijk is voor de omgang met de biotechnologie in het algemeen.

Is het de taak van de politici om regels op te stellen om excessen te vermijden? Is het de taak van de wetenschappers om op tijd het onderzoek te staken en op te geven omdat het verbonden is met te grote risico's of te ingrijpende veranderingen? Moeten ethische comités ons behoeden voor gevaarlijke excessen? Of is het aan de individuele mens om de ethische grenzen te respecteren? De groeiende verantwoordelijkheden zullen alleszins ergens opgenomen moeten worden.

Moeilijker is het nog met de praktijken die het daglicht niet mogen zien, de verdoken en officieel-onbestaande praktijken. Wetenschappers en artsen die in het openbaar werken zijn 'gemakkelijk' te controleren, maar de kans is groot dat er ook in niet-officiële labo's serieus geëxperimenteerd wordt met de biotechnologie. Dit wordt nu reeds geïllustreerd door de half verdoken praktijken van de Raëlean Church. Zij verbaasden iedereen door plots openbaar te maken dat zij in verschillende ongekende labo's onderzoeken doen om tot een kloonmens te komen. Om deze praktijken te reguleren schieten politiek en internationale regels tekort. We kunnen hieromtrent enkel rekenen op de verantwoordelijkheidszin van de personen die zich er mee bezig houden.

Tot nu toe is dus gesteld, dat we moeten erkennen dat de biotechnologie zeer ingrijpend kan zijn voor de mens. Daarnaast is het zo dat wetenschappers en wetenschap nog steeds groot aanzien genieten. Een wetenschapper is geen jan-met-de-pet en zijn uitspraken zouden toch een ander aanzien moet krijgen dan de 'praat van de bakker op de hoek'. Deze elementen maken dat de realiseringen binnen de biotechnologie niet zomaar van de baan kunnen worden geveegd als zijnde onbelangrijke zaken of bijkomstigheden.

Dit betekent ook dat de vraag naar verantwoordelijkheden voor de omgang met de biotechnologie belang heeft. Toch merken we dat geen enkel actor in de omgang met biotechnologie de volledige verantwoordelijkheid wil dragen⁸⁴. Mogelijkheid voor mij om

⁸⁴ Schotsmans, P.(2000-2001). En Dehaene, T. e.a.(2000).

hier mee om te gaan zie ik dan in de bevraging van wat wordt nagestreefd. Wat is het dat men wil en is dit doel wel zo waardevol of nastrevenswaardig als sommigen beweren?

In verband met het belang van het streven naar humanisering en vooruitgang

Het valt op dat de gehele biotechnologie door de voorstanders geplaatst wordt in het kader van 'het vooruithelpen van de mensheid'. De genetische manipulatie en het klonen kunnen ziektes uitbannen; handicaps voorkomen; positieve en wenselijke eigenschappen behouden of opnieuw naar boven laten komen in nieuwe mensen. De wetenschap en de techniek worden als waardevol bestempeld omdat ze de menselijke soort zou kunnen versterken. En ze kan de fouten die bij natuurlijke voortplanting mogelijk zijn, (op termijn) beheersen.

Van hun kant lijken de tegenstanders dezelfde waarden te koesteren (de vooruitgang van de mensheid vrijwaren), maar geven ze een andere betekenis aan de wetenschap en technologie. In de eerste groep van de 9 families argumenten vinden we een afwijzen van de biotechnologie omwille van de schrik voor fouten en onverwachte negatieve effecten op de mensen. Dit sluit aan bij de nadruk die gelegd wordt in groep 2 op de speciale plaats die voorbehouden is voor leden van onze soort. We moeten ten zeerste vermijden dat onze soortgenoten 'achteruit' zouden gaan in plaats van de juiste 'voorwaartse' weg te volgen. Ten opzichte van andere dieren worden er minder bezwaren geopperd. Als er al argumenten komen tegen de biotechnologie in brede zin van het woord (ook planten en dieren) dan wijst men vaak op de risico's voor de mens. Tegenstanders zien een groot gevaar in het ontsnappen van de producten van de biotechnologie aan de beheerskracht van de mens. We wezen er reeds op in de vorige paragraaf. Mensen hebben schrik van ggo's omdat we de gevolgen ervan niet goed kunnen inschatten. De angstwekkende toekomstbeelden schetsen een uit de hand lopende, onbeheersbare en oncontroleerbare situatie die ontstaat door een of andere biotechnologische ingreep.

Een subtiel element binnen de humaniseringsidee , is de drang naar onderscheiding van het beginmoment om van menselijk leven te spreken. Waar men de cesuur legt, bepaalt of een aantal praktijken ethisch verantwoord zijn. Tegelijkertijd geeft het critici een houvast om andere praktijken af te wijzen. Licht anders is de vraag die daarbij aanleunt: of een kloon een andere waardigheid heeft dan een persoon die ontstaan is door een natuurlijke zwangerschap. Men vreest dat kloonslaven een smet op onze soort zullen vormen. Meer algemeen spreekt

men soms vanuit de vrees van dehumanisering van soortgenoten door de technologie. Is een kloon wel een volwaardig lid van onze soort? Is een kloon niet een infrahumaan wezen?

Zodoende verdedigen zowel voor- als tegenstanders de vooruitgangs- en humaniseringsidee, zij het op basis van een verschillende perceptie van de biotechnologie. Beide partijen lijken het volmondig eens te zijn over de idee dat de mens zoveel mogelijk beschermd en ondersteund moet worden in zijn ontwikkeling naar 'meer mens zijn'. Het doel of op toch minstens de richting voor de toekomst van de mens lijkt dus vast te liggen.

Of deze richting en het doel nu nastrevenswaardig zijn is daarmee nog niet beantwoord. In zekere zin zou het dus logisch zijn om te vervolgen met een bespreking van het vooruitgangdenken. In plaats van dit te doen of hieraan de waarde of gevaren van de biotechnologie en de pedagogische vorming te koppelen, wil ik eerst verder gaan en een blik werpen op mogelijke toekomstscenario's die verbonden zijn met de biotechnologie. Aan de hand van een blik op mogelijker uitkomsten van de huidige tendensen, kan ik dan terugkomen op de idee van vooruitgang. Misschien dat de toekomstbeelden kunnen helpen om iets zinvol te zeggen over de nastrevenswaardigheid van de vooruitgang. De verschillende toekomstmogelijkheden die ik schets hebben hun basis in de argumenten rond de biotechnologie. Deze vul ik aan met een aantal eigen extrapolaties.

Het had anders kunnen zijn. Een ander kind had geboren kunnen zijn. Een andere zaadcel had genoeg kunnen zijn. Als zij nu een embryo was, zouden de dokters het leed voorkomen. Ze zouden niet meer toestaan dat zulke gruwelijkheden in onze wereld groeien. Nu zou haar leven niet hebben kunnen groeien.

Nu is alles anders.

Zij is ziek en zal dood gaan. Zij sterft, net zoals ook ik zal sterven, maar toch zo radicaal anders. Haar toekomst ligt vast. Het bed waarin haar spieren op deze moment verder wegrotten, is haar stervensbed. Dezelfde stoel als deze waarin ik nu zit, zal naast haar dode lichaam staan. Dezelfde TL-lamp, als deze die nu boven haar hoofd hangt, zal haar laatste adem 'verlichten'.

Zij noch ik zouden ooit kunnen kiezen voor deze onvermijdelijkheid. Niemand zou ooit hiervoor willen kiezen. Samen hebben we erover nagedacht. In stilte, pratend soms, ieder in en vanuit zichzelf, zonder dat het ons verder heeft geholpen. We zijn er niet beter van geworden. Het heeft haar niet genezen, het heeft mijn gemoed niet opgevrolijkt. Alles is nu zoals het is. Daarom zegde ze misschien toen. "Als ik had gekund, had ik een ander lichaam genomen. Hiermee schiet ik niet zo op. Hiermee schiet het niks op."

Toekomstscenario's

In wat volgt geef ik een aantal mogelijke toekomstscenario's in verband met de biotechnologie weer.⁸⁵ Deze zijn geordend naar een steeds grotere vrijheid voor de biotechnologie. Het ene scenario valt al sneller te destilleren uit de huidige situatie dan de andere, dit brengt een verschil mee in de manier waarop ik erover schrijf en de uitgebreidheid waarmee ik ze behandel. Daarbij moet ik vermelden dat de termijn waarop de scenario's gerealiseerd zouden kunnen worden helemaal niet voorspeld kan worden. Wel kan ik raden dat het meer dan 100 jaar kan duren indien we een globale toepassing ervan voor ogen hebben. Het gaat hier dus niet over korte termijn extrapolaties. Anders zou het zijn als we kijken naar de specifieke situatie in een westers land en specifiek voor het welstellende deel van de populatie. Daarnaast zijn er ook steeds individuen die de dans trachten te ontspringen, voor hen zouden de scenario's nog sneller kunnen gerealiseerd zijn. Deze komen hier niet aan bod, hoewel ze van groot belang kunnen zijn in realisering van de laatste van de hieronder vernoemde scenario's.

⁸⁵ De tekst is gebaseerd op dezelfde literatuur als het stuk over de argumenten in het debat.

De stopzetting van de biotechnologie of een sterke beknopping van haar vrijheid.

Vanuit het kamp van de tegenstanders van de biotechnologie⁸⁶ hoort men vaak dat het beter zou zijn als de biotechnologie in zijn geheel zou worden opgegeven. De vergelijkingen met de kernfysica waaruit de atoomwapens zijn voortgekomen, en de takken van de chemie waardoor men biologische wapens is gaan ontwikkelen, worden aangehaald om aan te tonen dat ook deze spitswetenschap zal leiden tot enorme risico's en bedreigingen (zie verder in dit deel). Het is volgens hen dus beter om deze tak van ontwikkelingen af te sluiten alvorens we in onethische situaties terecht kunnen komen.

Als we kijken naar de politieke, economische en sociale situatie van vandaag, dan moeten we concluderen dat een stopzetting of inperking van de biotechnologie niet erg voor de hand liggend is. De kennis en kunde vordert zeer snel, de economische belangen worden groter, de vrije markteconomie is het model voor politiek en economie. Zoals reeds werd aangehaald ziet het er met andere woorden niet naar uit dat er genoeg wil en macht kan verzameld worden om een stop van de biotechnologie te bewerkstelligen. Afremming van de biotechnologie zou een sterke reglementering en staatscontrole⁸⁷ over heel de wereld vereisen, het zou eveneens betekenen dat de kansen die de nieuwe technologie in zich heeft nooit tot ontwikkeling zullen komen.

Dit scenario zou enkel tot stand kunnen komen nadat duidelijk is geworden dat er nefaste en zware gevolgen zijn van de biotechnologie. Opnieuw is een vergelijking met de regulering rond kernwapens van toepassing. Deze kwam maar tot stand nadat Hiroshima en Nagasaki getroffen waren en nadat men zag dat de productie ervan niet meer te controleren viel. Nog steeds zijn er echter ook verschillende landen die zich niet aan de internationale reglementering houden en die verder werken aan hun programma's om hun eigen positie te versterken ten opzichte van de concurrentie.

⁸⁶ Pence, G.E.(1998). & Fyfe, A.(s.d.). & Devolder, K. & Braekman, J.(2000). P.161.& www.vatica.va. & Schotsmans, P.(2000-2001). Hier worden enkel de specifieke bronnen aangegeven, voor een vollediger literatuurlijst verwijs ik naar de tekst 'Deel I Argumenten...'

⁸⁷ Fukuyama,F.(2002).

Toepassing van de biotechnologie enkel op medisch-therapeutisch gebied

Deze optie lijkt de meest veilige, haalbare en aanneembare voor veel voor⁸⁸ en tegenstanders⁸⁹. De voordelen die de biotechnologie kan bieden op het vlak van het voorkomen of genezen van ziektes worden in dit scenario behouden. Anderzijds zou er ook een sterke regulering bestaan voor alles wat buiten het therapeutische valt. In dit scenario zou dus evenzeer een goede internationale regulering en controle vereist zijn.

Op zich moeten we hier spreken van een ‘categorie van toekomstscenario’s’. Dit omwille van het feit dat er noodzakelijk nog een invulling moet komen van wat ‘medisch-therapeutisch’ is en wat ‘ziektes’ zijn. Als vanzelfsprekend is hier een groot verschil mogelijk in interpretatie van de begrippen⁹⁰. Om de moeilijkheden te schetsen stel ik hieronder enkele vragen:

Is een mentale handicap een ziekte? Is een lichte vorm van trisomie 21 een ziekte? Is een IQ lager dan 65 hebben, een ziekte? Is een IQ lager dan 100 hebben een ziekte?

Is een fysieke handicap een ziekte? Is een verschil in lengte van de benen van 3 cm een ziekte? Is 2 verschillende ogen hebben een ziekte?

Al deze vragen kunnen ook gesteld worden onder de vorm: “Is een medisch-therapeutische ingreep nodig bij...” en ook “Is een medisch-therapeutische ingreep wenselijk bij...”

Een ander moeilijk vraagstuk binnen deze optie is of dat het klonen bij onvruchtbare koppels een medisch-therapeutische ingreep is. Ligt deze behandeling in de zelfde lijn van de hedendaagse zwangerschapsondersteuning zoals IVF en genetische tests, of moet er een onderscheid gemaakt worden?

Zoals blijkt zullen er nog vele ethische commissies moeten samenkomen om de wenselijkheid van sommige ingrepen te bespreken. “Waar ligt de grens met een biotechnologie die ook niet medische afwijkingen corrigeert?”⁹¹ zal in dit scenario steeds een discussiepunt zijn.

⁸⁸ Graham, G. (2002). & Schotsmans, P.(2000-2001). & Pence, G.E. (ed.)(1998).

⁸⁹ Schotsmans, P.(2000-2001). & Devolder, K. & Braekman, J.(2000).P.161.

⁹⁰ De Dijn, H.(1988). *Ingrijpen in het leven. Fundamentele vragen over de bio-ethiek*. Leuven: Universitaire Pers.

⁹¹ Burms, A. (1988). *Nieuwe technieken en verschuivende betekenissen*. In De Dijn, H.(1988). *Ingrijpen in het leven. Fundamentele vragen over de bio-ethiek*. Leuven: Universitaire Pers.

Biotechnologie in functie van een wegwerken van ‘storende’ afwijkingen

In dit toekomstscenario zou de biotechnologie al veel vrijer kunnen worden toegepast (in vergelijking met de twee vorige punten). Onder het ‘wegwerken van storende afwijkingen’ bedoel ik hier: die ingrepen die gebeuren om zich beter te kunnen inpassen in de wensen van zichzelf en anderen. Het woord ‘afwijking’ betreft niet louter deficiënties, maar wijst hier op het feit dat als mensen een verlangen hebben tot verbetering, deze steeds in relatie staat tot een (persoonlijk) aanvaarde of maatschappelijke norm. Het wijst op afwijkingen van een geprefereerde toestand.

Biotechnologie zou dus aangewend kunnen worden voor het ‘verbeteren’ van eigenschappen van levende mensen en embryo’s. Zo zou men genetische manipulatie kunnen toepassen op een embryo dat normaal een IQ van 70 zou hebben zodat dit wordt opgetrokken tot 100 of 120. De hedendaagse plastische chirurgie zou deels kunnen vervangen worden door de biotechnologie. Hazenlippen, een aanleg voor overgewicht,... en natuurlijk ook alle ‘ziektes’ uit het vorige punt zouden de menselijke soort bespaard worden.

Voor de realisering en verspreiding van deze zaken is de kennis, kunde en kostprijs een cruciale factor. Als bewezen is dat de toepassing van de biotechnologie geen schade met zich meebrengt en de prijs ligt in dezelfde lijn als de kosten voor hedendaagse aanpassingen (plastische chirurgie, cosmeticaproducten,...), dan zal er waarschijnlijk snel en breed gebruik van gemaakt worden. De biotechnologie wordt in deze optie voor een stuk deel van de schoonheidsproductenmarkt. Economische belangen zullen belangrijker zijn dan wanneer het enkel zou gaan om medische toepassing ervan en de biotechnologie zou veel meer deel worden van het dagelijkse leven (reclame, rubrieken in weekbladen,...).

Bij deze optie dient ook gezegd, dat normen en aanvoelen veranderen doorheen de tijd. De Wittgensteiniaanse filosofie wijst ons erop dat de mens binnen 100 jaar misschien nog steeds vindt dat de biotechnologie enkel mag ingezet worden voor het wegwerken van storende afwijkingen, maar dat de bepaling van wat een afwijking is, sterk kan verschillen van de hedendaagse bepaling. Het hier uitgewerkte scenario is daarbij het eerste waarbij er een stevige mentaliteitswissel zal moeten optreden bij de mens. De biotechnologie zou aanvaard moeten worden als een ongevaarlijk deel van de vooruitgang en van de menselijke kunde.

Ook de testcases die nodig zijn om de biotechnologie haar nut te laten bewijzen, zouden moeten worden toegestaan. Daar is nu alleszins nog veel lobby en reclamewerk voor nodig.

Verder moeten we duidelijk stellen dat hier wordt gesproken vanuit het standpunt, dat het individu of de ouder van een individu bepaalt wat afwijkend en wat storend is. Heel anders zou de situatie zijn als 'een externe' of 'de staat' gaat bepalen wat storend en afwijkend is. Daarbij wil ik aangeven dat de situatie nu reeds zo is dat personen individuele keuzes kunnen maken, die ze vanuit een beleidsfunctie niet zouden kunnen verdedigen. In verband met de biotechnologie is er steeds een spanning mogelijk tussen de maatschappelijke opties die genomen worden en de keuzes die een individu wenst te maken. Zo kan men als ambtenaar van de overheid een reglementering opzetten die het gebruik van die genetische manipulatie voor de geboorte verbiedt, terwijl men als vader er voor kiest om het geslacht van zijn kind toch te bepalen. Naar de toekomst toe is het van groot belang echter welke maatschappelijke keuzes er worden gemaakt om richting te geven aan het persoonlijk handelen. Hoewel dit niet definitief bepaalbaar is.

De vrije toepassing van de biotechnologie

In deze situatie zou ieder individu vrij zijn om te vragen of te nemen van biotechnologie wat hij/zij er van verlangt. Vanuit het individuele standpunt is de biotechnologie een goede manier om grote dromen te realiseren zoals daar zijn: het perfecte lichaam, een mooie kopie van jezelf, een superintelligent kind, een nieuwe lever om de 5 jaar op basis van je eigen stamcellen,... Nog meer dan in het vorige punt wordt de biotechnologie hier een deel van de vrijemarkteconomie (waaraan je al dan niet kan deelnemen) en zal het deel zijn van het dagelijkse leven van mensen.

In verscheidene artikels en boeken⁹² wordt gewaarschuwd voor een losbandige omgang met de biotechnologie. Raken aan het genotype van de mens zal lijden tot een aantal toestanden die ethisch verwerpelijk zijn. Vooreerst staan de experimenten die moeten worden ondernomen om meer zekerheid te krijgen over de technieken onder druk. Daarnaast ook de toepassing van de technologie zelf.

Volgens de voorstanders van dit scenario zouden we dankzij de biotechnologie in een samenleving kunnen leven waarin iedereen gelijke kansen heeft en er niemand zal worden

⁹² Zie literatuur: De argumenten in verband met genetische manipulatie en klonen.

uitgesloten op basis van mankementen en afwijkingen. Het aantal ziektes en fysieke problemen zal drastisch verminderd kunnen worden zodat er minder onbehagen en meer welzijn zal komen. Als in een droom lijkt de biotechnologie er voor te kunnen zorgen dat de mens een echt gelukkiger leven gaat leiden.

Ook de soort zal ‘er sterk op vooruit gaan’ aangezien er steeds een selectie zal gebeuren van goede en mooie eigenschappen. Daarbij zullen de mindere elementen weg geselecteerd worden. Het is zoals de selectie van de beste renpaarden. De rensport blijft dezelfde (de mens en zijn samenleving blijft), alleen wordt er op een hoger niveau gestreden om de overwinning (de mens zal nog betere prestaties gaan leveren en de maatschappij zal nog beter gaan draaien).

Hoewel het op dit moment moeilijk in te schatten valt wat er allemaal zal gebeuren eens de biotechnologie haar volwassenheid bereikt heeft, merken we dat dit scenario maar zal ontstaan door een sterk geloof in de vooruitgang en de beheersbaarheid van goede eigenschappen. De biotechnologie houdt hier de belofte in van een supermens.

Scenario's waarbij de menselijke soort voorbijgestreefd is

Tot nog toe hebben we de biotechnologie steeds als los element in een relatief gelijkblijvende context geplaatst. Verschillende utopieën of sciencefictionbeelden brengen echter ook andere factoren binnen. Deze scenario's behandelen we onder dit punt.

De mens die wordt voorbijgegaan door zijn eigen producten

De schrik voor een posthumane of een inhumane toekomst lijkt voor een deel te komen vanuit de schrik voor het onbeheersbare en oncontroleerbare gevolgen van de vorderende technologie. ‘A space odyssey’ van Stanley Kubrick⁹³ geeft een mogelijk beeld van zulk een toekomst. De technologie die de mens overheerst. Op termijn zou de vernietiging van de mens door wat hij zelf geconstrueerd heeft zelfs binnen de mogelijkheden liggen. In de film van Kubrick is het de technologie die de bovenhand neemt. Er zijn echter ook andere mogelijkheden. Bijvoorbeeld: de idee dat een bepaalde diersoort door genetische manipulatie buiten proportie en super agressief wordt en de menselijke soort gaat bedreigen; plagen van planten of dieren die geen halt meer toegeroepen kunnen worden omdat ze genetisch zo

⁹³ Kubrick, S. (1982). A space odyssey.

gemanipuleerd zijn. Andere zijn: de idee van mismaakte wezens die kenmerken hebben van de mens maar een soort ‘monster’ zijn, of de idee van halfmensen die ons uitroeien. In talloze sciencefiction films en boeken zijn de mogelijkheden al naar voor gebracht. Vaak worden hierin andere technologieën en ontwikkelingen betrokken naast de biotechnologie.

Positief gesteld zou het kunnen zijn dat de mens op termijn, de kennis en kunde verzamelt waardoor hij nog slimmere, aangename, muzikalere, meer ethische,... wezens kan maken dan de mens. Er zou een bovenmenselijk wezen kunnen ontstaan waardoor onze soort achterhaald en achterlijk is.

Deze fantasie lijkt niet mogelijk met een biotechnologie die enkel uitgaat van en werkt met het bestaande arsenaal aan genen en genencombinaties. Er zou alleszins nog meer kennis en kunde moeten worden ontwikkeld vooraleer de mens op dit niveau komt.

De perfecte mens

Door de biotechnologie zou de mens als soort zichzelf kunnen perfectioneren. Dit kan met zich meebrengen dat een zeer lage tolerantie gaat bestaan tegenover alles wat imperfect is. De onvolkomen mens kan nagekeken worden op zijn mankementen, “men kan er tenslotte toch iets aan doen”, of men is te arm om zich de nieuwe technologie te veroorloven. Het wordt vergelijkbaar met de situatie nu: het is bizar als men geen mooi recht en gaaf gebit heeft, “er bestaat toch orthodontie”. De klassenongelijkheid zou ‘zichtbaar’ kunnen vergroten. Evenzeer zou men kunnen evolueren naar een lage tolerantie ten opzichte van handicaps. Dit zal zeker zo zijn als de berekening van nut en opbrengst voor de mensheid of de staat tegenover de kosten van het leven van deze mensen met een handicap wordt geplaatst. Mankementen of afwijkingen kunnen kostenlasten worden die beter vermeden worden.

Ook hier merken we dat er in dit scenario een mentaliteitswissel moet optreden tegenover imperfecties. Evenzeer is een sterk geloof in de vooruitgang en de humanisering als centraal doel een basisvoorwaarde voor zulk een toekomstscenario.

De slaafmens

Verdergaand op het vorige punt, zou het kunnen gebeuren dat er een onderscheid wordt gemaakt in soorten mensen. Er zou een grotere klassenongelijkheid kunnen ontstaan waardoor sommige mensen sowieso onderaan de maatschappelijke ladder geplaatst worden. Anderen zouden in een verder stadium zich tot elite kunnen ontwikkelen door een geprivilegieerde toegang tot bepaalde eigenschappen of verbeteringen door de biotechnologie. Toestanden

vergelijkbaar met patentering van plantengenen nu. Zij zouden dan ook de macht hebben om de lager geplaatste bewust klein te houden.

Nog verder in deze ontwikkeling zou men slaafmensen kunnen kweken door/dankzij de biotechnologie. Er zouden enorme legermachten kunnen gemaakt worden van goedkope klonen. Een andere mogelijkheid zou zijn dat hele groepen mensen voor enkelen machthebbers zouden moeten werken. Het bestaansrecht van deze slaafmensen hangt dan af van hun overheersers. Zulk een situatie lijkt hard op de lagere klassen die worden opgevoerd in 'Brave New World'. Ik kom er later nog op terug.

De staat

Bij verschillende tegenstanders leeft een grote schrik voor de uiterste uniformisering of de-individualisering van de mens. Ieder individu wordt in het beeld van de-individualisering in dienst gesteld van een eugenetica die boven de individualiteit uitstijgt⁹⁴. De idee van het derde rijk van Hitler vormt hier een goed en levendig voorbeeld. Ook hierin werd het individu ondergeschikt gemaakt aan de staat.⁹⁵ De mens als persoon verliest zijn eigenwaarde. Zijn nut of noodzakelijkheid kan enkel worden afgemeten aan het belang voor de staat.

De bedreiging van de uniciteit van de mens, als kenmerk dat hij van zichzelf koestert, geeft aanleiding tot grote emoties. Ook hier zou het mogelijk zijn dat vele duizenden mensen gelijk worden gemaakt om een bepaalde (leger)taak uit te voeren of om de samenleving sterk te vereenvoudigen. Op deze ideeën die weer aansluiten bij het boek 'Brave New World', komen we later terug.

De nieuwe mens

Brave New World van Aldous Huxley⁹⁶ is misschien wel het typevoorbeeld van de ondergang van de 'humane mens'. Waarbij 'humaan' wijst op de typische eigenschappen van onze soort zoals culturele verschillen, de creativiteit, de ethische en esthetische bekommernissen. Terwijl 'mens' meer de nadruk legt op de soort zelf, als soort onder de andere.

Om de zoektocht naar het vooruitgangsidee en humaniseringsidee en de nastrevenswaardigheid ervan verder te zetten behandel ik het boek gedetailleerder dan de andere hier aangehaalde sciencefictionbeelden.

⁹⁴ Fyfe, A.(s.d.). & Dierckx, K.(1999).

⁹⁵ Pollefeyt, D.(2001-2002). Cursus Religie, zingeving en levensbeschouwing. Niet uitgegeven cursustekst.

⁹⁶ Huxley, A.(1999). *Heerlijke nieuwe wereld*. (Brave New World, 1932, vert. Door Moody, P.) Amsterdam, Uitgeverij Maarten Muntinga bv.

Ooit droomde ik dat het anders was. De dokter was niet gekomen. Er was geen opname in het hospitaal. De muren van onze kamer waren niet wit, maar er was de zachte geur van gehooïd gras. Het bed waarop we lagen stond midden op een vloeiende helling. We waren samen, verbonden. Het was zalig in de zon. Onze blik volgde een bij die langs vloog en even verderop vergaderde een pimpelmees met een merel. Ze zorgden voor heerlijke muziek onder onze flanellen lakens.

Vol heerlijke liefde raakten we elkaar. Ik voelde haar volle borsten trillen tegen mijn buik. Onze benen nestelden zich in elkaar. Ondergedompeld in zaligheid pasten onze lichamen bij elkaar. Gevoelig en krachtig waren we samen.

We hadden een kind verwekt.

We verwachten een kind!

Even later vermengde het kloppen van de grijze cardiograaf achter haar bed zich met het tikken van onze dochter tegen de wand van haar buik.

Ik snakke naar de frisse lucht die over het veld zwierf, maar de flarden verdwenen uit mijn hoofd en maakten plaats voor de geur van de koffie die elke middag werd voorgeschoteld.

Mijn ogen heb ik nog even dichtgehouden.

Toen, toen heb ik gedroomd dat het anders was.

Heerlijke Nieuwe Wereld

Zoals gezegd is *Brave New World* een zeer sterk voorbeeld van hoe onze wereld er kan uitzien als we verder werken met de reeds bestaande tendensen en ideeën. Het boek van Huxley⁹⁷ zal ik verder gebruiken om aangrijpingspunten te hebben voor een vergelijking met de wereld in 2003. Daarbij is het volgens mij zo, dat het in de radicaliteit of de extremen is, dat de kenmerken of belangrijke aspecten van iets naar boven komen. Het boek, dat op vele vlakken extremen voorstelt, geeft me dus goede handvaten om verdere stappen te zetten in de vraag of de humaniserings- en vooruitgangsidee wel zo nastrevenswaardig is.

Het eerste stukje gaat kort in op het verhaal van *Brave New World*. In een tweede deel geef ik een aantal elementen weer die gebruikt worden door Huxley om de nieuwe wereld (in het vervolg spreek ik steeds zo over de wereld die het boek schetst) te construeren. Deze hebben tot doel een vergelijking te kunnen maken met de situatie anno 2003.

In een derde deel ga ik na hoe het met de mens gesteld is in de nieuwe wereld. Hiermee kan ik later verder werken voor de analyse van de humaniseringsidee en het vooruitgangsstreven.

⁹⁷ Deze bespreking is gebeurd op basis van: Huxley, A.(1999). *Heerlijke nieuwe wereld*. (*Brave New World*, 1932, vert. Door Moody, P.) Amsterdam, Uitgeverij Maarten Muntinga.

Een roman, anders dan anderen?

Als we kijken naar het verhaallijn van het boek, vinden we als belangrijkste element: de confrontatie tussen verschillende culturen. We maken kennis met ‘mensen’ in een nieuwe samenleving en cultuur. Na een niet echt nader omschreven, allesvernietigende (wereld)oorlog, is er een tijdperk van stabiliteit en gelijkheid aangebroken. De samenleving gedijt zeer rustig. De personages hebben hun lichte eigenheid en kleine probleempjes. In het algemeen ligt de nadruk echter op simpele ingeschakeld zijn in het de werking van de maatschappij. Deze lijkt als een onvermoeibare en onverstoorbare machine verder te draaien. Doordat één van de hoofdpersonages, Bernard Marx, een uitstap maakt naar een reservaat (weg van de cultuur) en daarbij een verbasterde mens vindt, komt er een ‘vreemde’ in de samenleving ‘binnengesukkeld’. Deze vreemde “wilde” is John. De botsing van zijn cultuur en achtergrond met deze van de andere personages geeft aanleiding tot grote spanningen en confrontaties.

Daarnaast gaat het verhaal ook over de confrontatie tussen de buitenbeentjes van de maatschappij tegenover de doorsnee bewoner van de nieuwe wereld. De reeds genoemde Bernard Marx, maar ook ‘Helmholtz Watson’ staan in contrast met andere ‘normale’ leden van de maatschappij.

Het is zo dat de beschreven cultuur er een is met zo weinig mogelijk diepgang, en zo weinig mogelijk fundamentele gedachten van de mensen. Zij die hier nog wel last van hebben botsen logischerwijs met de andere mensen rondom en met de regulerende instanties.

De roman bevat een aantal zeer bevreemdende elementen en beschrijvingen van de gang van zaken in de nieuwe wereld. Deze is volledig gericht op stabiliteit en gelijkheid. Zowel de personages worden bevreemdend geschetst als het leefmilieu, de manier van omgaan met elkaar en de waarden en normen. De schets van het denken en doen van de wilde, John, sluit daarbij nog het best aan bij onze gewoonten. De nieuwe wereld met zijn verschillende kasten van mensen en sterke conditionering van haar leden komt daarentegen vreemd en agressief over. Doordat een aantal kenmerken van ons leven nu uitvergroot worden is de herkenning vaak groot, maar de confrontatie tegelijkertijd ook hard. Daarop ga ik verder in de volgende delen van deze bespreking.

Een nieuwe wereld, anders dan de onze?

De Nieuwe Wereldstaat: enkele eigen(aardig)heden - in verband met opperste macht van de staat

Een eerste opvallend element is de tijdsrekening die Huxley gebruikt in zijn boek. Het jaar nul is het jaar waarin Henry Ford geboren werd. Deze krijgt dezelfde waarde toebedeeld als Jezus Christus voor ons. De 'god' van de nieuwe wereld is de man die de basis legde voor de massaproductie. Getuige hiervan het citaat op p. 266: "Ford probeerde het accent al te verschuiven van waarheid en schoonheid naar comfort en geluk. Die accentverschuiving was nodig voor massaproductie." Massaproductie die in het boek op bijna alles wordt toegepast, ook op mensen. Alles wordt in het extreme economisch en rationeel uitgedacht. Het kruisteken is daarbij vervangen door een 'T', dit staat symbool voor de eerste *automobiel* die van de band rolde. Dit T-model is zo belangrijk omdat het hét productiemodel is van de nieuwe wereld. Een mooi voorbeeld vinden we in de kweekcentra. Daar worden de grote groepen identieke menselijke automobielen geproduceerd en geconditioneerd. De embryo's groeien op een lopende band die 33,3 cm per uur opschuift gedurende 267 dagen. Daarna worden ze gedecanteerd (uit de fles gehaald) en afgewerkt door middel van conditionering. Hoe groter de gelijkheid van de mensen hoe beter en gemakkelijker de massaproductie werkt (gelijke consumptie, geen onverwachtheden, grotere vervangbaarheid, een gelijkblijvend en dus rendabeler productieproces...).

De nieuwe wereld waar wij een beeld van krijgen is deze van het jaar 632 na Ford. Op een aantal punten wordt er dan ook een zeer groot verschil aangegeven met het samenleven van nu. Op een aantal punten zijn er echter ook nog grote gelijkenissen. Daarop wil ik hieronder verder ingaan.

Samenleven in de nieuwe wereld

De nieuwe wereld heeft vast tweeduizend miljoen bewoners. Zij hebben allen tezamen slechts tienduizend achternamen. Die verwijzing naar eenzelfde afkomst valt waarschijnlijk letterlijk op te nemen aangezien er steeds kopieën worden genomen van hetzelfde genetisch materiaal.

Opvallend hierbij is de achternaam 'Marx'. Te meer omdat de maatschappij zoals geschetst in het boek een aantal dingen gemeen heeft met de ideeën zoals Karl Marx ze predikte. Een

belangrijk voorbeeld hiervan is de nadruk op ‘gemeenschappelijkheid en gelijkheid’. Het zijn twee woorden uit het motto van de wereldstaat, naast ‘stabiliteit’(wat dan weer niet strookt met de ideeën van Marx). De stabiliteit van de samenleving is verzekerd doordat er verschillende klassen zijn. Elke klasse heeft zijn eigen taken en voelt zich daar heel goed bij en iedereen houdt het liefst ook zo. De mens in de nieuwe wereld omarmt zijn lot en drijft op een slaafs geluk. Stabiliteit verzekerd!

De maatschappij is geordend door een aantal klassenonderscheidingen. Aflopend naar rang en verantwoordelijkheid zijn er Alfa’s, Beta’s, Gamma’s, Delta’s en Epsilons. Deze klassen zijn bepaald door geboorte en liggen vast voor heel het leven. Door hun conditionering en genetische code neemt iedereen ook volledig vrede met zijn klasse. Men kweekt mensen van de verschillende klassen naar de behoefte van de maatschappij.

Om het geheel te coördineren, is er de zeer centraal en dictatoriaal heersende staat. Deze heeft ook het uiteindelijke bezit van al het aanwezige. De staat bezit in wezen ook de individuen. In die zin is er een klassenloze samenleving: persoonlijk bezit is er in feite niet, tegelijkertijd wordt iedereen bezeten door de staat. Hetzelfde geldt voor de wetenschap. Individen lijken vrij om de wetenschap vooruit te helpen. In de loop van het boek wordt echter duidelijk dat deze toch aan een aantal fundamentele restricties is gebonden. Op p.263 spreekt de chef voor West-Europa “Niet alleen kunst is onverenigbaar met geluk; wetenschap is dat ook. Wetenschap is gevaarlijk en we moeten haar zorgvuldig genuilkorfd houden.” Wie te ver gaat in zijn onderzoeken moet dit opgeven of wordt naar een eiland overgeplaatst waar men onschadelijk is voor de maatschappelijke orde en de gelukzalige toestand waarin de mensen leven. De nieuwe maatschappij heeft haar stabiliteit door de wetenschap verworven, en dus “mag men haar niet toestaan haar eigen goede werken onderuit te halen”. De vrijemarkteconomie is verdwenen en vervangen door een strikt staatsgeleide economie en samenleving.

Daarnaast wordt in het boek melding gemaakt van een negenjarige oorlog. Deze wordt niet erg duidelijk beschreven maar we kunnen wel afleiden dat dit een keerpunt in de geschiedenis zou zijn geweest. De negenjarige oorlog wordt benoemd als het begin van de omslag naar het leven zonder diepgang. Sindsdien heeft de wereldstaat ook de organisatie van het leven verworven. De weinige overlevenden zouden er toen voor gekozen hebben om verder een gelukkig leven te leiden zonder excessen. Het zou deze keuze zijn geweest die de nieuwe

geciviliseerde wereld tot stand heeft gebracht. De staat leidt het leven van de individuen en smelt het samen tot een mechanisch geheel. De mens heeft zich zelf onderworpen aan het groter geheel van de samenleving.

In het boek wordt de vraag naar de waarde van een individu expliciet gesteld. Iedereen (be)staat in de nieuwe wereld in functie van de nieuwe wereldstaat. De individuele belangen en deze van de staat lopen echter parallel, wat maakt dat mensen zich daar zeer goed bij voelen en zich geen problemen op de hals halen.

Iedereen gelijk voor de wet

Eén van de belangrijkste middelen om het leven in de nieuwe wereld te reguleren is: slaaponderwijs of ‘hypnopédie’. Deze hypnopédie is een vorm van neo-pavloviaanse conditionering en wordt gebruikt op alle vlakken van het menselijk leven. Het is zo dat baby’s na hun decantering nog een aantal jaren in het ‘Centrum voor Kweek en conditionering’ blijven. Daar worden ze opgevoed tot goede burgers van de staat. Naast de conditionering waaraan ze onderworpen worden als ze wakker zijn (bijvoorbeeld het aanleren van een afkeer van boeken (voor de gamma’s en lagere klassen), of het leren dat doodgaan niet erg is door spelletjes te gaan spelen en cake te krijgen in zalen waar mensen stervende zijn), krijgen de baby’s en de kinderen in het centrum ook zaken ingelepeld tijdens hun slaap. Dit gebeurt door enkele zinnen duizenden keren te herhalen tijdens de slaap. Meestal wordt er gebruik gemaakt van oneliners om iets duidelijk in te prenten. Een voorbeeld hiervan is: “Meer lappen is minder flappen”, wat betekent dat mensen beter nieuwe dingen kunnen kopen in plaats van zaken te herstellen (in dienst van de massaconsumptie). Dit onderwijs en deze opvoeding is enorm sterk geregeld en gestructureerd zodat we ook hier moeten spreken van massaproductie. Persoonlijke en individuele invullingen zijn tot het minimum herleid.

In de nieuwe wereld hebben de mensen werkdagen van 7,5 uur, ze werken ze 5 dagen op 7. Iedereen voert tijdens die uren zijn plicht uit. Dit wil zeggen: zonder morren of een gevoel van onvrede doet iedereen de arbeid waartoe hij of zij gepredestineerd is. Voor de epsilonklasse is er louter fysiek en ‘vuil’ werk. Omwille van hun conditionering voelt dit voor hen heel natuurlijk en gemakkelijk aan. Naarmate men van een hogere klasse is, wordt men voorbereid en klaargemaakt om ingewikkelder werk en werk met meer verantwoordelijkheden op te nemen. De alfa’s nemen de meest belangrijke en leidende

functies op. voor de staat zijn zij ook de mensen waarbij er het meest kan mislopen o.w.v. hun grotere begaafdheid en hun groter denkvermogen.

Na de werkdag zijn er voor iedereen ontspanningsmogelijkheden en seks. Niemand moet (mag) alleen zijn want dit geeft enkel aanleiding tot onnuttig en niets-verbruikend nadenken. Verkorting van de werkdagen zou in principe mogelijk zijn, maar wordt vermeden, omdat het mensen en de samenleving niet zou helpen. Er zou enkel meer vrije tijd zijn, die potentiële gevaren inhoudt voor de stabiliteit.

Als grootste machts- en kalmeringsmiddel is er steeds de reeds vernoemde 'soma'. Dit product is een geciviliseerde drug die beschikbaar is voor iedereen want door de staat aangemoedigd en verdeeld. Het is een drug die alle effecten heeft die aan vandaag de dag gekende drugs worden toegekend, behalve de ongemakken. Het is vergelijkbaar met de beschrijving van Ritalin en Prozac bij F. Fukuyama⁹⁸. Het is een middel om 'vakantie' te nemen van de werkelijkheid. Zo komt men in een toestand die volkomen is en waarin alles ideaal aanvoelt. Het is het middel bij uitstek om eenzame momenten en onaangename ervaringen te voorkomen of om er geen last van te hebben. Het is een volkomen ongevaarlijk en onschadelijk middel waarmee de rust in de maatschappij nog meer verzekerd wordt dan ze al is door de andere controlemiddelen. Het is dan ook heel uitzonderlijk als iemand geen 'soma' neemt. Iedereen heeft het steeds op zak en wordt aangemoedigd het te gebruiken. Hieronder geef ik enkele vaak gebruikte slagzinnen uit het hypnopedisch onderwijs in verband met het middel weer: "een cc en je doet weer vrolijk mee", "één gram brengt baat waar vloeken schaadt", "een gram op tijd behoedt voor narigheid", "een kubieke centimeter en alles oogt weer stukken beter". Mustapha Mond geeft op het einde van het boek aan dat soma het christendom is zonder tranen. "Waar vroeger jarenlang getraind moest worden en men hard moest zwoegen om een geestelijk evenwicht te verwerven, draag je nu je moraal in een flesje bij je".

Een andere instap

Bij het lezen van het boek wordt duidelijk dat we geen simpele gelijkenis tussen de biotechnologie uit de nieuwe wereld en de huidige biotechnologische evoluties kunnen trekken. De beschrijving die Huxley geeft gaat voornamelijk over het maatschappelijk kader. Het is dit kader dat mogelijk maakt dat de biotechnologie zo dominant wordt in de nieuwe wereld. Bij ons is het de wetenschap zelf die 'vooruit gaat' en zo vragen opwerpt naar de

⁹⁸ Fukuyama,F.(2002). P.40-63.

toepassing van de techniek. Deze heeft veel meer te maken met een persoonlijke keuze dan met een algemeen maatschappelijke tendens. Waar er vandaag de dag geen enkele staat is die klonen en genetische manipulatie ondersteunt en het individuen zijn die met de vraag zitten, is het net omgekeerd in de nieuwe wereld. Als we de voorstanders van de biotechnologie moeten geloven, zal dit ook zo blijven. De schrik voor een nieuwe wereld door de vooruitgang van de biotechnologie lijkt dus op het eerste zicht ongegrond. Wel zijn de kunde en de kennis al voor een groot deel aanwezig om zulk een samenleven mogelijk te maken.

Een eerste besluit

Uit de vorige punten blijkt dat de nieuwe wereldstaat een droom kan zijn voor elke machts-lievende/geile dictator. Een enorme macht over het individu en de samenleving zijn kenmerkend voor de nieuwe wereld. De staat zorgt voor brood en spelen. Iedereen geniet van zijn leven. Of toch niet?

Een nieuw leven voor de mens

In het jaar 632 A.F. leiden mensen rustige levens, zonder hevige pijnen, zonder diepe emoties, zonder uitbarstingen. Dit wordt 'geluk' genoemd. Dit is de kern van de stabiliteit in de samenleving, allemaal stabiele individuen zonder hartstochten of littekens en wonden. Dit is ook de reden waarom ouderschap als verwerpelijke pornografie wordt gezien: het brengt een diepe gehechtheid met zich mee die de rust en het geluk van de mensen in de weg staat. Met deze regulering van het menselijk leven hangen veel elementen samen, bijvoorbeeld het einde van de godsdienst, het einde van de vrije wetenschap, het einde van tragedies,... Ik kom daar later nog op terug.

Eigen-aard-ig

Een bevreemdend element in het boek is de omkering van voor ons negatieve woorden in positieve en omgekeerd. In het algemeen wordt gesteld dat diepgaande gevoelens sowieso verwerpelijk zijn. Zo is het ondermeer vreselijk om lang op iets te moeten wachten. Directe behoeftebevrediging is het doel. Andere ideeën vinden we in: de stimulatie van promiscuïteit; alles moet best zo synthetisch mogelijk zijn; mensen moeten 'heerlijk plastisch' zijn (en dat is het belangrijkste wat telt samen met de klasse waar iemand toe behoort); onpersoonlijk is juist en rechtschapen; het is goed om 'vakantie' te nemen weg van de werkelijkheid, weg zijn van de realiteit moet regelmatig eens gebeuren, zeker om eventueel onaangename elementen uit de weg te gaan; het is slecht om tijd te hebben om te denken.

Al de hier opgesomde elementen krijgen in onze samenleving op z'n minst een andere connotatie. Verder in de bespreking komen er nog andere elementen aan bod.

Vreemd is ook dat het kweken van embryo's een zeer luchtig werk is voor de predestinatoren, decanteerders en de fertilisatoren (zij die kweken). Deze jobs zijn net zoals de anderen, licht en aangenaam. Ook moord of de dood van een mens is niet zo schadelijk aangezien een individu zeer snel en eenvoudig vervangbaar is voor de wereldstaat. De schadelijkheid of de moeilijkheden worden enkel in het licht van de maatschappij gezien. De gevolgen voor individuen zijn van ondergeschikt belang.

In de nieuwe wereld zien mensen er nooit oud uit. Hun interne secretie wordt daartoe op een "jeugdig evenwicht" gehouden. Mensen worden wel oud en sterven ook, maar dit op korte tijd en zonder veel emotie, meestal rond zestig jaar. Ze sterven in een jong lichaam. Een oud lichaam hebben is luguber, pornografisch en totaal onlogisch.

De stervende lichamen worden tot aan hun dood verzameld in het 'Park Lane ziekenhuis voor stervenden'. Zij mogen niet te lang storen en onproductief zijn in het normale leven. Hun plaats moet snel ingenomen worden door een ander lid van de samenleving. Daarbij is het niet de gewoonte afscheid te nemen van stervenden aangezien er geen bloedbanden en heel weinig emotionele banden bestaan tussen mensen. Uitvaarten zijn onbestaande. Na hun dood is de laatste dienst van het individu aan de staat, het verbranden van het lichaam om er fosfor uit te winnen die herbruikt kan worden.

Alles is 'geregeld'

Mensen in de nieuwe wereld zijn zo geprogrammeerd dat zij steeds zullen consumeren en verbruiken. "Meer lappen is minder flappen", is hieromtrent reeds vernoemd. Steeds meer technologie en materiaal verbruiken, is de boodschap. Genieten van de natuur is in diezelfde lijn een slecht tijdverdrijf. Het verbruikt niets en levert evenmin iets op. Enkel hoogverbruikende ontspanningsmogelijkheden die veraf gelegen zijn, worden aangeboden en aanvaard. Voorbeelden hiervan zijn 'centrifugaal droogtetennis' en 'elektromagnetische golf' (aan de fantasie om in te vullen wat dit is). Als er een nieuwe ontspanningsmogelijkheid wordt aangeboden, moet deze minstens evenveel technologie en materiaal verbruiken als de meest verbruikende mogelijkheid die bestaat.

“Een industriële civilisatie is maar mogelijk als er geen zelfverloochening is. Iedereen moet zichzelf alles gunnen tot aan de grenzen van de hygiëne en de economie, anders stoppen de raderen met draaien.”⁹⁹ Dit citaat toont treffend dat de economie het leidende principe is in de benadering van de consumptie. En ook hier wordt het individu ondergeschikt gemaakt aan het algemeen belang.

Ook de arbeidstaken zijn zeer fel opgesplitst en geregeld. Zeker het uitvoerend werk is opgedeeld in kleine afgebakende en routinematige handelingen. De verschillende werkjes gebeuren door verschillende ‘bokanovski-groepen’. Dit zijn groepen van mensen die allemaal afkomstig zijn uit dezelfde gesplitste eicel. Zij worden sterk geconditioneerd om voorbereid te zijn op hun eigen taak in het systeem, en enkel deze taak, op te nemen. Zo zijn er bijvoorbeeld 107 identieke Senegalese, hittebestendige epsilons die in de gieterij werken van een fabriek van verlichtingselementen voor helikopters. Dit is voor de leidende groep van de maatschappij het ideale beeld van de stabiele maatschappij. Zij zijn er echter nog niet in geslaagd om alle activiteiten routinematig te maken en het oncontroleerbare volledig uit te schakelen. Dit blijft een probleem zolang er met mensen wordt gewerkt, deze zijn nooit perfect betrouwbaar.

Enkele andere eigenaardigheden uit de nieuwe wereld zijn voelm’s (een soort bioscopen met voeleffecten), geurorgels (orgels waar allerlei geuren uitkomen, net zoals klanken en even vluchtig weer verdwijnen als noten), seksofoons (synthetische klanken allerhande, gebaseerd op onze gekende klanken en instrumenten maar dan synthetisch), vibrozemassagezuigers (?), hartstocht surrogaten, HHS (heftig hartstocht surrogaat) en zwangerschapssubstituten. Dit zijn allemaal middelen van de maatschappij om de mensen te helpen hun emotioneel leven onder controle te houden. Het zijn synthetische en georkestreerde middelen om de echte emoties en gevoelens op de vlakte te houden. Om te zorgen dat mensen toch de noodzakelijke fysische processen doormaken en gezond blijven zijn er dus substituten die de controle garanderen. Het hypnopedisch onderwijs en de conditionering ondersteunen dit, zodat de stabiliteit nog meer gegarandeerd wordt.

Een dood christendom met een onzichtbare god

Het (christelijke) geloof is opgegeven. Typerend voor de houding ten opzichte van het geloof is misschien het bestaan van Westminster abbey dancing: god is vervangen door de geneugten

⁹⁹ Huxley, A. (1999). P. 276

van de nieuwe wereld. Welvaart en jeugdigheid maken de mens in het jaar A.F. 632 onafhankelijk van God. God is overbodig en de waarden die het christendom predikte zoals naastenliefde, opoffering en versterving zijn achterhaald en helemaal niet meer van toepassing.

Toch verklaart Huxley God niet volledig dood want hij laat Mustapha Mond¹⁰⁰ het volgende zeggen: “Nu openbaart God zich als een afwezigheid; alsof hij er helemaal niet is.” Dit is een geprivilegieerde mening van de chef voor West-Europa want een doorsnee mens in de nieuwe wereld kent zelfs het idee God niet. Wel wordt er in de ‘solidariteitsdienst’ (een georchestreerde viering om seksueel een te worden met een partner) verwezen naar een grote kracht, hiermee wordt H. Ford of zijn geest bedoeld.

Mensen zijn totaal niet bezig met iets dat overstijgend zou zijn. De leefwereld is simpel en dit moet zo gehouden worden. Het geloof is een van de mogelijke bronnen van de verstoring van de stabiliteit van de staat, daarom kan het dus ook best gemeden worden. De staat biedt genoeg bezigheden en verstrooiende middelen om geen nood te hebben aan een geloof. Daarbij is soma een heerlijk afleidend element waarin genot en deugd zo te verkrijgen zijn.

Een tweede besluit

Uit de tot nu toe aangehaalde elementen komt naar voor dat onze opvatting over mens-zijn serieus bevraagd kan worden door de confrontatie met de nieuwe wereld. Het verhaal van het boek confronteert zelf de opvattingen (uitgewerkt door John tegenover de gehele geciviliseerde maatschappij), ik werk dit uit aan de hand van de beschrijving van de hoofdpersonages.

Wie is mens?

Benard Marx

Bernard Marx is een zonderling persoon in de nieuwe samenleving. Door een fout in zijn constructie of conditionering heeft hij een vorm van persoonlijkheid ontwikkeld. Bovendien vindt hij deze belangrijk. Dit staat in schril contrast met de andere mensen van de wereld, met uitzondering van de wilden in het reservaat. Deze mislukk(ing) (die zich als individu wil onderscheiden) van het systeem is/bevat een serieuze kritiek op de andere personages die allen gelijk zijn en er vrede mee nemen.

Daarbij onderscheidt Bernard Marx zich ook van zijn klasse door een abnormaal kleine lichaamsbouw. Hij schaamt zich hierover omdat hij niet veel groter is dan een gammamens,

¹⁰⁰ Huxley,A.(1999). P.273.

die in stand veel lager staat. Mede door de opmerkingen van anderen maakt dit een groot deel van het probleem voor hem uit. Dit probleem verdwijnt voor hem als hij omwille van de wilde John (zie verder) veel aanzien geniet. Dankzij dit nieuwe aanzien kan hij seks hebben met alle vrouwen die hij maar wil en worden er geen opmerkingen meer over zijn uiterlijk gemaakt. Zijn probleem komt echter nog sterker terug als de ballon van belangrijkheid uiteenspat. Dit doorprikken van de ballon gebeurt wanneer de wilde, die door Bernard begeleid wordt, niet meer wil verschijnen als marionet voor de notabelen van de gemeenschap. Het minderwaardigheidscomplex waarmee hij blijft strijden en de kritiek die hij heeft op het systeem maken dat hij op het einde wordt weggestuurd naar een eiland. Daar zal hij verder leven tussen anderen die evenmin konden leven in functie van het systeem. Pittig element daarbij is dat hij dus niet de enige ‘mislukking’ van het systeem is.

Helmholtz Watson

Een personage met ongeveer dezelfde problemen als Bernard Marx is Helmholtz Watson. Deze is volgens zijn superieuren iets te bekwaam. Dit teveel leidt ook bij hem tot psychische moeilijkheden en onvrede met het systeem. Watson is echter qua lichaamsbouw veel beter geslaagd dan Marx. Bij hem komt het verzet dus niet vanuit een minderwaardigheidsgevoel. Door hun uitzonderingspositie zijn de twee op een sterke manier met elkaar verbonden hoewel ze spontaan niet echt veel sympathie voor elkaar hebben. (p. 125) Watson en Marx kunnen wel een aantal dingen delen. Watson zelf geeft de waarschijnlijke reden hiervoor aan: een lichamelijk tekort (geen seks met meisjes) kan leiden tot een geestelijk teveel. (p.93). Watson onthoudt zich opzettelijk en zoekt achter het systeem naar andere elementen dan hij ingelepeld heeft gekregen. Ook hij moet (mag) aan het einde van het verhaal naar hetzelfde eiland als Marx.

John

John, ‘De wilde’, is misschien de meest opvallende figuur van het boek. Deze persoon komt uit een reservaat. Reservaten zijn hermetisch afgesloten gebieden waarin nog enkele honderden mensen leven die niet ingekapseld zijn door de nieuwe samenleving. Ze leven op een wijze zoals de indianen in Noord-Amerika ongeveer 50 jaar geleden leefden. De confrontatie van John met de ‘geciviliseerde wereld’ brengt grote schokken met zich mee. Voornamelijk bij hemzelf, maar ook voor mensen waar hij mee in contact komt. Er is zeer veel wederzijds onbegrip.

De confrontatie tussen zijn waarden en die van de heerlijke nieuwe wereld maken dat hij deze begint te haten en er radicaal afstand van wil nemen. Als vertrekken hem geweigerd wordt, omdat de chef het een interessant experiment vindt, vlucht hij door zelfmoord te plegen.

Deze radicale andersheid is voor een groot stuk te wijten aan het feit dat hij de zoon is van iemand. Hij heeft een (h)echte band met zijn moeder, in tegenstelling tot de andere mensen. Die band komt duidelijk naar voor bij haar dood. Zijn spijt en bekommerdheid om haar sterven wordt door geen van de anderen verstaan. Zelfs niet door zijn moeder zelf. Deze laatste heeft tijdens haar gedwongen verblijf in het reservaat steeds verlangd terug te kunnen keren naar de beschaafde wereld en haar gekende gebruiken.

Daarnaast heeft John een probleem met een Lenina Crowne. Hij wordt serieus verliefd op haar. Vanuit zijn indianenachtergrond wil hij zichzelf als waardige partner tonen. Zijn gedragingen in verband met seksualiteit komen vanuit een totaal andere achtergrond en botsen op veel onbegrip. Als het aan het meisje lag had ze al van bij het begin seks met hem gehad. Dit lijkt er echter toe dat John het menselijke vlees begint te vervloeken en wil uitbannen, dit zowel van zichzelf als van het meisje.

De confrontatie tussen de werelden kristalliseert zich in het verzameld werk van Shakespeare, waaruit John heeft leren lezen. Dit werk is verouderd en verboden in de nieuwe wereld. Waar het voor John een vertaling biedt van zijn emoties en zijn emoties mogelijk maakt, is het voor de mensen van de nieuwe wereld onverstanebare en verwerpelijke pornografie. Alleen Helmholtz kan het boek een beetje appreciëren.

Aan het einde van *Brave New World* lijkt John een Messiasgevoel te ontwikkelen. Hij begint de vrijheid te prediken en soma te vervloeken. Hij voelt zich redder voor mensen die de essentie missen. In deze confrontatie en crisis komt de vraag sterk naar voor wat het betekent mens te zijn. 'Vrijheid' komt in botsing met macht en gebondenheid. Het boek bezit de kracht om de tweestrijd ten top te drijven en ons te confronteren met de vraag wat het betekent om niet zomaar in een voorgeleefde en gedrogeerde wereld te willen leven.

Lenina Crowne

Deze dame, die 'heerlijk plastisch' is, is de centrale vrouwelijke figuur. Zij is de bron van de tragiek in het boek. Vooreerst is er Bernard Marx die hevig verlangt om met haar een relatie

te hebben, relatie ongeveer opgevat zoals wij ze kennen anno 2003, eerder dan een louter seksuele relatie zoals normaal is in de nieuwe wereld. (p.116) Bernard zegt tegen Lenina als ze boven de zee hangen met hun helikopter:” “Het geeft me een gevoel alsof...” hij aarzelde, zocht naar woorden om zich te uiten, “alsof ik meer mezelf ben , als je begrijpt wat ik bedoel. Zelfstandiger, niet volledig een deel van iets anders. Niet enkel een cel in het lichaam van de maatschappij.” Lenina begint daarop te wenen en zegt dat ze het niet snapt, want dat iedereen toch nuttig is. Bernard stelt daartegenover: “Zelfs epsilons zijn nuttig! En ik ben ook nuttig, maar ik zou fordomde graag willen dat het niet zo was.” Daarna stelt hij dat hij vrij wil zijn en niet een slaaf van de maatschappij.

Ten tweede is er John die zoals gezegd echt verliefd wordt bij het zien van Lenina. De aantrekkingskracht is wederzijds. Voor haar is dit voldoende om “het met hem te doen”. Vanuit zijn achtergrond moet hij echter eerst kunnen tonen dat hij haar waardig is. Ook hier vat de domme-blondjesachtige figuur de andersheid niet. Dit leidt tot de enorme spanning in het leven van John. Het niet verstaan leidt er uiteindelijk ook toe dat ze, zoals Huxley het in het voorwoord noemt (p.8): nog lang en ongelukkig sterven.

Een derde besluit

Vrijheid en macht maken de tragiek van het verhaal. Geluk, gevoelens en een lichaam geven de personages hun persoonlijkheid. Deze elementen lijken aan de orde te komen als we willen nadenken ons humaniseingsideaal en ons streven naar vooruitgang.

Nu ligt zij hier echter weer voor me. Verweesd en stil.

Van haar lichaam schiet niet veel meer over dan vel en been. Ze is schraal, leeg en soms zelfs niet meer in staat tot spreken. Ze takelt af.

En toch betekent ze zoveel voor me. Ze is mens! Ze is mens voor mij! Ze maakt deel uit van mijn leven en zal dat altijd doen.

Soms, als ik haar kussens opschud, of als ik haar even mee optil om de lakens te verversen, kruisen onze ogen. Soms rusten onze blikken in elkaar. Op die moment denk ik dat we nog verder kunnen.

Tot , tot haar mond een beetje opengaat, haar ogen dichtgeknepen worden en haar hand zich sluit in de mijne. Haar adem verstokt en scheurt in har lichaam.

Vernielend machteloos en van binnen brullend naar mildering zoek ik een antwoord op dit menselijke leed. Haar lijden krast als een nagel in glas, als een vleesmes dat door je buik wordt gehaald.

De natuur is te wreed.

Deze dwaze, dwalende aardbol geeft haar een leven dat ongenadig hard teruggenomen wordt. De reden is me onbekend. Haar leven is niet deugddoend. Het is vernielzuchtig. Decadent. Haar leven wordt nu geleefd, nu gedood! Terwijl jij in je stoel zit te lezen! Geniet er van!

Het doet pijn.

Een nieuwe mens, anders dan de onze?

Als we de beweging van mijn thesis bekijken, zien we dat ik van een bepaalde vraag (de verbazing over de mogelijkheden van de biotechnologie en de verhouding ervan tot de pedagogie(k)) weg evolueer om het gehele gamma van discussiepunten omtrent deze biotechnologie weer te geven.

Deze geven aanleiding tot een nadenken over de toekomst van onze soort en een confrontatie met een ongebruikelijk toekomstscenario (Brave New World).

Deze omweg brengt me weer bij de oorspronkelijke vraagstelling: De vraag naar de verhouding van de 2 wetenschappen en de (on)waarde ervan. Deze raakt nu echter ook de vraag: wat het betekent mens te zijn en wat de verhouding hiervan is met ons streven naar vooruitgang en humanisering.

Deze nieuwe vraag, naar de betekenis van ‘mens zijn’, is waarschijnlijk onoplosbaar en het antwoord misschien nog minder verwoordbaar. Onder punt 1 ga ik desalniettemin in op enkele elementen die mij fundamenteel lijken voor de eigenheid van onze soort. Dit gebeurt steeds in confrontatie met elementen uit het boek Brave New World. In het tweede stuk vernauw en selecteer ik die elementen, waarmee ik verderop in mijn thesis wil werken.

Fundamenten? Andere fundamenten?

“Elke verandering is een bedreiging van de stabiliteit”

Dit citaat van p.262 wijst erop hoe dominant de drang naar stabiliteit is in de nieuwe wereld. Het doel van en in de maatschappij van Huxley is zoveel mogelijk onzekerheid uitschakelen en niets meer aan het toeval over laten. Zoals hiervoor al is aangehaald en zoals het motto van de wereldstaat luidt: stabiliteit is een heilig principe. Het is de basis waarop de hele machinerie van de massaproductie en –consumptie is gebouwd. De meest(e) kritische factoren zijn verbannen uit het maatschappelijk leven en de samenleving lijkt niet meer te zijn dan een raderwerk dat op gang is en nooit zal stoppen. Ook gaat dit zo binnen het leven van 1 mens, steeds levend in een cirkel met dezelfde activiteiten. Eenmaal zijn/haar ademhaling stopt wordt hij/zij vervangen door een kopie. Veelzeggend daarbij is het citaat van Shakespeare op p.275: “Het rad volbracht, een went’ling; k’lig weer onder.” Dit leven kan ook maar door een uitschakeling van de confrontatie met het leven zoals het is (soma), het afschaffen van de ouder-kindrelatie, het vervangen van diepgaande emoties door chemische substituten,...

De vraag dringt zich op of, en in hoeverre, onze samenleving hetzelfde streven koestert. Zijn we in onze (post)moderne samenleving, met haar grote risico’s en onzekerheden niet op zoek naar een steeds grotere stabiliteit. Stabiliteit zou hier ook vertaald kunnen worden als ‘vervlakking’. Willen wij onze hoop op vooruitgang maar in relatie tot een eindpunt. Willen we ooit vooruitgang en beheersing omzetten in zekerheden en stabiliteit? Huxley noemt het als volgt: “Mensen zijn nu gelukkig, hebben alles wat ze willen en verlangen niets wat ze niet kunnen hebben.” (p.257)

De biotechnologie als reproducerende wetenschap kan vlot in dienst gesteld worden van dit streven naar stabiliteit. Gelijke individuen betekent een beter voorspelbare en invulbare toekomst. Een groot aantal gelijke individuen vergroot zeker de stabiliteit. Maar ook de genetische manipulatie kunnen we in dit licht plaatsen. De excessen vervlakken (handicaps en ziektes die gebannen worden, de norm kan strikter nageleefd worden,...).

Ook de opvoeding of pedagogie kan hier een grote rol in spelen, zoals in het boek geschetst wordt is de conditionering van de mens enorm belangrijk om de stabiele samenleving verder te zetten. De opvoeding in de nieuwe wereld is, evenzeer als de biotechnologie, een enorm machtig reguleringsmiddel van de staat.

Stabiliteit als uitkomst van macht en beheersing is mogelijk, maar is dit ook wat we wensen? Geven de argumenten van voor- en tegenstanders¹⁰¹ in verband met de biotechnologie niet aan dat men nog steeds net het tegenovergestelde nastreeft?

Is het mogelijk dat als ons doel ‘streven naar vooruitgang’ is, we de evolutie stimuleren naar een stabiele toestand en we dus in een ongewenste, inverse situatie terecht komen? Kan onze humaniseringsidee leiden tot een stagnatie van de humanisering? We komen er later op terug.

De toekomst van de wetenschap

Huxley schetst in zijn boek een niet al te rooskleurig toekomstbeeld voor de wetenschap. Ze blijft wel groot aanzien genieten. In elk domein van het leven is ze aanwezig en dit wordt ook ondersteund. Wetenschap, in de zin van ‘weten-schap’, om tot fundamenteel inzicht te komen, wetenschap die vrij en vanuit een waarheidsliefde zoekt, wordt echter geweerd. Op p.266 vinden we volgend citaat: “Wel is hun maatschappij veel stabielere dan alle maatschappijen die al bestaan hebben. Ook dan de Chinese en dan de matriarchaten die er geweest zijn, en dit dankzij de wetenschap. Maar we mogen niet toestaan dat de wetenschap haar eigen goede werken ongedaan maakt. Dit terwijl de mensen in de tijd van onze Ford dachten dat wetenschap onbeperkt door zou kunnen gaan, ongeacht alle andere dingen.”

“Universeel geluk houdt de raderen gestaag in beweging... Pas na de negenjarige oorlog werd de wetenschap beteugeld. Mensen hadden toen alles over voor een rustig leven.” Wetenschap wordt dus aan banden gelegd om de stabiliteit te verzekeren. Of nog p. 267: “Voor schoonheid en waarheid op te geven moet een prijs betaald worden: u conformeren.” Wetenschap als maatschappijkritisch element, als gepassioneerd zoekende bezigheid, wordt niet meer toegestaan in de nieuwe wereld. Dit botst met de huidige visie, waarin de grote moderne idealen zijn opgegeven, maar waarin wetenschap nog steeds wetenschap om de wetenschap kan zijn en niet volkomen geplaatst wordt in het teken van een grotere efficiëntie en effectiviteit. Anno 2003 staat wetenschap nog steeds in het teken van de vooruitgang. Daarbij kan ze in principe nog steeds dissident zijn, oproepen tot verandering (verbetering), terwijl ze in 632 AF. volledig in het teken van stabiliteit staat.

Evenzeer valt op vanuit de confrontatie met de tekst van Huxley en de huidige gang van zaken, dat (traditionele) (exacte) wetenschappen een lage tolerantie hebben tegenover specifieke en unieke situaties of studieobjecten. De trend om te veralgemenen en het object te

¹⁰¹ Zie: De argumenten van het debat.

beschrijven in termen van wetten en regelmatigigheden overheerst. Huxley extrapoleert dit door de hele samenleving als een machineachtig geheel op te voeren. Ook in de argumenten pro en contra kwam naar voor dat de biotechnologie in een spanningsveld zit (wordt geplaatst) tussen beheersing en erkenning van de uniciteit. Het streven naar voorspelbaarheid en de appreciatie van het onbepaalde, ontmoeten elkaar waar de biotechnologie begint te spelen. Dit streven naar het vatten van de werkelijkheid, het inpassen in kaders en structuren om er dan mee aan de slag te kunnen gaan, is een mogelijke omgang met ons streven naar vooruitgang en humanisering. Een andere weg is gelegen in een meer open aanvaarding van datgene waar men mee bezig is. Er lijkt nu ook meer en meer een tendens te komen richting erkenning van de specificiteit en de uniciteit van verschillende situaties¹⁰².

Waar deze spanning toe zal leiden is moeilijk te voorspellen, wel zullen de keuzes hieromtrent van belang zijn in het verdere bestaan van onze samenleving.

Een stap verder is dan, de idee dat we ook via ‘de wetenschap’ in een spanningsveld belanden tussen vooruitgang en de confrontatie met een eindpunt. Ook hier wordt de mogelijkheid ons voorgehouden dat onze keuzes (om de wetenschap te ontwikkelen) kunnen leiden tot een contraproductieve werking voor deze keuzes. De wetenschap kan zo ver evolueren, geëxploreerd worden, dat ze haar eigen principes moet opgeven. In het verdere verloop van mijn thesis komt dit nog aan bod.

De toekomst van Kunst en religie

Kunst is ontstaan doordat de mens naast de tijd voor het voorzien in de levensbehoeften, nog tijd vrij konden maken voor elementen van cultuur. Sinds haar ontstaan heeft ze altijd aangesproken of geïntrigeerd. In de nieuwe wereld is het echter anders. Op p.258 vinden we: “In plaats van Kunst met een grote K zijn er nu geurorgels en voelms, deze betekenen niets, alleen sociale stabiliteit.” Een pagina ervoor vinden we: “Zonder staal kun je geen bolides maken – en zonder sociale instabiliteit kun je geen tragedies maken.” en ook (p.257) “Geluk als zodanig ziet er altijd nogal plat uit in vergelijking met de overcompensaties voor ellende. En stabiliteit is natuurlijk nooit zo spectaculair als instabiliteit. Tevreden zijn heeft niets van de glamour van een mooi gevecht tegen het noodlot, niets van het schilderachtige van een

¹⁰² Prigogine, I. & Stengers, I.(1993). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur.*(Order out of chaos, vert. door Franssen, M en Morreau, M.). Amsterdam: Bert Bakker. Zie ook literatuur postmodernisme. Zie ook: Capra, F.(1984). *Het keerpunt: wetenschap, samenleving en de opkomst van de nieuwe cultuur.* (vert. Daub, W. en Franssen, M. The Turning Point: science, society, and the rising culture.). Amsterdam: contact.

strijd tegen de verleiding, of fataal overmand worden door hartstocht of twijfel. Geluk is nooit groots.” Aldus de chef van West-Europa.

Ook kunst zou, volgens Huxley, niet overleven in een wereld waarin stabiliteit overheerst. Alles moet simpel zijn en verwijzingen naar iets dat verder ligt dan direct bevredigende sensaties, is onzinnig en inhoudsloos. Zoals reeds is aangehaald, geldt dit evenzeer voor religiositeit: “Het is gevaarlijk om het geloof in geluk als het hoogste goed te verliezen en in plaats daarvan zou gaan geloven dat het doel ergens verder weg, buiten de huidige menselijke atmosfeer lag; dat het doel van het leven niet was een voortdurend gevoel van welzijn te handhaven maar op een of andere wijze het bewustzijn te intensiveren en te verfijnen, en kennis te vergroten.” (p.272) In ‘Over de noodzaak van algemeenheden’¹⁰³ schrijft C. Steel: “De wilde eist het recht op ongelukkig te zijn. Een leven zonder risico, zonder toeval of noodlot, een compleet beheersbaar leven, is zinloos voor hem.”

Naast het streven naar stabiliteit, is er het afwijzen van een gepassioneerd zijn en een afwijzen van Kunst, wetenschap en religie als zoektochten van mensen. Het zoeken naar waarheid en de wegen van de waarheidsminnende mensen worden afgesneden. Vanuit een hedendaags standpunt lijkt ‘menselijk’ leven zonder grote emoties of tragiek, zonder oprechte geboeidheid, ‘aantrekking tot’ echter onbestaande. Het voelt aan alsof een fundamentele component van ‘mens zijn’ wegvalt als we letterlijk zouden werken als automobielen. We missen iets in een wereld waarin werkelijk alles is afgemeten, beredeneerd is en ingeschakeld is in een systematiek. Komt de eigenheid van onze soort op het spel te staan in de nieuwe wereld? Het is alleszins zo dat een aantal gekoesterde kenmerken van de mens vandaag, een heel andere invulling krijgen in het toekomstscenario van Huxley.

Slaaf zijn - die zijn lot omarmt

Door het wegvallen van de hierboven aangehaalde elementen lijkt de scheiding tussen mens en machine te vervagen in de nieuwe wereld. Dit wordt nog versterkt door de activiteiten die mensen vervullen in hun arbeid en dagelijks leven en door de wijze waarop individuen ontstaan. Enige ‘diepgang’ in het leven van mensen lijkt opgegeven. Het is alsof de taal het enigste is wat mensen nog verheft boven het gemiddelde dier of boven een machine.

¹⁰³ Steel, C. (1988). *Over de noodzaak van algemeenheden*. In: De Dijn, H. *Ingrijpen in het leven*. Fundamentele vragen over bioethiek. Leuven: Universitaire pers.

Tevens is de taal ongeveer het enigste dat de orde nog kan verstoren. De taal is het zorgenkind van de wereldleiders. Het verbieden van 'oude' boeken, zoals deze van Shakespeare, is daarbij typerend. Hierin liggen nog steeds wegen open naar een persoonlijk zoeken, dat ook niet economisch verantwoordbaar is en een verstoring van de stabiliteit.

Francis Fukuyama maakt een zelfde analyse¹⁰⁴. Ik citeer: "Het zijn niet langer mensen, ze bezitten niet langer de elementen om menselijke waardigheid te verschaffen: ze nemen geen moeilijke morele beslissingen, ze kennen geen liefde of pijn, geen gezinnen, sterven niets na. De menselijke soort is afgevoerd en omgezet naar alfa's beta's, gamma's, epsilons." Op zijn beurt haalt hij Leon Kass aan: "het is anders dan met ontmenselijking door pijn of slavernij: deze personen zijn ontmenselijkt en vinden het niet erg: het zijn slaven met een slaafs geluk."

Zoals reeds aangehaald in de argumenten rond de biotechnologie, lijken het mechanische en het onpersoonlijke zo dicht te komen bij de eigenheid van het humane, dat we vrezen voor de waardigheid van mensen. Deze schrik/afschuw is er niet in de nieuwe wereld. Iedereen voelt zich gelukkig en dat is al wat telt in de nieuwe wereld. De verschillende klassen zijn daarbij sterk gescheiden en willen helemaal niets met elkaar te maken hebben. De hogere klassen verachten de lagere. Zo wordt de machineachtige eigenheid van de epsilons niet aangevoeld als een aantasting van hun mens zijn. Ze distantiëren zich sterk van deze 'mindere' mensen.

Vandaag de dag is de situatie heel anders. Er wordt veel belang gehecht aan de universele mensenrechten¹⁰⁵. De afgelopen jaren zijn de rechten steeds verder uitgebreid en is er veel protest als de mensenrechten geschonden worden. Mensen reageren geschokt als ze merken dat medemensen behandeld worden als slaaf, dier of machine. Huxley stelt in zijn boek dat dit kan verdwijnen, dat er mogelijkheden zijn om het soortgevoel op te heffen en het te vervangen door een klassegevoel.

Vanuit een darwinistisch standpunt kunnen we zeggen dat de reactie om de eigen soortgenoten te verdedigen een logische reactie is. Dit blijkt ook uit de argumentatie omtrent klonen en genetische manipulatie. Zo zouden we ook kunnen verstaan dat mensen enkel hun eigen klasse gaan waarderen en verdedigen. Toch strookt de beschrijving van Huxley ook hier niet met onze ideeën over een menswaardig leven. Ook hier botsen we misschien op ons

¹⁰⁴ Fukuyama, F. (2002). Contact. P.34.

¹⁰⁵ De Tavernier, J. (2000-2001). Zie ook Van Nijnatten, C. (red.) (1993). *Kinderrechten in discussie*. Amsterdam: Boom. & Verhellen, E. (1991). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Leuven: Garant.

streven naar vooruitgang en humanisering dat botst met het scenario dat wordt voorgehouden in Brave New World.

De omgang met andersheid

Het mag duidelijk zijn (door de bespreking en door de titels van deze tekst) dat ‘anders’ of ‘andere’ een centraal woord is in het boek. Om te beginnen is de nieuwe wereld anders, de mensen zijn anders en de ideeën zijn anders. Anders dan we gewoon zijn. Daarnaast is het centrale thema in het boek de andersheid van de personages ten opzichte van elkaar en ten opzichte van de maatschappij. John, Bernard Marx, Helmholtz Watson, e.a. zij zorgen voor de spanning van het verhaal.

Als lezer is het net boeiend de confrontatie te kunnen meemaken van en met de verschillende andersheden. De andersheid van onze wereld en cultuur en van de wereld en cultuur van John tegenover de nieuwe wereld versterkt ook de confrontatie met de vaak naar voor gebrachte stabiliteit. Doorheen heel het boek broeit de spanning tussen het stabiele rechtlijnige en de minder vatbare andersheid. De vraag blijft hoe wij er mee om gaan. Hoe gaan wij om met andersheid in onze eigen omgeving. Hoe gaan we om met onze eigen andersheid ten opzichte van anderen. Hoe anders mag de ander zijn? Hoe anders mag je zelf zijn? Hoe anders wil en durf je zijn?

Elementen voor een verdere analyse

Het verzet tegen de biotechnologie is intens en uitgebreid. Vele mensen vinden dat de omgang met deze nieuwe mogelijkheden strikt gereguleerd moet worden. Op een bepaald punt lijken de mogelijkheden tegen de borst te stoten. De stabiliteit in de wereld van Huxley, gecreëerd door de wetenschappen, verontrust. De macht van de mens over de processen in en rond zich, kan zodanig drastisch zijn, dat we er niet meer van moeten weten. Wat verandert er als we ‘te ver gaan’? Waarom is IVF nog wel aanvaard en accepteren we het klonen niet? Waarom is een Steinerschool wel aanvaard en kunnen we niet aanvaarden dat er geëxperimenteerd wordt met het plaatsen van zwarte kinderen in blanke gezinnen? Sommige vormen van machtsuitoefening worden getolereerd en andere niet. Waarom?

Op zich ligt de biotechnologie echter in de lijn van de evolutie van het gehele wetenschappelijke bedrijf. “Wetenschap is er voor en brengt vooruitgang”. Op elk domein van het leven worden wetenschap en technologie belangrijker. Tegenwoordig zou het

bijvoorbeeld ook al mogelijk zijn om ‘godservaringen’ op te wekken door een computergestuurde stimulatie van de hersenen.¹⁰⁶ Ook het menselijk handelen en omgaan met elkaar kan bijna volledig *exact*-wetenschappelijk beschreven (en verklaard) worden. Naast de steeds groeiende verwetenschappelijking, is er ook een steeds grotere beheersing van processen. Kranten en tijdschriften illustreren dit dagelijks. Niet enkel in de biotechnologie groeit het inzicht en de beheersingsmogelijkheden. Op alle vlakken van het leven breiden onze manipulatieve mogelijkheden uit, ook op het pedagogische vlak.¹⁰⁷

Toch moeten opvoeders en leraren vrede nemen met een veel minder nauwkeurig ‘productieproces’ in vergelijking met de biotechnologie. De uitkomsten van opvoeding zijn veel minder voorspelbaar dan deze van de biotechnologie. Desondanks blijft er een grote interesse en vertrouwen in het opvoeden en wordt er vaak de angst geuit dat de biotechnologie ons zal reduceren tot machines. Deze spanning hangt samen met het ontplooiën van de menselijk macht. In hoeverre is ze gewenst en wenselijk.

Daarmee komen we weer tot het punt van stabiliteit versus onze hoop op vooruitgang.

Ik ga eerst in op het punt van de wens tot vooruit geraken in ons leven. In een daarop volgend deel op de verhouding hiervan tot een eindpunt van dit streven.

¹⁰⁶ Metro (26 januari 2003). Godservaring zit tussen de oren. P.4.

¹⁰⁷ cfr. de pedagogiseringstheorie: Depaepe, M. (1998).

Straks komt de dokter. Nog even wachten, en dan komt hij wel...

Hij zal even bij het bed staan. Hij zal zien hoe het gaat.

Tegenwoordig komt hij alleen.

De situatie is niet meer interessant genoeg voor stagairs. De verpleging hoeft er nog evenmin bij te zijn. Nieuws verwacht hij, evenmin als wij, niet meer. De situatie is stabiel, stabiele achteruitgang.

Hij zal meer morfine voorschrijven.

Onze ogen zullen nog minder verstaan van elkaar. Ze zal verder van me afdrijven. Tot ze ver genoeg is om me nooit nog te horen.

Dit is niet de goede oplossing! Ik wil het anders, ik neem geen vrede met de wreedheid van die man. Ik roep op tot verzet. Ik roep me op tot verzet. Ik zal hem vragen. Met haar toestemming zal ik vragen. Vragen of het niet beter is een einde te maken aan het geëxperimenteer.

We hebben er over nagedacht. Wij, en niet hij, niet hij die op komst is, weten wat het beste is.

Wij samen willen kiezen. Anders, menselijker

Het zal beter zijn. M'n liefste, ik beloof het je. Het zal beter zijn.

Leve de vooruitgang !!!

Ik trok een streep:
tot hier
nooit ga ik verder dan hier.
Toen ging ik verder
trok ik een nieuwe streep,
en nog een streep.
De zon scheen
en overal zag ik mensen,
haastig en ernstig,
en iedereen trok een streep,
iedereen ging verder.

Toon Tellegen

Hoewel 'vooruitgang' een zwaar beladen term is, het door de loop van de jaren al zeer veel invullingen heeft gehad, en er een serieuze link is met het modernisme - postmodernismedebat, kies ik er hier toch bewust voor om met deze term, als deel van een ander concept, verder te werken. Niet zozeer om het naïef, modernistisch vooruitgangsgeloof te verdedigen, wel omdat 'streven naar vooruitgang', voor mij het best het menselijke streven weergeeft waartoe ik zal besluiten. Andere bewoordingen van dit streven zouden misschien: 'het willen van het andere', 'de wens verder te evolueren', 'ontwikkelen', 'zoeken (naar)',

‘opgeroepen worden (tot)’, hopen (op), ‘streven’, kunnen zijn. Of: Streven naar ‘progressie’, ‘mens wording’,...

De link met de verschillende historische posities, de beladenheid van de term ‘voortgang’, wil ik hier niet als een nadeel aanzien, maar eerder aanwenden als een versterking van het ervan verschillende concept ‘streven naar voortgang’. Ondanks de kritieken die ik heb gekregen (kritieken die men nog steeds kan maken) omtrent dit concept, aanzie ik ‘streven naar voortgang’ als een idee dat de historisch link bevestigt en de (on)waarde van de connotaties wil aanhalen.

Één kritiek wil ik hier toch expliciet aanhalen: Vanuit de Wittgensteiniaanse filosofie¹⁰⁸ is gebleken dat we een term niet willekeurig kunnen gebruiken en dat een concept of een woord bepaald is door de verschillende connotaties die het in de loop van zijn/haar bestaan heeft gekregen. Als individu kan ik niet willekeurig de betekenis van een concept bepalen. In die zin zou men kunnen zeggen dat het gebruik van het woord ‘voortgang’ in het concept ‘streven naar voortgang’, aanleiding geeft tot een onbedoeld, doch logisch, misverstaan.

Ik zal in het volgende stuk trachten deze misverstanden te voorkomen. Daarnaast is het, eveneens volgens de idee van Wittgenstein, mogelijk om een gedeeltelijk nieuwe, doch niet totaal onverstaanbare of nonsens invulling van het woord te geven (hoewel ik besef niet binnen de lijnen te blijven die Wittgenstein vooropstelt voor de filosofie¹⁰⁹). Ik wil gebruik maken van deze mogelijkheid tot evolutie van de taal, om hier verder te werken met het woord.

Leve(-n-) de voortgang...

In de inleiding van mijn thesis spreek ik over de idee van de voortgang en de kritiek die er op ontstaat in de postmoderne samenleving¹¹⁰. Uit de groei van de wetenschappen en het voortschrijdende ingrijpen in milieu en leven van de aardbol, concludeerde ik dat het voortgangdenken, ondanks de kritieken, nog steeds sterk aanwezig is in ons doen en

¹⁰⁸ Smeyers, P. (1998, 48,3) *Assembling reminders for educational research: Wittgenstein on philosophy*. P.287-308. Illinois: Board of Trustees.

¹⁰⁹ Smeyers, P. (1998, 48,3) .P.293-294.

¹¹⁰ Zie referenties Inleiding en Smeyers, P. & Levering, B.(2001). *Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek. Modern en postmodern*. Amsterdam: Boom.

denken. Deze conclusie is evenzeer te halen uit het debat dat ik weergegeven heb rond de biotechnologie en uit de elementen rond Brave New World.

Ik argumenteerde dat zowel de biotechnologie als de pedagogiek vanuit dit zelfde streven opereren. Beide delen de ambitie (kunnen niet anders dan de ambitie delen) om vooruit te geraken met onze menselijke soort. Beide streven ze naar een meer en betere ‘mens’, wat dit dan ook mogen betekenen.

Nog een keer de nieuwe wereld

In het vorige stuk stelde ik de vraag naar fundamentele eigenschappen van de mens vanuit de confrontatie met de wereld die Aldous Huxley schetst. Volgens mij is het precies de niet-evolutie van de mens, die ons het meest bevreemd. Door de enorme machtsontplooiing (over de natuur, de samenleving en de individuele mensen) komen we uit bij een machinale wereld, gedragen door een welbepaald aantal (debiele) automobielen. In de nieuwe wereld zien we dat de macht van de mens zo drastisch is, ze is zo vergroot, dat ze omslaat in dehumanisering. De controle en beheersing door de mens maken dat hij zichzelf ook door en door controleert en beheerst. Een gedroegerde gelukstoestand is de uitkomst van een macht die ontwikkeling stil legt in plaats van deze verder te bevorderen. In het vorige stuk haalden we Fukuyama al aan, die stelde, in navolging van Leon Kass, dat we te maken krijgen met slaven met een slaafs geluk¹¹¹.

Slaaf zijn, betekent alle kansen tot ‘menswording’ ontnomen worden, ontmenselijkt worden. Uw lot als slaaf omarmen, u wentelen in een niet ontwikkelen, bevreemdt ons. De mensen ontmenselijken zichzelf. Taal lijkt nog het enige middel in de nieuwe wereld om aan dit niet-evolueren te ontkomen. Ik haalde het al aan als het enigste element dat zeer moeilijk te controleren is in de nieuwe wereld. De taal bevat steeds mogelijkheid van ontwikkeling, van nieuwe interpretaties; bevat wegen naar verontrusting van en voor de mens. Mooi is daarbij het belang dat ‘De Wilde’ hecht aan het boek van Shakespeare, tegenover het belang dat de beschaafde mensen hechten aan de eenvoudige hypnopedische lesjes.

Stabiliteit is de uitkomst van het machtsstreven in de nieuwe wereld. De vooruitgang is uitgedoofd. Alle streven, alle verlangen en ‘werken voor’ is verdwenen in een maatschappij die geen verandering duldt. Voor andere ideeën en mensen is er geen plaats in de heerlijke nieuwe wereld. Elke kritische noot, elke uitdaging voor het systeem of de ‘mensen’ wordt

¹¹¹ Fukuyama, F. (2002). P.34.

geweerd. Elke pijn wordt onmiddellijk gedood of gemaskeerd. De stabiliteit als heilig principe legt de ontwikkeling van de mens plat en zorgt voor een niet-evoluëren. De manipulatieve mogelijkheden van de mens zijn omgeslagen zodat er een hyperstabiliteit ontstaat die ongeveer elke ontwikkeling afbreekt. Deze strakke en onwankelbare stabiliteit van Brave New World wordt door veel mensen als een immorele en inbrahumane situatie gezien.

De mens als machine

In de nieuwe wereld kennen mensen een heel circulaire levensloop. Alle extremiteiten zijn uitgesloten. De mens wordt geproduceerd en functioneert als een machine. De mens is gebonden aan zijn (verdoofde) toestand en wordt heel zijn leven ingetoomd om met dezelfde functionaliteit de raderen van de maatschappij draaiende te houden. De nieuwe wereld is een wereld waaraan geen einde lijkt te kunnen komen; een radarwerk; een uurwerk. Vanuit het ‘streven naar vooruitgang’ komen we tot een circulariteit. Het fundamenteel zoeken van de mens naar een betere toestand is verdwenen, er is geen willen van iets anders meer.

De enorme uniformiteit heerst onder de mensen. Confrontaties met verschillen en uitdagende andersheden worden zoveel mogelijk vermeden. Het is bijvoorbeeld ook niet gemakkelijk toestemming te krijgen om het indianenreservaat in te mogen. Dit kan leiden tot sociale onrust en verandering. Andersheid die kan oproepen, appel-leren ‘om te groeien’ wordt verbannen. De vervlakking van de mens stimuleert de stilstand. Zo krijgen we in de nieuwe wereld ook de toestand dat de kritische elementen (Watson, Marx) uit de samenleving verbannen worden (naar een eiland). Zij die nadenken worden verbannen; zij die zich conformeren, blijven gevangen in het de mechaniek van de samenleving.

Op weg naar een nieuwe wereld?

Het is het **willen** van iets anders, het **verlangen** van een ‘beter’, dat ik nu centraal **in** de (westerse) mens wil plaatsen. In ‘Carpe Diem: Zegen of onraad voor opvoeding bij de eeuwwende’¹¹² vinden we in het kader van behoeftebevrediging en gekoppeld aan erkenning door andere mensen: “De af te leggen (kassei)weg is eindeloos en zo willen we het ook: nooit ophoudend.” En verder: “Hoe kunnen we dan het leven nemen zoals het zich aandient en hiermee tevreden zijn, met de voortdurende lokroep van het andere, het verdere, het betere,

¹¹² Smeyers, P. & Lambeir, B. (2001, 26 nr.1). Carpe Diem: *Verlangen en Nihilisme: Zegen of onraad voor opvoeding bij de eeuwwende?* Pedagogisch Tijdschrift. P.93.

het meer op de achtergrond, dat zich van ons meester maakt als een niet te stillen honger.” Smeyers en Lambeir halen op diezelfde pagina ook José Saramago¹¹³ aan die stelt: “Het ergste voor de mens is dat hij niet aan de horizon kan staan die hij ziet, hoewel hij, als hij daar zou zijn, aan de horizon zou willen staan die hij is.” Ook het verhaal van Huxley toont ons (misschien) net dat het verder zoeken van de mens fundamenteel is voor onze soort. We mogen geen vrede nemen met onze huidige toestand. Hierin zit misschien ook een deel van de boodschap dat we de pijn levend moeten houden. Daarnaast tonen de steeds verder ontplooiende macht en uitbreidende manipulatieve mogelijkheden (zonder ooit helemaal te zijn afgebroken) de ‘wil tot vooruitgeraken’ in dit aardse bestaan.

In het vervolg spreek ik over ‘de mens’ of ‘onze soort’ als ik het heb over dat deel van het mensenras dat ingebed zit of heeft gezeten in dit streven naar meer en beter. Ik zou durven stellen dat ‘het willen van een beter’ deel is van onze ‘form of life’ zoals we die bij Wittgenstein terugvinden. Het is een moeilijk vatbare, gemeenschappelijke gegevenheid en vaak onbewust deel van ons leven. Doordat we er vanaf onze geboorte direct in worden ingewijd, is het zeer moeilijk om er aan te ontkomen. Deze ideeën zijn echter niet noodzakelijk en definitief. Het is mogelijk dat radicaal andere culturen, een andere mensopvatting en werkelijkheidsopvatting hebben op het punt van streven naar vooruitgang. Voor zover mijn kennis reikt, weet ik niet over welke (*voorbijgestreefde*) culturen het dan zou gaan, vandaar dat ik deze veralgemenende termen durf gebruiken.

Waarom het concept ‘streven naar vooruitgang’?

Zoals reeds gezegd zijn er andere concepten mogelijk om ‘het streven naar vooruitgang’ weer te geven. Meer open is bijvoorbeeld de idee van ‘het (radicaal) anders willen’. Hierin vinden we ook de idee van het zich niet willen neerleggen bij de huidige situatie. Omwille van vele persoonlijke en maatschappelijke gebeurtenissen (oorlogen, hongersnoden, depressies, ziektes,...) kunnen we onze situatie anno 2003 niet bevestigen of goedkeuren als ideale situatie. We willen het (gelukkig genoeg) anders.

In ‘het andere willen’ blijft de richting waarin we willen evolueren meer open of onbekend. Dit concept heeft nog een aantal waardevolle connotaties: We proberen niet verder te rijden in het spoor dat we nu trekken, maar moeten op zoek gaan naar nieuwe wegen en andere oplossingen dan deze waar we nu in vastzitten. Het is aan ons om de onbepaalde en

¹¹³ Saramago, J. (1999). *Het jaar van de dood van Ricardo reis*. (H. Lemmens, Vert.). Amsterdam: Meulenhof, P 146. (Originele publicatie 1984)

onbekende uitweg te zoeken. Op het eerste zicht past dit beter (beter dan ‘streven naar vooruitgang’) in de postmoderne retoriek en het besef dat we ons bestaan niet kunnen sturen door een simpele behavioristische logica. We hebben niet de pasklare, alles-oplossende antwoorden en weten evenmin hoe we deze zouden moeten bereiken. We kunnen enkel pogingen doen, steeds met het gevaar dat we mislukken. Als pedagoog of opvoeder wordt men vaak genoeg geconfronteerd met een zeer beperkte zeggingschap over de uitkomsten van de opvoeding¹¹⁴. Toch geven we daarom ons verlangen om de situatie te veranderen niet direct op.

Zoals we terugvinden bij de kritische pedagogiek¹¹⁵ (waarin het negatief utopisme, het niet willen invullen van een doel centraal staat) is een openheid voor het nieuwe zeer belangrijk. Ook bij Hanna Arendt vinden we een gelijkende gedachte: “Het wonder dat de wereld, het domein van de menselijke aangelegenheden, redt van wat anders zijn normale, ‘natuurlijke’ ondergang zou zijn, is in laatste instantie het feit van de nataliteit, waarin het vermogen tot handelen ontologisch zijn wortels vindt.”¹¹⁶ Het ‘handelen’ wordt enkele alinea daarvoor al aangehaald als hetgeen “de onverbiddelijke gang van het dagelijkse leven doorbreekt”, of op pagina 245: “Ons korte, zich naar de dood spoedende leven zou onvermijdelijk slechts kunnen resulteren in de ondergang en vernietiging van alles wat menselijk is, indien wij niet het vermogen bezaten deze dodenmars te doorbreken en iets nieuws te beginnen, een vermogen dat ligt opgesloten in het handelen.”. Zonder verder in te willen op hoe we ‘handelen’ bij Arendt juist moeten verstaan, wil ik hier benadrukken dat het een goed voorbeeld is van de openheid voor het nieuwe, de geboorte. In het handelen wordt geen vrede genomen met de normale weg naar vernietiging.

Door hier de kritische pedagogiek en Hanna Arendt (zo kort) aan te halen in het kader van ‘het streven naar vooruitgang’, begeef ik mij op gevaarlijk terrein. Men zou kunnen stellen dat ik er niets van begrepen heb door deze filosofieën te koppelen aan een soort vooruitgangsgeloof. Men zou het evenzeer een verkrachting van de ideeën kunnen noemen, toch waag ik de poging:

Het woord ‘vooruitgang’ en daarmee ook het idee ‘streven naar vooruitgang’, impliceert een bepaald begin en (voorlopig) eindpunt, waarbij het eindpunt wordt gezien als iets dat

¹¹⁴ Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (2000). Education in an age of Nihilism. London: RotledgeFalmer. En Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (1998). Thinking again. Education After Postmodernism. London: Bergin & Garvey.

¹¹⁵ Zie verder in dit deel.

¹¹⁶ Arendt, H.(1994). Vita activa. (Vert. Houwaard, C. The Human condition). Amsterdam: Boom. P.246.

nastrevenswaardig is. Beiden kunnen min of meer strikt omlijnd worden, afhankelijk van de context waarin men het concept gebruikt¹¹⁷. In het algemeen kunnen we stellen dat het beginpunt de situatie is waarin men zich bevindt. Het eindpunt zal meestal vager blijven omdat we geen zekerheid kunnen hebben over de toekomst. Daarnaast is er het besef dat we vele doelen (en voornamelijk de meest waardevolle/menselijke) niet restloos kunnen definiëren. Wel is er een gegeven richting aanwezig in ‘vooruitgang’. ‘Streven naar vooruitgang’ betekent zodoende dat we ons vanuit een bepaalde positie in een bepaalde richting willen begeven. Dit wordt mooi geïllustreerd in volgende passage betreffende ‘vorming in de multiculturele samenleving’: “Het inzicht dat geen enkel vormingsperspectief nog aanspraak kan maken op universele geldigheid, kan inderdaad tot de conclusie leiden dat ieder perspectief om het even is. Daarom ga ik in deze bijdrage ook op zoek naar een antwoord op de vraag welke grenzen er moeten getrokken worden ten aanzien van dat relativisme. (...) Het vormingsproces staat dus in het teken van de begeleiding vanuit een minder geachte beginsituatie naar een beter geachte eindsituatie”¹¹⁸

Deze gerichtheid op iets, is naar mijn mening aanwezig vanaf het moment dat men begint te spreken of te handelen. Pragmatisch gezegd zou men kunnen stellen dat we niets voor niets doen. Hiermee bedoel ik niet dat alles een nutswaarde heeft of dat we alles economische berekenen. Fundamenteler denk ik dat elke ‘wil tot leven’ automatisch een richting in zich draagt. Ik denk dat het een conditie van ons bestaan inhoudt. Minimaal gedefinieerd is het het vermijden van de dood, het vermijden van ‘de onverbiddelijke dodenmars van het dagelijkse leven’. Daarom durf ik ook Hanna Arendt’s idee van het handelen en de geboorte en de kritische pedagogiek inschrijven in het streven naar vooruitgang. ‘Streven naar vooruitgang’ wat ik hier bepaal als een onwillekeurig, onvermijdelijk kiezen van een richting vertrekkende van het punt waar men zich bevindt.

In zeker zin zou ik het concept ‘streven naar vooruitgang’ hier durven plaatsen tegenover het concept ‘decadentie’ dat we bij Nietzsche vinden. “In de decadentie kiest iemand instinctief datgene wat hemzelf beschadigt”¹¹⁹ In het ‘streven naar vooruitgang’ kiest iemand (al dan niet spontaan) voor datgene waarvan hij/zij hoopt of verwacht dat het een positieve, levensbevestigende uitwerking zal hebben. Over de rol van het instinct of de natuur van de

¹¹⁷ Deze vaagheid is onvermijdelijk als we werken met een zo breed toepasbaar concept. Waar ik het ‘streven naar vooruitgang’ in terugvindt komt aan bod in de volgende paragraaf.

¹¹⁸ Wildemeersch, D. (1992). *Vorming in de Multiculturele samenleving*. Vorming.7,4. P. 219-232.

¹¹⁹ Smeyers, P.(2001). *Pedagogiek en Postmodernisme*. In Smeyers, P.& Levering, B. P.157.

mens en de betekenis die er aan gegeven wordt (door Nietzsche, anders dan mijn interpretatie) kan hierbij nog wel discussie blijven bestaan.

Daarbij wil ik het concept ‘streven naar vooruitgang’ verbinden met hetzelfde besef als wat ik aanhaalde bij ‘het willen van het andere’. Streven naar vooruitgang kan volgens mij eenzelfde openheid bewaren naar de toekomst toe zoals een nog niet ingevuld willen van iets anders.

Zoals is duidelijk geworden in de cursussen van Prof. Smeyers¹²⁰ is er tegenwoordig een grote liefde voor concreet operationaliseerbare doelstellingen. Om verdedigbaar te zijn moet elk doel, duidelijk meetbare resultaten kunnen leveren, er is bijna een gelijkstelling van waardevol met ‘objectief’ meetbaar. Eveneens wordt duidelijk dat de meest interessante en belangrijke elementen van ons leven niet vatbaar zijn in deze ondubbelzinnige, strikt omliggende doelstellingen. Men zou kunnen stellen dat het vooruitgangsstreven enkel aansluit bij de tendens om alles te vatten in eenvoudige, meetbare resultaten. Typerend is daarbij het vooruitgangsstreven in de exacte wetenschappen, waarbij het onderzoek en de eraan gekoppelde nieuwe ontdekkingen, formules en het ‘betere begrijpen van’ telkens een terugdringen van de onwetendheid betekenen¹²¹. Herkenbaar is het Newtoniaanse denken waarbij gesteld wordt dat de taal van de natuur de wiskunde is en dat het gewoon een kwestie is van de juiste formules te vinden om alles te doorgronden. De mens als (ontleedbare) machine.

Deze enge definitie van het vooruitgangsstreven, kan echter ook opengetrokken worden. We kunnen het streven naar vooruitgang zien als een afwijzing van, een onvrede met, de huidige toestand (beginpunt). Vaak immers is een situatie niet optimaal voor ons. Als we verandering wensen betekent dit sowieso een bepaalde gerichtheid. Als we verandering willen dan zal deze ook sowieso een bepaalde gerichtheid hebben, we kunnen niet anders dan een zeker doel hebben, dat bewust of onbewust is en bepaald of onbepaald is. À la limite gaat het hier over het verkiezen van leven of dood.

De historische link van het concept vooruitgang, met de reeds bestaande en vroegere keuzes van doelen, aanzie ik als een sterkte. Men zou kunnen zeggen dat ik van wat onderscheiden is weer een grote onduidelijke niet-onderscheiden (*mest*-)hoop maak. Voor mij betekent het

¹²⁰ Cursus Grondslagen van de wetenschappelijk pedagogiek (2000-2001). en Fundamentele pedagogiek (2001-2002). Zie ook Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (2000). & Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (1998).

¹²¹ Zie ook Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (2000). P.204-227. & Graham, G. (2002). P.9-30.

echter dat heden en verleden dichter bij elkaar komen. De basis voor keuzes vandaag is dezelfde als deze waarmee vroeger doelen gekozen werden. Ons postmoderne leven is niet radicaal anders dan dat van onze (moderne) voorgangers. Onze strevingen zijn niet noodzakelijk verschillend van vroegere strevingen. Zodoende wil ik de gelijkenis benadrukken tussen de idee van ‘techniek brengt vooruitgang’ en de idee ‘openheid voor iets radicaal nieuw’.

Dit radicaal nieuwe kan niet inhoudsloos blijven wil het enige rol van betekenis krijgen. Zonder invulling blijft ‘het willen van iets anders’ zoals de idee: “ik zie een ander groen als jij, maar ik kan niet uitleggen wat er anders aan is”. Evenzeer moet dit ‘andere’ of ‘nieuwe’ een invulling krijgen die verstaanbaar is, het moet een vertaling krijgen die in een gedeeld referentiekader wordt begrepen. Onze gesitueerdheid, onze historische bepaaldheid, onze ‘geworpenheid’ zorgt hier reeds voor de nodige beperkingen, richtlijnen.

Ik wil echter niet ontkennen dat elke invulling uitsluiting in zich draagt. Elke (noodzakelijke) invulling van wat vooruitgang zou zijn of van wat we wensen, brengt met zich mee dat er andere elementen verwaarloosd, of op zijn minst minder benadrukt, worden. Doch riskeren we het gevaar van onverstaaanbaar te worden of niets te zeggen¹²² als de openheid het enige is waaraan waarde wordt gehecht.

Ik kies dus voor het concept ‘streven naar vooruitgang’ omdat ik ermee wil benadrukken dat in het licht ervan, het modernistisch vooruitgangsgeloof geen fundamenteel andere basis heeft dan bijvoorbeeld de filosofie van Hanna Arendt. Beiden hebben hun basis in een zekere onvrede met de huidige situatie. Wat niet betekent dat ik stelling wil innemen tegen het onderscheid dat gemaakt wordt tussen modernisme en postmodernisme. De oplossingen vanuit een geloof in de maakbaarheid zijn zeker anders dan wanneer dit geloof wordt opgegeven. Ik denk dat er weldegelijk een verandering is in het denken en aanvoelen van mensen, anderzijds is er een behoud van ‘het streven naar vooruitgang’ als element in onze ‘form of life’. Zo denk ik ook dat de nieuwsgierigheid naar het nieuwe vriendinnetje van de buurjongen au fond een zelfde basis kent als de wens de werking van ons genoom volledig te verstaan of de wens zin te geven aan je leven.

De zweem van cynisme die rond het idee ‘streven naar vooruitgang’ hangt, neem ik graag mee op. In het reeds aangehaalde Carpe Diem¹²³ vinden we “Gestalte geven aan onze

¹²² Terwijl ik hier ook argumenteer op het gevaar af niets te zeggen en taal hier foutief te gebruiken. Zie ook: Smeyers, P. (1998, 48,3) P.294.

¹²³ Smeyers, P. & Lambeir, B. (2001, 26 nr.1). P.103.

projecten maakt het leven de moeite waard; al geraak je in zekere zin geen stap vooruit, je kan iets doen met je leven. Er is meer en het kan inderdaad beter en anders, maar ... dat betekent niet dat we daardoor onze existentiële conditie zouden kunnen veranderen.” Volgens Wittgenstein, zoals we in ‘Assembling reminders for educational research’¹²⁴ vinden zou vooruitgang (in filosofie) er in bestaan een onhebbelijkheid zoals jeuk te verwijderen. “If somebody scratches the spot where he has an itch, do we have to see some progress?”¹²⁵ Ik wil aansluiten bij deze gedachte en het besef (dat we vaak helemaal geen vooruitgang boeken in al onze pogingen hiertoe te komen) expliciet deel maken van het concept ‘streven naar vooruitgang’.

Daarnaast wil ik het cynisme van het concept gebruiken om onze eigendunk wat te relativeren. De vele pogingen om het hedendaagse denken te onderscheiden van vroegere ideologieën zijn vaak toch terug te voeren op een zelfde mechanisme in onze rationaliteit.

Zo is er bijvoorbeeld de kwantumfysica. Deze is vooreerst al moeilijk te verstaan en zodoende dwingt het respect af als men er intelligent over kan spreken. Het kan een middel zijn om zich te onderscheiden van anderen, het kan ons ‘boven’ de massa brengen. Deze ‘nieuwe’ wetenschap kan middel worden om aanzien en macht te verwerven.

Daarnaast wordt het erkend als een ‘nieuw’, ‘aangepast’, (we erkennen de onzekerheden en relativiteit van de kennis) verstaan van de werkelijkheid, waardoor we te kennen geven dat we weer een stap dichterbij denken te zijn bij het begrijpen en de ontrafeling van natuur. Gelijkaardig gaat het met vele recente pogingen rond de erkenning van de uniciteit van situaties en mensen.¹²⁶ Het veralgemenende concept ‘streven naar vooruitgang’ geeft aanleiding tot een vlugger verstaan van de vroegere pogingen van invulling van dit streven. Zoals de middeleeuwen vermengd zijn met de renaissance (uit de schoot van de middeleeuwen is er een evolutie ontstaan naar nieuwe klemtonen) en er toen niemand is geweest die de overgang van tijdsperiode exact heeft kunnen beleven, zo is ons hedendaags denken verbonden met de periode die we modernisme noemen. Een erkenning van deze band maakt dat we misschien minder snel dezelfde fouten zullen maken als in het verleden in vergelijking met wanneer we beweren iets nieuws te doen.

¹²⁴ Smeyers, P. (1998, 48,3) P.302.

¹²⁵ Wittgenstein, L. *Culture and value*, 86e-87e.

¹²⁶ Zie bijvoorbeeld: Prigogine, I. & Stengers, I. (1993). Of Capra, F.(1996). *Het Levensweb*. (vert. Voorzanger, B. The web of life) Utrecht: Kosmos.

Waarin vindt men het streven naar vooruitgang?

Aangezien ik dit streven als fundamenteel omschrijf, moet het ook op veel plaatsen van het menselijk handelen naar voor komen. Dat is volgens mij ook zo. Ik herken dit streven bijvoorbeeld in: de ontwikkeling van maatschappelijke fenomenen zoals wetenschap, technologie, architectuur e.a.; de steeds groeiende economische competitie tussen mensen, bedrijven en landen; de steeds uitbreidende ‘inculturatie’ van onze aarde; het willen slagen van studenten in hun studies; het meer willen weten van mensen en de wens dingen te begrijpen; het beter willen worden in een discipline zoals sport, kunst e.a.; de drang steeds meer geld te verzamelen en steeds meer geld uit te geven; het mystieke of religieuze zoeken van mensen; de ‘wil tot (verder) leven’ in de mens; ... Bij Graham, G. vinden we bijvoorbeeld ook: “Accordingly we look for and commend advances in scientific understanding, technological innovation, democratic procedures, moral pluralism and intellectual enlightenment. All these things are regarded as marks of progress which the modern world enjoys and enjoys.”¹²⁷

De grote waarde toegekend aan de ‘voorwaartse’ richting is mijn inziens ook terug te vinden in de voorliefde van onze maatschappij voor alles wat jong en dynamisch is. ‘De jeugd heeft de toekomst!’ Daarentegen is alles wat oud en gekend is, minder aantrekkelijk. Symbolisch is misschien het feit dat de mensen in Brave New World er niet meer oud worden en er ook niet oud mogen uitzien. Ook herken ik dit streven in het zoeken van steeds grotere ‘kicks’. Het moet groter, spectaculairder, gevaarlijker, meer op het randje,... Wie kent trouwens ook niet de ervaring van Proust, met zijn Madeleine koekje in de thee. De tweede hap geeft al een veel minder intens gevoel dan de eerste. Elke nieuwe hap van het koekje verzwakt de ervaring. Niet moeilijk dat we dan gaan zoeken achter nieuwe wegen.

Het streven naar vooruitgang kan ook deels verklaren waarom goedkeuring, appreciatie en het toekennen van punten of beloningen zo’n grote betekenis hebben voor de betrokkenen. Als leerling bevestigd worden, krijgt vaak de betekenis vooruitgang te boeken. Het doet iedereen deugd bevestigd te worden door iemand (liefst van bovenuit), die daar mee te kennen geeft ‘dat we op de goede weg zijn’. (Op naar de onderscheiding dus met mijn thesis?)

Darwin¹²⁸ heeft de lineariteit in ons denken stevig verankerd en bevestigd. Zijn ideeën: ‘Survival of the fittest’ en ‘the struggle for life’ staan symbool voor ons evolutie-denken. De

¹²⁷ Graham, G. (2002). P.5.

¹²⁸ Darwin, C.R. (1872). *The origin of species by means of natural selection; The descent of man and selection in relation to sex*. New York: Modern Library.

‘Survival of the fittest’ kan simpel vertaald worden als het streven naar vooruitgang van elke soort die onderworpen is aan deze natuurwet. Het streven naar zelfbehoud toont mooi hoe we ons eigen leven inrichten om het zo goed mogelijk te hebben, want de ideeën van Darwin zijn nog steeds zeer actueel in ons denken over dieren maar ook in ons denken over mensen¹²⁹. Ook kunnen we deze ideeën vaak toepassen op ons mens zijn. Kunnen we bijvoorbeeld onze kinderwens; ons geld verdienen om te overleven; ons samenblijven met 1 partner (om zo een goed nest te bieden voor de kinderen); ons eigen basisstreven naar zelfbehoud en nog veel meer, niet zeer gemakkelijk Darwiniaans verklaren? Dit sterke en evenzeer diepgewortelde biologische argument wil ik graag opnemen als versterking van het idee ‘streven naar vooruitgang’.

Hierbij aansluitend kunnen we ook stellen dat het probleem of de kwestie van ‘De Vroente’ in dezelfde richting wijst. Dit vertaald het verschijnsel dat de vroegere gemeenschappelijke gronden in dorpen steeds overgeëxploiteerd werden. Alle individuen maximaliseren hun eigen profijt, proberen allemaal zoveel mogelijk winst te halen. In het geval van de gemeenschappelijke gronden bracht dit met zich mee dat deze onvruchtbaar en onbruikbaar werden. Hier gaat het echter voornamelijk om de vaststelling dat het voor mensen klaarblijkelijk zeer moeilijk is om de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid te laten primeren op het vergroten van de winst of het streven naar vooruitgang.

Zowel op het individuele als op het maatschappelijke niveau, herken ik het streven. Ik, als individu, onderneem zaken waarvan ik hoop of verwacht dat ze een positieve betekenis kunnen hebben/teweegbrengen. Ik vind het bijvoorbeeld ‘waardevol’ om te studeren en veel tijd in een thesis te stoppen, of ik vind het ‘goed’ om geld te verdienen.

Maatschappelijk worden er ook een aantal fenomenen ondersteund die men de moeite waard vindt. Anderzijds zijn er ook zaken die we afwijzen om onze ‘vooruitgang’ te vrijwaren. De biotechnologie is hier een goed voorbeeld van. We nemen positie in als maatschappij. Zo is er bijvoorbeeld ondersteuning voor een democratisch systeem in de politiek. Dit vanuit de overtuiging dat het een goed systeem vormt om ons samenleven te regelen. Ook keuzes in besteding van maatschappelijke gelden voor wetenschap bijvoorbeeld, gebeuren vanuit de idee dat het ons vooruit helpt.

¹²⁹ Graham,G.(2002). P.32-49.

Daarnaast is het doel van het streven soms duidelijk omschrijfbaar (vb: stemrecht voor vrouwen als bron van vooruitgang), andere keren blijft dit veel vager (vb: rust vinden). Ook kan men zowel een positieve als een negatieve invulling van het vooruitgangsstreven geven: zo is het streven naar voldoende drinkwater voor iedereen, een positief streven, daartegenover is bijvoorbeeld het niet willen goedkeuren van de huidige sociale verhoudingen, het willen veranderen van de machtsverhoudingen een negatieve invulling. In deze laatste vorm geeft men niet echt een nastrevenswaardig doel, maar stelt men enkel de ontevredenheid met de huidige toestand (zoals in de kritische pedagogiek) of de openheid voor iets nieuws.

Op die manier kunnen we ook verstaan dat het vooruitgangdenken nog steeds aanwezig is in het zogenaamde postmoderne denken. Het verlichtingsideaal, het moderne vooruitgangsgeloof is opgeven, achtergelaten. ‘We weten nu wel beter.’ Zij die nog geloven in het 20^e eeuwse maakbaarheidsidee zijn ‘achterhaald’, wat evenveel betekent als zeggen dat het nieuwe besef van uniciteit, opgeven van de grote verhalen, ... een *verdere stap* is in de evolutie van ons denken. We vinden dit ook terug bij Ringoet¹³⁰ die Dethlefsen, T. aanhaalt door te stellen dat ‘een van de gevaarlijkste mentaliteitsuitingen van onze tijd is dat wij met een absolute vanzelfsprekendheid uitgaan van een lineair ontwikkelingsmodel, waaruit dan dwingend volgt dat alles wat in de tijd achter ons ligt minder ontwikkeld was en dat wij en onze tijd het evidente hoogtepunt vormen.

Heel anders zou het al zijn, als we een circulaire tijdsrekening zouden hebben. Met het huidige kader van het *voortschrijden*, het *verder* tikken van de tijd is de vooruitgang reeds aanwezig in een van de meest basale elementen van onze werkelijkheidservaring. We tellen op bij wat geweest is. Ons denken is (bijna steeds) lineair, zoals onze tijdsrekening en zoals ons denken over de evolutie van de natuur.

Tenslotte wil ik wel nog aangeven dat we als mens het niet steeds anders en beter willen. Er zijn vele situaties op te noemen waarin de tevredenheid met wat is, overheerst. Desalniettemin denk ik dat het streven naar vooruitgang aanwezig is op vele vlakken van ons leven en is het louter willen behouden van wat is eerder een uitzonderingssituatie.

¹³⁰ Ringoet, K. (1998). Vrijzinnigheid versus collectief onbewuste en sacraliteit? (In: Van zelfontplooiing tot spiritualiteit. Moritoen VZW). Kapellen: Pelckmans. P.78-79.

Het streven naar vooruitgang in 2 wijzen van vorming

In de pedagogische vorming

In de pedagogiek is ‘ontwikkeling’ nog steeds een centraal concept. Zolang er opvoeding is, zolang er over pedagogiek gedacht wordt, zolang zal men willen ontwikkelen. Als pedagoog hebben we een fundamentele drang om de ander op te roepen een stapje verder te zetten, of alleszins de mogelijkheid aan te bieden om dit te doen. ‘Iets willen leren uit’ is hier typerend. Relaties vormen steeds een vorm van machtsuitoefening, zeker de pedagogische. We willen: ‘komen tot...’, ‘brengen tot...’, of meer subtiel en toegepast op de pedagoog zelf: ‘we staan open voor...’, ‘er is de mogelijkheid dat...’.

De kern van het pedagogische zit in een zeker ‘streven naar’, eventueel ‘open staan voor’ of ‘afwijzen van’ genoemd. Bij Levering en Smeyers¹³¹ vinden we: “Opvoeders geloven in de toekomst, geloven in de mens, en geloven in de mogelijkheid dat zij door hun opvoeding kunnen bijdragen aan een betere wereld: optimaliseren dus.” Dit sluit ook aan bij de stelling van Hellemans¹³² die stelt dat: “onderwijs dat een rol speelt in het individuele en collectieve bestaan van de mens, dat individu en gemeenschaps-*vormend* is, is onderwijs dat gedragen wordt door de verwachting dat de werkelijkheid niet is wat ze is, maar dat die werkelijkheid *kan veranderen*.”

Zonder een streven naar vooruitgang zou deze discipline ook geen zin meer hebben. De enige taak zou er in bestaan dat men weergeeft van wat is. Een taak die rap afgewerkt en beëindigd zou kunnen worden.

In de biotechnologische vorming

De biotechnologie, en de gehele geneeskunde, ontwikkelt en hoopt mensen steeds beter te kunnen ‘(vooruit)helpen’. Er zou geen medische wetenschap bestaan als deze niet gebaseerd was op een geloof dat er positieve mogelijkheden in aanwezig zijn. Zo is de gepassioneerde waarmee sommige artsen zich engageren, (zie bijvoorbeeld Artsen zonder grenzen) er op basis van de overtuiging dat hun werk helpt. De hele argumentatie van de voorstanders omtrent de biotechnologie is gesteund op de idee dat de technologie vooruitgang kan bieden. Zelfs de werking van de Raelian Church, die voor velen onethisch en onverstaanbaar is, is gebaseerd op de idee dat die werking vooruitgang (wat op zich

¹³¹ Levering, B. & Smeyers, P. (red.). (1999). *Opvoeding en onderwijs leren zien: een inleiding in interpretatief onderzoek*. Amsterdam: Boom. P. 11.

¹³² Hellemans, M.(1994). *Het wetende niet-weten*. In Smeyers, P.(red.), *Heeft de school nog een vormingsproject?* (pp.133-146). Leuven: Acco.

aannemelijk klinkt) betekent¹³³. Ook is een groot deel van de tegenargumenten tegen de biotechnologie er op gericht ‘de vooruitgang’ te vrijwaren, of op zijn minst achteruitgang of stilstand te vermijden¹³⁴. Symboliserend hierbij is ons denken over dieren, als levende organismen die gebonden zijn aan een aantal kenmerken en driften, waar we de mens zien als een wezen dat deze natuur kan overstijgen, verder kan gaan dan dit dierlijke. ‘We zijn tenslotte ook een verdere stap in de evolutie.’ Ook de biomedische wetenschap en technologie overleeft volgens mij bij de gratie van het geloof in vooruitgang.

Besluit

Vooruitgang is een enorm veel besproken thema en heeft al vele mogelijke namen en ladingen gekregen. Het is gelinkt aan onnoemelijk veel concepten en ideeën. Door de hier gebruikte, zeer brede invulling lijkt het op elk domein van het leven aanwezig te zijn. Het blijkt ook dat de biotechnologie en de pedagogie(k) gebaseerd zijn op eenzelfde basisidee. Deze basisidee drijft daarbij de steeds verder uitbreidende toepassing van de biotechnologie. Evenzeer lijkt deze basisidee, zelfs basisintuïtie, er voor te zorgen dat we geen definitieve vraagtekens kunnen plaatsen bij de voortgang (of vooruitgang?) van de biotechnologie¹³⁵.

Leve het streven naar vooruitgang dus?

Leve de vooruitgang ???

Verder werkend op het besluit in het vorige punt, durf ik een verdere gevolgtrekking op te zetten:

Uit het verkiezen van een gezond kind boven een gehandicapt kind volgt dat men zich inschrijft in een zeker hoop op een positieve ontwikkeling. Dit verkiezen toont de voorkeur voor een grotere potentie, voor meer mogelijkheden in een bepaalde richting.

Uit het niet willen of kunnen verlangen dat mensen een gehandicapt kind krijgen, volgt dat men standpunt inneemt voor een bepaalde vooruitgangsidee.

Uit het kiezen voor het ‘goede’ (wat dit ook moge zijn) volgt automatisch een welbepaald streven, een streven dat au fond gelijk is aan het vooruitgangsstreven van de biotechnologie.

¹³³ Zij bepalen vooruitgang als het klonen van mensen. Zie <http://www.rael.org/int/>

¹³⁴ Zie het stuk tekst over de argumenten van het debat.

¹³⁵ Een gelijkaardige analyse vinden we bij Peter Sloterdijk, die in zijn boek ‘Regels voor het mensenpark’ spreekt van een temmende en een telende interesse van de mens. Sloterdijk, P. (2000).

Deze keuze, het goede te willen voor uw kinderen en de kinderen van anderen, maakt dat men niet fundamenteel kan verwerpen dat de biotechnologie nieuwe mogelijkheden ontwikkelt, nieuwe mogelijkheden creëert. Dit gedeelde 'willen' zorgt ervoor dat we de biotechnologie voor een stuk (moeten) (h)erkennen. Dit maakt het moeilijk een finaal argument te geven contra de verdere ontwikkeling van de biotechnologie. Dit gedeelde maakt dat we deels de ethische kant zien van een mogelijke genetische ingreep om een handicap te voorkomen.

Daarnaast maakt deze standpuntinname dat de grens tussen wat toelaatbaar is en wat niet meer toelaatbaar is, zeer subtiel en smal wordt. De grens is dubieus omdat men zichzelf voor een stuk tegensprekt als men bepaalde ontwikkelingen afwijst. Men kan niet volledig contra zijn rond handelingen die men toch afwijst. Zij die sommige vormen van 'voor(ui)tgangen' wel toejuichen delen steeds eenzelfde basis met u, die men niet kan ontkennen.

Daarbij komt dat we doorheen het leven dat we leiden, en de beslissingen die we nemen elke dag, allemaal een ondersteuning betekenen van de verder ontwikkeling van de biotechnologie. Wij bewijzen steeds opnieuw, dat de biotechnologie op een gelegitimeerd streven is gebaseerd. De dagelijkse beslissingen, die een bepaalde gewenste richting te kennen geven, ondersteunen de beslissingen die in de biotechnologie genomen worden. Zonder daarom de biotechnologie altijd goed te kunnen of willen keuren.

Via een andere piste kunnen we tot een gelijkaardig besluit komen: In ons dagelijks leven kiezen we vaak voor een etenswaren die er goed uit zien. Als we moeten kiezen tussen twee kroppen sla die beide op een biologische manier geteeld zijn, dan kiezen we voor diegene die het smakelijkst toont. Evenzo zullen de meeste mannen een intelligente, knappe en getalenteerde vrouw verkiezen boven een vrouw die deze eigenschappen niet heeft. Andersom werkt het waarschijnlijk gelijkaardig. Zodoende selecteren we, in een bepaalde richting. Dit streven verandert onze wereld, het is een streven naar een ideale wereld. Product van dit streven kan zonder de intuïtie te veranderen, een wereld worden zoals Huxley die schetst. Onze gedeelde, darwinistische logica maakt het voor onszelf moeilijk ooit een definitieve grens te trekken. We zitten zo gevangen in ons streven naar vooruitgang, dat we niet kunnen niet-verstaan, dat we moeten verstaan dat mensen verdere stappen zetten die eventueel onethisch genoemd worden.

Brengt ‘streven naar vooruitgang’ ook vooruitgang met zich mee?

Ook met de vorige conclusies in het achterhoofd, wijzen mensen bepaalde aspecten van de biotechnologie af. Er blijft verzet komen tegen bepaalde ingrepen in de vorming van een persoon. Uw eigen ‘willen van het goede’ en uw niet willen overschrijden van grenzen, botst met elkaar in de beoordeling van de biotechnologie. Pas als we niets, werkelijk niets, positiefs zouden zien in de biotechnologie zouden we deze volledig, zonder ‘maar’, kunnen afwijzen. Evenzo zou, in onze gedeelde logica van het streven naar vooruitgang, de biotechnologie slechts kunnen stilvallen als er niemand meer is die er het minste positieve element in waarneemt. Dit betekent dat ook economisch, emotioneel en rationeel er geen enkel voordeel in te vinden zou mogen zijn.

Zolang de biotechnologie kansen biedt, positieve elementen bevat, mensen de idee geeft dat er vooruitgang mee te behalen valt, zal de ontwikkeling verder gaan. Dit bewijst de realiteit. Dit zal ook de realiteit blijven aangezien we gezondheid en bepaalde menselijke kenmerken als waardevol (nastrevenswaardig) beoordelen.

Zo wordt de ‘voortgang’ van de biotechnologie vaak gelijkgesteld met ‘vooruitgang’. Het verder lopende onderzoek wordt stevast verantwoord door het onder de dekmantel van de vooruitgang te plaatsen. De twee letters verschil in de woorden, zijn echter van cruciaal belang voor mensen die wel een onderscheid maken.

De problemen die gemaakt worden in verband met de biotechnologie lijken dus niet gesitueerd te zijn in het streven van mensen, maar in de vertaalslag die dit streven krijgt. Vaak worden onder het vaandel van de vooruitgang, beslissingen genomen die desastreus en immoreel zijn. De twintigste eeuw staat bol van zulke voorbeelden. Enkele hiervan zijn: de enorme luchtvervuiling door onze (nood aan) grotere mobiliteit en het uitbreidende gebruik van vliegtuigen, de algemene destructie van ons leefmilieu in functie van de voorzetting van ons luxelevens, het verloren gaan van eigenheid en cultuur door de uitbreiding van het westerse ‘ontwikkelde’ denken, de vele oorlogen gevoerd vanuit de idee dat ze een bepaalde soort vooruitgang met zich meebrengen, de massamoorden ten dienste van het arische ras en het derde rijk van Hitler,...

Het vooropstellen van een ideaal (eender wat) sluit noodzakelijkerwijs bepaalde elementen uit. Daarnaast kan deze noodzakelijke selectie steeds aanleiding geven tot verdere immorele

keuzes en gevolgen gedacht vanuit dezelfde lijn. Dit principe van uitsluiting is reeds duidelijk gemaakt in de kritische theorie. Door onze overkoepelende term ‘streven naar vooruitgang’ lossen we de ethische vragen dus niet op. Want als we niet weten waartoe het streven naar vooruitgang allemaal kan leiden, hoe weten we dan nog welke invulling, met de eraan verbonden keuzes en gevolgen, gelegitimeerd is? De vraag naar “Wat is vooruitgang?” verschijnt nu terug concreter, een vraag die steeds leidt tot een vertaling een invulling van het streven.

Leve welke vooruitgang? Hoe wordt het streven naar vooruitgang vertaald?

Is naar een grotere en luxueuzere villa verhuizen, vooruitgang? Is het beginnen begrijpen van een theorie vooruitgang? Is ‘mentaal volwassen worden’, vooruitgang? Is een muziekinstrument leren bespelen, vooruitgang? Is met een computer leren werken, vooruitgang? Is een muziekstuk leren spelen, vooruitgang? Is in een hoger niveau van een computerspelletje geraken, vooruitgang?

Is de ontwikkeling van snellere computers en betere software vooruitgang? Is een grotere kennis van natuurfenomenen en chemie vooruitgang? Is een stevigere en langere brug kunnen bouwen vooruitgang? Is preciezere en krachtigere bommen ontwikkelen vooruitgang?

Daarnaast kunnen we ons ook afvragen of de ontwikkeling van de biotechnologie echt vooruitgang biedt. En bieden onze pedagogische acties en opvoedingsideeën vooruitgang?

In al de vorige vragen is er het gemeenschappelijke element ‘willen’. Ook gemeenschappelijk is de aanvechtbaarheid van de idee het hier echt om vooruitgang draait.

Alleszins is het zo dat het streven naar vooruitgang onvermijdelijk een invulling krijgt in ons dagelijks handelen. Elk willen is noodzakelijk een willen van iets, elk levend streven is noodzakelijk een streven naar iets. Het streven naar vooruitgang zal dus ook invullingen of vertalingen blijven krijgen. Restloos bepalen echter, wat vooruitgang is, is allerminst niet evident. Ik haal hier eerst enkel vaak gemaakte vertalingen aan.

Beheersing en manipulatie

De manipulatieve interesse van mensen is zoals reeds beargumenteerd, sterk aanwezig in ons samenleven. De gehele onderwerping van de natuur, de aanpassing van de omgeving aan de behoefte van de mens, het creëren van betere, gemakkelijkere leefomstandigheden reken ik hieronder. Heel veel maatschappelijke en persoonlijke strevingen zijn gebaseerd op dit

beheersende idee van vooruitgang. We zien dit ook terugkomen in de vragen die ik stelde aan het begin van dit punt. Vb. Is een snellere computer ontwikkelen vooruitgang?

Het gevaar schuilt hier steeds dat de manipulatieve interesse alles gaat overheersen, zodat het lijkt alsof het de enige weg van vooruitgang zou zijn. De mogelijkheid dat dit de enige interesse wordt, is een reëel gevaar. Hiertegen wordt naar mijn mening ook gereageerd in het postmodernisme discours¹³⁶. De idee dat alles maakbaar en rationeel beheersbaar is wordt opgegeven. De droom van het behaviorisme, van een machinale wereld is gebroken. In het boek van Huxley leidt deze overheersing, deze manipulatie in het extreme, tot de omkering van de macht in een vernietigende controle. Een teveel aan manipulatie leidt tot een stabiliteit die vooruitgangdodend is.

De vertaling van de biotechnologie

We zouden kunnen stellen dat we de biotechnologie moeten beoordelen vanuit haar realisering van vooruitgang voor de mens. Voorstanders roepen voortdurend om beoordeling van hun werk op basis van de uitkomsten. Als logisch en rationeel denkende mensen zou dit ook een aannemelijke oplossing kunnen zijn. Dit blijft voorlopig echter problematisch omdat we nog geen zekerheid hebben over het volledige gamma van uitkomsten van mogelijke behandelingen. En daarnaast bestaan er ook nog een aantal ander argumenten contra, we bespraken ze in het eerste deel.

Naast de argumenten contra gebaseerd op een onwennigheid in de omgang met de nieuwe mogelijkheden, zijn er ook verschillende argumenten die gaan over de dominantie van de technologie. In het licht van streven naar vooruitgang zouden we kunnen stellen dat de biotechnologie een zeer eenzijdige invulling kan geven (geeft), van wat vooruitgang is. Daarbij kan deze vertaling van het streven alles domineren aangezien ze zo fundamenteel ingrijpt. Mensen zijn vaak tegen de biotechnologie uit schrik voor de overheersing ervan¹³⁷. Ook in de biotechnologie schuilt het gevaar dat we terecht zouden komen in een dodende stabiliteit, een allesbeheersend stilleggen van onze ‘ontwikkeling’ of ‘vooruitgang’.

Hierin vinden we mogelijks een reden voor het onderscheid dat gemaakt wordt tussen het opvoeden van de (eigen) kinderen en het genetisch predestineren van (eigen) kinderen.

Het is misschien zo dat mensen het opvoeden van de eigen kinderen niet afkeuren omdat ze zien dat er in dat proces nog alternatieve beïnvloedingen mogelijk blijven. Er blijft openheid

¹³⁶ Smeyers, P. & Levering, B.(2001). Zie ook Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P.(2000). & (1998).

¹³⁷ Devolder, K. & Braekman, J.(2000).

voor elementen buiten de ingrepen van de ouders. Er blijft ruimte voor de eigenheid van het kind. Het klonen van uw eigen kinderen kan daarentegen afgekeurd worden omwille van de schrik voor totale geslotenheid. Als ouder definitief, zonder terugkoppeling door de betrokkene, bepalen wat goed is, wringt. Een restloze invulling geven van wat de mens moet zijn, van wat de ideale mens is, van wat vooruitgang is¹³⁸, schrikt af. De alles-in-zich-opnemende technologie wordt gevreesd en verworpen, misschien op basis van net dezelfde redenering als deze rond de manipulatieve interesse van de mens. De biotechnologie draagt zulk een verrijkende mogelijkheden in zich dat er voorzien wordt dat ze totalitair zal worden. Uit de desastreuze gevolgen van een ver doorgedreven beheersing van het modernisme, leren een aantal mensen dat er met de biotechnologie voorzichtig moet omgesprongen worden. De voortgang van de biotechnologie bedreigt, net zoals onze andere hoogtechnologische ontwikkelingen. Daarnaast is de voortgang van de biotechnologie unidirectioneel en in zekere zin onverdraagzaam of intolerant. Hierbij groeit het gevaar van de omslag in het omgekeerde. De angst voor een niet-ontwikkelen, voor dodende stilstand komt op.

De vertaling van de pedagogie(k)

Ook in de pedagogie(k) (zowel in de theorie van het opvoeden als de praktijk) worden vertalingen gegeven van wat vooruitgang is. Daarnaast worden er ideeën geopperd die richting geven. Een bekend voorbeeld is de bepaling van Langeveld¹³⁹. Opvoeding moet voor hem opvoeden tot ‘zelfverantwoordelijke zelfbepaling’. Elke invulling van wat opvoeding kan of moet zijn, bepaalt meteen ook de verhouding van opvoeder en opvoeding. Hierdoor kan ook elke pedagogische idee bekritiseerd worden. Steeds is er de mogelijkheid om bepalingen over wat waardevol en zinvol is, te bekritisieren. Dit komt ook naar voor in de postmodernistische (pedagogische) literatuur¹⁴⁰ die wijst op het feit dat geen enkel doel nog stevig staat. ‘De vooruitgangsidee wordt bekritiseerd.’

De kritische pedagogiek¹⁴¹ (gekoppeld aan de kritische theorie) zoekt haar uitweg in een zeker ‘negatief utopisme’: men streeft naar een radicaal andere wereld, maar men vult niet in wat dit dan zou moeten zijn. De kritische theorie argumenteert dat elk positief ideaal, elke invulling

¹³⁸ Zie ook: de argumenten van het debat: argumenten vanuit een angst voor overheersing door de technologie; Identiteits- en onschendbaarheidsargumenten in verband met het leven; God niet willen spelen.

¹³⁹ Langeveld, M.J.(1967). *Scholen maken mensen: de bijdrage der school tot de vorming van het kind*. Vert.Die Schule als Weg des Kindes. Muusses Pumerend.

¹⁴⁰ Blake, N., Smeyers, P., D. Smith, R. & Standish, P. (2000). & (1998). & Usher, R. (2000). Modern field and post-modern moorland: adult education bound for glory or bound and gagged. In *Adult education and social responsibility. Reconciling the irreconcilable*. Frankfurt am main: Peter Lang.

¹⁴¹ Masschelein, J.(2001). *Kritische theorie en kritische pedagogiek*. In Smeyers, P. & Levering, B.

van de utopie gemakkelijk leidt tot een rechtvaardiging van geweld en onrecht. Verder stelt Masschelein¹⁴² de vraag of de notie ‘utopie’, enkel naar een voorstelling van wat wenselijk is verwijst, en in hoeverre ze zodoende blijft gevangen in de orde van de representatie, of in hoeverre ze ook kan verschijnen in de orde van het affect (aangedaan, geraakt worden). In plaats van een invulling te geven aan een ideaal gaat de kritische pedagogiek dus op zoek naar een openheid voor het nieuwe, het andere. De kritische pedagogiek wil ‘ruimte laten voor’ zonder het direct te binden aan een of ander doel of idee. De beperkingen van deze laatste zullen er inderdaad steeds blijven en zullen steeds inperken en uitsluiten.

Hoe moeten we ‘*verder*’?

De oplossing van de kritische pedagogiek lijkt de uitweg in zich te dragen voor de impasse die vertalingen steeds met zich meebrengen. Elke invulling van het streven naar vooruitgang brengt de mogelijkheid met zich mee dat ze gaat domineren, overheersen en uitsluiten. Elk doel heeft totalitaire trekjes. Elke definitie van vooruitgang kan ongezonder centrisme met zich meebrengen. Elke vertaling maakt de zuiver openheid kapot. Zodoende is de weg naar de negatieve utopieën misschien wel het pad, om eindelijk een echt postmodernistische opvoeding waar te kunnen maken.

Het probleem is en blijft echter de *vertaling* naar de praktijk. Hoe moeten we deze kritische pedagogiek tot een kritische pedagogie maken? U ziet dat ik weer naar het woord ‘vertaling’ moet grijpen. Als reële optie lijkt mij de kritische pedagogie een *utopie*. Ik kan niet opvoeden, aan kritische pedagogiek doen, vanuit een puur negatief utopisme. Een niet-gedefinieerd of onbepaald ideaal zal in mijn opvoeding steeds leeg blijven, zal mijn opvoeding steeds uithollen. Bij Masschelein vind ik alleszins geen tips, als deze al mogelijk zouden zijn, om de opvoeding waar te maken.

Daarnaast kan de kritische pedagogiek als louter idee waardevol zijn, maar vanaf het moment dat men spreekt over een ‘negatieve utopie’ geeft men reeds een bepaalde invulling. Het is niet meer puur negatief. Ook de ‘orde van het affect’, ‘een openheid’ sluit elementen uit en is in die zin onverdraagzaam en discriminerend. In zekere zin is de kritische pedagogiek dus gedoemd om utopisch te blijven. Het kan steeds een goede inspiratiebron zijn, maar het moet ook een onhandelbaar, onbruikbaar idee blijven. De onvermijdelijke en onmisbare talen (de linguïstische en lichamelijke taal) die we delen, stellen even onvermijdelijke grenzen aan de

¹⁴² Masschelein, J.(2001). In Smeyers, P. & Levering, B. P. 109.

realisering van het project van de kritische pedagogiek. Daarnaast kunnen we ook stellen dat een opvoedingstheorie die het streven naar vooruitgang onderschrijft, dezelfde intuïtie kan delen als een opvoeding die een openheid, het radicaal andere wil stimuleren, maar de historische verbondenheid met vroegere pogingen een goede opvoeding te organiseren, bevestigd eerder dan er afstand van te willen nemen. Waarbij zij die ‘het anders willen’ ook steeds zullen moeten erkennen, dat ze iets anders kunnen willen in relatie tot een vorig willen.

Binnen mijn beperkt weten en kennen is de kritische theorie de meest extreme poging om te ontkomen aan de malaise van de doelen en idealen. Ons leven zit vol met gerichte keuzes en handelingen. We leven van het ene doel naar het andere, met de onvermijdelijke beperkingen van dien. Het streven naar vooruitgang lijkt onmisbaar in ons leven dat we verkiezen boven de dood.

Dus toch ‘Leve de vooruitgang!’?

Uit het vorige deel kunnen we besluiten dat het voor ons zeer moeilijk is om te ontsnappen aan het streven naar vooruitgang. In ons dagelijkse leven moeten we onvermijdelijk keuzes maken. Deze keuzes representeren een bepaalde gerichtheid. Een gerichtheid die ook doorspeelt in de verschillende wetenschappen. We streven naar vooruitgang! Onze cultuur en ons leven loopt, ontwikkelt *verder* op bepaalde idealen, die maar bestaan onder de gratie van de koppeling met een idee van vooruitgang. De ‘waaromvraag’ stellen over dit streven naar vooruitgang, zou letterlijk en figuurlijk hetzelfde betekenen als de vraag stellen: “Waarom leven wij?”

We kunnen ons de vraag stellen wat het baat om over zulke zaken te spreken. Het is misschien pure spelerei met taal en vertalingen? Mijn idee van ‘streven naar vooruitgang’ kan maar zinvol zijn als het aansluiting vindt bij het dagdagelijkse bestaan van mensen. Mijn conceptualisering van een facet van ons bestaan, heeft maar betekenis wanneer het verstaanbaar is, wanneer het iets kan zeggen over de praktijk van het leven.

“Waarover men niet kan spreken, moet men zwijgen.” gaf Wittgenstein¹⁴³ al aan. Dit stuk balanceert misschien op de rand (of gaat er over) van wat zinvolle taal is en wat nonsens wordt. Ik wil u vragen om dit aan het einde van deze tekst te beoordelen. Daar moet het

¹⁴³ Wittgenstein, L. (1963). *Tractatus logico-philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

oordeel geveld worden of deze thesis een (minimale) bijdrage heeft geleverd aan het leven dat ik en anderen leiden.

Als we het concept ‘streven naar vooruitgang’ au serieux nemen, zijn er verschillende opties, keuzemogelijkheden naar de toekomst toe. Ofwel speelt het een rol en zal het een rol blijven spelen in ons leven, ofwel zal het geen deel uitmaken van de toekomst van de mens. Daarnaast bestaat nog de mogelijkheid dat dit concept en dit denken over het menselijke leven zinledig of zinloos is. Indien dat zo is dan kan dit schrijven rustig geklasseerd kunnen worden naast al de andere rekkenvullende thesissen. (Wat sowieso de meest te verwachten idee is.) Hoe we de toekomst van de mensheid zien, zal logischerwijs ook gevolgen hebben voor de verhouding en waarde van de pedagogiek, het pedagogisch handelen en de biotechnologie. De realiteitswaarden van deze uitkomsten zullen bepalen of ik hier een zinvolle denkoefening maak of niet.

De dokter is geweest. Hij wenste me sterkte. Hij knikte naar me zonder echt te kijken. Hij wenste me 'sterkte'. Het verwonderde me. Het is de eerste keer dat hij dat gedaan heeft. Wat moet ik er mee?

Ik ben blij dat hij weg is.

Ik heb het niet gevraagd. Ik heb helemaal niets gevraagd. Ik heb gezwegen en toegezien hoe hij de bloeddruk nam. Ik heb gezwegen en gekeken, hoe hij zijn wenkbrauwen fronste. Hoe hij haar lakens optilde en naar de wonde in haar lies keek.

Schaamteloos, als een hoop vleselijke ellende lag ze daar. Zonder weerstand kwetsbaar slachtoffer. Ik heb gezwegen!

Hij nam een blik van wat nader bij en legde de lakens voorzichtig weer neer. De onmacht bedekt. De pure machteloosheid afgeschermd.

"Denkt u niet dat een beetje meer morfine zal helpen? Ik zal het doorgeven aan het verplegend personeel." Hij kribbelde iets op de fiche.

Ik heb gezwegen toen hij schreef op dat hoopje papier dat hij steeds bij zich draagt.

"Ik moet verder." verontschuldigde hij zich, terwijl ik keek en zweeg. En toen, hij haperde even, met gedempte en toch gehaaste stem:

"Sterkte."

Toen heb ik gezwegen.

Samen met haar. Stilletjes.

Toen werd het stil

Stilletjesaan stiller

Stilte

Voorwaarts de toekomst in

Op de vraag: 'Zal het streven naar vooruitgang deel uitmaken van onze toekomst?' zijn er twee mogelijke antwoorden. Vanuit het vorige deel onthouden we dat dit streven een belangrijk element is in onze huidige samenleving. Een eerste antwoordmogelijkheid op de vraag gaat er van uit dat dit in de toekomst zo zal blijven.

De andere antwoordmogelijkheid houdt in dat de mens opgeeft ontevreden te zijn met zijn situatie en geen pogingen onderneemt er (in een voor hem positieve zin) verandering in te brengen. Ook dit brengt een aantal consequenties met zich mee.

In een eerste deel werk ik verder op de idee dat we ons streven naar vooruitgang ooit volledig zullen opgeven. In een tweede stuk denk ik na over de toekomst waarin het streven naar vooruitgang verder ‘groeit’ vanuit onze situatie nu. Zo gesteld is er enkel een zwart of wit antwoord mogelijk voor de toekomst. De realiteit is zoals altijd kleuriger dan men in zwarte lettertjes kan vatten. Naar het einde toe zal ik toch trachten om minstens ook een zeker grijs te laten verschijnen in de tekst. Daarbij wil ik nog opmerken dat naast het verschil van onderwerp met de ‘toekomstscenario’s’ die ik beschreef in een vorig stuk¹⁴⁴, dit deel ook verschilt door een grotere algemeenheid en een grotere verwevenheid met de huidige situatie.

Een toekomst zonder toekomst...

‘Is een toekomst waarin het streven naar vooruitgang opdroogt een onmenselijke toekomst?’ Deze vraag is nu aan de orde samen met de vraag wat zulk een toekomst kan inhouden. Misschien toont het iets van hoe we de dingen nu aanpakken.

Een toekomst zonder een streven naar vooruitgang zou anders zijn. Om te beginnen zouden we auto’s en computers niet meer sneller of beter te willen. Daarnaast zouden we opgeven om grotere en luxueuzere huizen te verlangen. De wereld zou ook rustiger en aangenamer kunnen worden als we bijvoorbeeld tevreden zouden zijn met ons lichaam. Ons geluk zou niet meer bepaald worden door een te lange of te dikke neus, te dikke of te dunne ‘spieren’, te grote of te kleine borsten. Onze houding tegenover imperfectheden zou wijzigen. We zouden in deze situatie sneller vrede nemen met onvolmaaktheden.

‘Misschien is het zinvol om tevreden te zijn met wat we hebben en niet steeds te kijken naar de ander zijn groene gras. Jaloezie, verraad, corruptie, onethisch harde concurrentie e.a. zouden kunnen worden vermeden als er niet meer dat niets ontziende streven naar vooruitgang zou zijn. We zouden ons misschien allemaal veel beter in ons vel voelen als we niet constant met een gevoel van onvrede of onbevredigdheid zouden zitten.

Zou het niet mooi zijn als er een ethiek van het genoeg ontstaat die de destructieve krachten in onze humane samenleving kan afremmen. De kans bestaat dat we er in slagen om een grotere rechtvaardigheid te ontwikkelen tussen alle mensen.’ Zo bezien zou een gemilderd streven naar vooruitgang net een enorme verbetering kunnen betekenen voor veel mensen.

¹⁴⁴ Zie: toekomstscenario’s in verband met de biotechnologie.

Maar is dit laatste niet opnieuw gedacht vanuit het ons bekende streven naar vooruitgang. Stoten we hier al op onze typische drang om het beter te doen? We hebben verdacht snel te maken met een ideaal dat nagestreefd kan worden en waartoe de nodige aanpassingen moeten gebeuren aan ons samenleven. Daarbij komt nog dat een ethiek van het genoeg een poging kan worden van zij die niet (meer) meekunnen in onze huidige samenleving, om hun achterstelling goed te praten. Een analogie met het idee van ‘de wil tot macht’¹⁴⁵ bij Nietzsche, die stelt dat Jezus met zijn respect voor de zwakke net enorm veel macht verwierf, is niet ver af. Jezus zou het laatste grote voorbeeld zijn van iemand die er in geslaagd is de normen en waarden naar zijn hand te zetten zodat hij zijn ‘wil tot macht’ echt vorm kon geven. Is het willen stoppen van ons streven misschien een sluwe zet van de zwakke mensen om de verhoudingen te veranderen, om hun sociale positie te verbeteren, om aan de macht te komen? Een typisch menselijk streven naar vooruitgang?

Als we werkelijk een beeld willen krijgen van wat een toekomst zonder streven naar vooruitgang inhoudt, moeten we op zoek gaan naar een radicalere invulling van het *‘niet meer of beter willen’*?

We zouden niet meer geld verdienen dan we nu al doen. We zouden niet meer zo fel willen strijden om de beste te zijn. Evenmin willen we dan betere punten scoren dan onze klasgenoten. Het zou het einde betekenen economische competitie, machtswedlopen,...

Een extreem afstand doen van ons verlangen naar beter, zou een heel ander samenleven met zich meebrengen. Het zou betekenen dat heel veel maatschappelijke evoluties stil gelegd worden. Evenzeer zou het maken dat we op een andere manier naar ‘de ontwikkeling’ zouden kijken. Het begrip ‘evolutie’ zou niet meer van toepassing zijn op de menselijke soort. Ook onze tijdsrekening zou in vraag gesteld kunnen worden, geen optellen meer maar rond gaan in de tijd. Cycli van bestaan en onder-gaan.

Een situatie waarin er totaal geen streven (naar vooruitgang) meer is, zou heel gelijkaardig kunnen zijn aan deze geschetst in Brave New World. Circulariteit en stabiliteit zouden zeer typerend zijn. Mensen zouden van alle reeds bekende, levende organismen gaan verschillen doordat ze geen onderscheiden belangen meer zouden toekennen aan naaste verwanten en onszelf. In diezelfde logica zou het er ook toe komen dat er en vast aantal mensen op de wereld kan bestaan (zoals in Brave New World). De wetten ‘Survival of the fittest’ en ‘Streven naar zelfbehoud’ zouden getart worden. Ook zou er heel veel van de dynamiek van

¹⁴⁵ Blake, N., smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (2000).

een mensenleven verdwijnen. Het samenleven zou verworden tot een (eventueel gelukkig) ‘bestaan’, in de letterlijke zin van het woord.

In de context van Brave New World haalde ik echter al aan dat het net de niet-evolutie van de mensen en de samenleving is, die ons bevreedt, die onmenselijk lijkt, die ons niet bevredigt. Zelfs al zou er vrede zijn, een eerlijke voedselverdeling, veel meer rechtvaardigheid, meer gelijkwaardigheid, minder uitsluiting en minder menselijk leed; zelfs dan lijkt deze toestand onbeminnelijk en onrealistisch. Liefde, passie, tragiek, mededogen,..., al deze elementen zouden voor een groot deel verdwijnen uit ons samenleven als we opgeven om te verlangen naar meer en beter. Voor vele mensen zou ons leven in waarde dalen. Dit wordt ook getoond in de rol van de wilde in Brave New World, die (zoals reeds aangehaald) vol overgave het recht opeist om te mogen lijden. Hij neemt geen vrede, kan geen vrede nemen met een puur functioneren. Ook hier komt weer naar voor dat we als mens willen zoeken, willen leven in plaats van louter te bestaan. Anders gesteld kunnen we zeggen dat we “deze dodenmars trachten te doorbreken en iets nieuws te beginnen.”¹⁴⁶

Hoewel ik dus weinig realiteitswaarde toeken aan dit scenario voor de toekomst, bevestigt het enerzijds de centraliteit van het begrip ‘streven naar vooruitgang’. Anderzijds kunnen een aantal heikele punten (gevolgen van dit streven) naar boven komen als we het in vraag stellen. Het zou kunnen helpen bij het zoeken naar oplossingen voor bijvoorbeeld de onrechtvaardigheid tussen mensen, of de omgang met bedreigende invullingen van het streven naar vooruitgang.

Opvoeding in een stabiele toekomst

In een wereld waar progressie niet meer nodig is, zou opvoeding een zeer kleine rol kunnen hebben. Men zou kunnen volstaan de opvoedelingen de verworvenheden van de cultuur te tonen en aan te leren. Er zouden een duidelijk af te bakenen hoeveelheid kennis en een bepaald aantal omlinjnde vaardigheden zijn, die men moet bezitten. Verder zou men daarbij ook niet moeten gaan. Men zou moeten verzekeren dat de cultuur niet verloren gaat. Dit zou echter ook voldoende zijn.

Dat is zo althans als men er vanuit gaat dat de drang naar anders en beter in de mens, kan uitdoven. Indien dit niet zo zou zijn, zou er iets als ‘soma’ of een zeer zware conditionering

¹⁴⁶ Arendt, H.(1994). P.246.

uitgevonden moeten worden om de stabiliteit blijvend te verzekeren. De opvoeding zou er op die moment in moeten lukken om het streven naar vooruitgang preventief te onderdrukken.

We zien hier echter weer een heel onnatuurlijk of ongewoon beeld opduiken voor opvoeding, wat wijst op de abnormaliteit van dit toekomstbeeld.

Opvoeding houdt echter steeds een zekere onmogelijkheid in om te gaan met een niet willen van vooruitgang. In opvoeding is noodzakelijk aanwezig dat men de hoop heeft om de opvoeding verder te brengen. Zelfs al zou opvoeding er gewoon uit bestaan dat men de jongelingen inwijdt in de cultuur, dan zou dit gebeuren vanuit de idee dat dit een positieve bijdrage levert. Opvoeding denken zonder een verband met vooruitgang is mijn inziens niet mogelijk.

Biotechnologie in een stabiele toekomst

Biotechnologie kan een ideaal middel zijn om stabiliteit in een samenleving te verzekeren. Als we er voor kunnen en willen kiezen om mensen zeer gelijkend te maken, dan wordt de kans ook veel groter dat iedereen vrede zal nemen met de situatie waarin men zich bevindt. Veel jaloezie, onrecht en problemen tussen mensen zouden kunnen verdwijnen als er enkel nog een onderscheid kan gemaakt worden naar geslacht. Met een beetje geluk zou men daarbij de genen die verantwoordelijk zijn voor ons streven naar vooruitgang kunnen lokaliseren en uitschakelen of vervangen. Dit zou de stabiliteit nog meer verzekeren. Om tot zulk een situatie te komen is er echter nog een grote ontwikkeling van de biotechnologie nodig.

Een andere mogelijkheid is, dat men de biotechnologie zou laten voor wat ze is en dat men tevreden is met wat de natuur schenkt. We zouden er dan niet naar moeten streven om alles nog meer te controleren dan we nu al kunnen, integendeel zouden we ons lot en lichaam aanvaarden zoals we het ontvangen. Meer algemeen zou het lichaam louter middel tot leven kunnen zijn. Al de hedendaagse ingrepen ter ‘verschoning’ van de mens zouden achterwege gelaten kunnen worden. Ook hier geldt dat dit een bevreedende toestand zou zijn voor ons.

De 2 wijzen van vorming in relatie

Bij een stilgevallen ‘willen van...’ zal er een nieuwe verhouding ontstaan tussen de pedagogie(k) en de biotechnologie. Waar de biotechnologie vandaag de dag beter past in het dominante positief wetenschappelijk discours, en de hang naar afmeetbare resultaten beter

kan beantwoord worden in de biotechnologie, zou dit serieus kunnen veranderen in een wereld waarin vooruitgang niet meer centraal staat.

Als de biotechnologie al zou worden doorgegeven in de opvoeding en educatie, zou ze een veel bescheidenere rol hebben. Waar ze vandaag de technologie van de toekomst is, zou ze dan een louter continuerende functie hebben. De opvoeding en opvoedingswetenschap zouden draaien rond een vastgelegd aantal door te geven elementen, net als de biotechnologie die (als ze zou gebruikt worden) enkel zou moeten zorgen voor een verderzetten van de genetische constituties. We naderen weer de schets van Brave New World. Ook hier staan opvoeding en biotechnologie gezamenlijk in dienst van de stabiliteit van het systeem. Beide wijze van vorming dus als middelen om tot het bepaalde doel te komen.

Onze wereld zou enorme gelijkenissen vertonen met machines. Routine en herhaling zijn het lot van een leven dat niet streeft naar vooruitgang.

Besluit

Vanuit de aangehaalde elementen hier en het beeld van Brave New World kunnen we besluiten dat een toekomst zonder ‘streven naar vooruitgang’ weinig realistisch is. Het leven roept op en zorgt er voor dat we keuzes moeten maken. Als we het concept zo breed toepassen dan wordt het minstens zeer moeilijk om een leven te denken dat hierin niet deelt. Langs de andere kant kunnen we dan besluiten dat het concept zo open is dat het geen zin heeft om het ‘streven naar vooruitgang’ te noemen. Van John zouden we misschien kunnen zeggen dat wanneer hij het recht opeist om ongelukkig te zijn, hij gewoon zijn bestemming waar maakt, zonder meer. We zouden kunnen stellen dat hij niet anders kan dan dit te doen. Vooruitgang heeft daar dan niets mee te maken.

Toch wil ik het concept niet zomaar opgeven. De elementen die ik er bij aanhaalde in het stuk over het concept houden voor mij hun betekenis. Ik wil ze hieronder aanhalen om aan te geven dat het concept misschien effectief iets zinvols kan zeggen over het leven in al zijn kleuren en verscheidenheid.

Wie weet wat de toekomst zal brengen?

“We kunnen maar over macht spreken doordat het niet allesoverheersend is, doordat we er onderuit kunnen”, stelt Baudrillard¹⁴⁷. Volgens hem is een thema maar bespreekbaar als het niet de extreme macht heeft dat het alles bepaalt. Het is maar omdat er hiaten in de overheersing van een bepaald fenomeen zijn, dat we er ook van op een afstand naar kunnen kijken. (dit is misschien ook de reden waarom we over het streven naar vooruitgang en vooruitgang kunnen spreken (niet alles staat in het teken van dit streven, er zijn uitzonderingen mogelijk)). Hierbij wil ik aansluiten door te stellen dat uitgesproken invullingen van wat vooruitgang is, niet steeds negatief hoeven te zijn. Zolang de overheersing van dit ideaal niet totaal is, is er mogelijkheid voor evaluatie en aanpassing van de ideeën. Door een omschreven invulling te geven van het nagestreefde doel, door een duidelijke vertaling van het streven naar vooruitgang te maken, kunnen andere mensen uitmaken of dat voor hen een zinvolle weg is om te volgen in het eigen leven.

Doordat sommige mensen heel hun leven aan de muziek, wetenschap, hun carrière of aan mystiek weiden, kan ik mijzelf positioneren tegenover dit streven (naar), of zo men wil, dit ‘opgeroepen zijn (tot)’. De uitspraak van Martin Luther King: “I have a dream” en de reactie daarop van de vele duizenden mensen illustreert dit op een treffende wijze. Maar evenzeer is het doordat ik kan terugkijken op de drijfveer van Hitler en zijn volk, dat ik nu andere keuzes kan maken. Doordat ik geconfronteerd wordt met extreme toekomstschetsen in verband met de biotechnologie, kan ik standpunt innemen tegenover dit fenomeen? Door de extreme uitwerking van onze keuzes in de biotechnologie worden we teruggeworpen op de basisassumpties ervan en krijgen we in beeld wat drijvende kracht is achter het hele spektakel. Hier zit de mogelijkheid om na te gaan of we dit wensen of niet. Vandaar ook denk ik dat het uitdenken van extreme toekomstscenario’s ook kan helpen bij het maken van keuzes. De waardevolle vooruitgang die de biotechnologie biedt, is misschien gesitueerd in het feit dat ze ons confronteert met de vraag: “Is de perfectionering van het lichaam een zinvolle vooruitgang?”

Als opvoeder kan ik bepalen welke ideeën ik waardevol vind om door te geven. Als mens kan ik een oordeel vormen of ik een bepaalde ‘vooruitgang’ zinvol vind of niet.

¹⁴⁷ Baudrillard, J.(2002). *De vitale illusie*. (vert. Doude, M. The Vital Illusion). Kampen: Klement.

Daarbij komt dat het in de extremen is dat we de kern kunnen zien van een bepaalde vertaling. Door een radicale uitwerking te geven van een op een doelgericht streven, wordt duidelijk voor de ‘grijze massa’, wat dit streven betekent, wat het doel met zich meebrengt. Bijvoorbeeld de extreme situatie in Brave New World kan ons aanzetten tot nadenken over de keuzes die we maken in verband met ondermeer de biotechnologie. Maar evenzeer kan het aanzetten tot nadenken over de brede controledrang van ons. Dit streven kan bevestigd of verworpen worden. Er zijn echter op vele vlakken van het leven voorbeelden voor handen. Muziek van Beethoven, die er heel zijn leven aan wijdde, kan ons zo inspireren dat we er ook voor kiezen om muziek te gaan spelen en te bestuderen. Een sterk gemotiveerde scoutsleidster kan zo’n leuk gevoel overbrengen dat het motiveert om zelf ook het engagement aan te gaan. Omgekeerd werkt dit echter ook. Veel mensen zullen Dr. Antniori, die vol ijver werkt aan de eerste menselijke kloon, afwijzen als een persoon die onethisch en onverantwoord handelt. Een zoon of dochter kan bij het zien van de carrièredruk op de vader zeggen “zo wil ik nooit worden!” Een onderzoeker binnen fundamentele pedagogiek kan evenzeer bewondert als afgewezen worden.

Zolang er verschillende invullingen van een zinvol streven naast elkaar mogelijk zijn, zolang niet slechts één idee alles overheerst, blijft de piste van de vooruitgang open. Zolang er nog meerdere concurrerende krachten blijven, vermijden we toestanden zoals in ‘Brave New World’ of het Duitsland onder Hitler. In deze situaties is de sturing zo totaal, dat een gezonde competitie tussen verschillen niet meer mogelijk is. Zoals reed aangehaald in verband met Brave New World, is er geen plaats voor andersheid. Geen ruimte voor nieuwe mogelijkheden. De eenzijdigheid schakelt de mogelijkheid van vooruitgang principieel uit op termijn. We rijden vast in een spoor.

Tegen deze dominantie van één streven wordt vandaag de dag ook gereageerd. Ik herken deze reactie bijvoorbeeld in de weerstand tegen een te grote nadruk op concreet operationele doelstellingen¹⁴⁸ in de pedagogiek; de reactie tegen de het machinebeeld op de mens en werkelijkheid¹⁴⁹; het verzet tegen een te sterk westers vooruitgangsgeloof¹⁵⁰ uit de verlichting. Ik wil daarmee ook deels aansluiten bij de analyse die Thomas S. Kuhn maakt over de

¹⁴⁸ Cursus grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek (2001-2002) door Smeyers, P. & . Smeyers, P. & Levering, B.(2001).

¹⁴⁹ Zie literatuur over de diepe ecologie, het systeemdenken, ... en bijvoorbeeld: Capra, F. (1991). Het keerpunt. (Daub, W. en Fransen, M. vert.). Amsterdam: Contact. Of Prigogine, I. & Stengers, I. (1993). Of Capra, F. (1996).

¹⁵⁰ Zie postmodernistische literatuur hieromtrent: o.a. Blake, N., Smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (1998).

ontwikkeling van de wetenschap.¹⁵¹ Hij stelt dat wetenschap niet op een strikt cumulatieve en lineaire wijze vooruitgaat, maar dat er discontinuïteiten zijn in de geschiedenis ervan. Er is een opeenvolging van paradigma's of algemeen aanvaarde denkkaders die niet altijd met elkaar te verzoenen zijn (bijvoorbeeld het systeemdenken tegenover een Newtoniaanse werkelijkheidsopvatting). Het ene paradigma is niet perfect te vertalen in een ander. De verschillende paradigma's hopen wel allen een adequatere weergave te kunnen inhouden van hun onderzoeksveld. Men streeft naar vooruitgang.

De mogelijkheid van kritiek

In deze gedachtegang, in de idee van Baudrillard, gaat de idee schuil dat kritiek vooruitgang met zich meebrengt. De redenering is dat zolang we concurrentie hebben, zolang er kritiek van het ene denken op het andere is, we zullen gemotiveerd worden om betere en juistere waarheden te gaan zoeken. Kritiek is in die zin de mogelijkheid om het bestaande in vraag te stellen en op te roepen tot een nieuw verstaan.

Deze invulling van kritiek is echter ook bekritiseerbaar. In het seminarie van Fundamentele Pedagogiek 2000-2001¹⁵² werd geargumenteed dat kritiek niet meer in een spanningsveld tussen vrijheid en macht staat, maar dat het gevangen zit in een alles controlerende, regulerend systeem. 'Systeem' kan hier vertaald worden als 'onze westerse samenleving en haar dominante krachten'. Dit sluit radicaal nieuwe mogelijkheden uit. Het reduceert kritiek tot een versterking van het alles-opslopende systeem. We zitten vast in één spoor. Kritiek als bevraging van het bestaande, wordt ingeschakeld als versterking van de heersende macht. Zodoende wordt de gewenste groei reeds vanaf het begin genuilkorfd, ingeperkt tot een zich gedragen binnen voorziene lijnen.

Een voorbeeld hiervan is de omgang met mensen met een handicap. In de 18^e-19^e eeuw werden deze 'debielen' of 'zwakzinnigen' nog opgesloten in gevangenissen en tuchthuizen¹⁵³, waar zij geen verontrusting/bedreiging meer betekenden voor de burgerlijke en geciviliseerde samenleving. Hoe langer hoe meer is men hier van afgestapt en is men de 'zieke' menswaardiger gaan behandelen. Er zijn medisch-pedagogische instituten ontstaan, die steeds minder tralies hebben, maar die nog steeds een beschermd plekje hebben, om te veel

¹⁵¹ Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific Revolutions* (2e vermeerderde uitgave). Chicago: University of Chicago Press.

¹⁵² Seminarie Fundamentele Pedagogiek. (academiejaar 2000-2001). O.l.v. Masschelein, J., Hellemans, M. en Smeyers, P. K.U. Leuven. Met o.a. teksten van Foucault. Zie ook Masschelein, J.(2001). In Smeyers, P. & Levering, B. P. 109.

¹⁵³ Depaepe, M. (1998). P.96, 178, 268-269.

verstoring van ons dagelijkse leven te vermijden. Daarbij worden handicaps steeds meer vermeden door abortus. Het voorkomen en verschijnen van handicaps vergroten enkel de drang naar een nog grotere beheersing door de medische wetenschap. ‘Fouten’ zijn een goed hulpmiddel om onze kennis en kunde nog wat aan te scherpen. ‘We leren uit onze fouten.’ Gelijkaardig is de situatie in verband met delinquenten. Door hun gedrag klagen zij (eventueel onbewust) ook een aantal wantoestanden in ons samenleven aan. Hun gedrag controleren en normaliseren zal ons maatschappelijk antwoord zijn. Als we hier in slagen, zal het een bevestiging inhouden van onze weldadige verzorgingsstaat (op weg naar steeds uniformere burgers).

We zien dat kritiek in bepaalde praktijken weldegelijk veranderingen kan betekenen, maar een radicaal nieuwe benadering krijgt vaak geen kans. Overvallen en zelfmoordaanslagen maken dat we de bestaande oplossingen nog strakker en beter uitwerken. De beveiliging zal nog opgevoerd worden; de controles nog strikter en aanhoudingen desnoods preventief. We versterken het systeem; werken de heersende principes in het extreme uit. Dit maakt nog moeilijker om de basisideeën in vraag te stellen, kritiek ten gronde te laten gaan.

Of we al dan niet met vooruitgang te maken hebben in ons leven is dus moeilijk te bevestigen. In zekere zin doet de invulling van de mogelijkheid van kritiek daarbij ook niet ter zake. Beide opvattingen over kritiek illustreren de idee dat vooruitgang mogelijk is, als de wil er is. Naar de toekomst toe, is het echter wel van belang wat de mogelijkheid is van kritiek, kritische elementen en alternatieven binnen ons samenleven. In een situatie waarin we enkel kunnen verder zoeken binnen de uitgezette bakens van onze maatschappij, zal onze samenleving een voorspelbaar toekomst tegemoet gaan. In een situatie waarin kritiek wel radicale vernieuwing kan betekenen is er veel meer mogelijk. We werken hieronder de twee sporen uit.

Op weg naar een totale crash van ons samenleven?

Een aantal processen in onze samenleving zijn zeer belangrijk voor onze toekomst. Zij zijn zo uitgebreid en nadrukkelijk aanwezig, dat het logisch is om deze te extrapoleren naar de toekomst toe. Ons streven naar vooruitgang betekent ondermeer een enorme druk op mens en milieu. Het is een boutade om te stellen dat de kranten bol staan van de rampen en problemen. Moeilijk daarbij is dat het ook levensgrootte en al te werkelijke problemen zijn, die we beseffen, maar waar we niets aan doen. We weten allemaal dat heel veel bomen uit het

regenwoud in onze tuin staan (in de vorm van mooie en ‘duurzame’ stoelen en tafels). We zien allemaal beelden van uitgehongerde en verziekte mensen. De ene voorlopig ongeneeslijke ziekte na de andere breekt uit bij mens en dier. En toch verandert er zo bitter weinig aan onze houding.

Als er al gereageerd wordt op de problemen, past de oplossing steeds op voor de vrijwaring van ons eigen vooruitgangproject. We zoeken geneesmiddelen, efficiëntere voedingsmiddelen, ... Bijna uitsluitend oplossingen binnen het gekende paradigma van beheersing en symptoomgerichte behandeling. Hierbij worden onze luxe en verworvenheden steeds veilig gesteld of nog vergroot. Ook de confrontatie met het groeiend aantal allergieën, zal ons niet doen besluiten dat we misschien onze levensstijl moeten veranderen. Evenmin zal het uitsterven van een aantal waardevolle diersoorten, ons bekeren tot een radicaal respectvolle omgang met de natuur. De beenharde kritiek die het beeld van een verhongerende mens inhoudt of beter gezegd ‘kan inhouden’, overhaalt ons niet om het systeem op te geven. We rijden verder in het ene spoor.

Ons streven naar vooruitgang heeft een kost. Een kost die we aanvaarden of die we trachten te verbergen in de toekomst. Zo bezien leidt een genuilkorfde kritiek, kritieken waarvan de hardheid (door ons) direct wordt gefilterd, onvermijdelijk tot een desastreus einde van ons leven op deze aardbol. Daarbij komt dat wie een kritische rol opneemt, steeds in de marge van onze samenleving moet opereren. Alternatieven die het systeem waar we ons in bevinden in vraag stellen, blijven steeds erg marginaal en onbenullig tegenover de doorsnee gang van zaken in onze maatschappij. Vergelijk bijvoorbeeld de biologische landbouw met een landbouw die er naar streeft om een productie te hebben die in evenwicht is met de noden van de grond, de natuurlijke gewoontes van dieren (bijvoorbeeld jongen krijgen in de lente en niet ergens in de herfst). Echt duurzame landbouw is zeer weinig aanwezig in onze samenleving.

Men zou kunnen stellen dat dit een nogal pessimistische opvatting is over onze toekomst. Aangezien echter, de problemen zo zwaar en moeilijk controleerbaar zijn, is dit een niet onrealistisch scenario. De grote onpersoonlijkheid, vaagheid en omvang van de problemen maakt dat we ons leven vandaag rustig verderzetten. Hier leggen we een steeds grotere hypotheek op de toekomst van de mensheid en onze planeet. Maar natuurlijk liggen de wegen nog steeds open om een zelfbepaalde ondergang van onze wereld, te voorkomen. Daartoe denk ik wel dat we andere sporen moeten durven bewandelen dan dat wat nu alles overheerst. Daartoe moeten we kritiek in al zijn hardheid en diepgaandheid kunnen opnemen.

De idee van overheersing van Baudrillard komt hier weer naar voor, maar we moeten het ook waar maken om meer te doen dan te spreken. Als we echt vooruit willen komen in de omgang met de problemen die we veroorzaken zullen er andere pistes ruimte moeten krijgen. Want ook hier geldt naar mijn aanvoelen dat een extreem verder werken op het systeem dat bestaat, zal leiden/leidt tot effecten die we niet wensen.

Tussendoortje

Het idee “Het leven is een bol.” geeft hier misschien een goed beeld om de situatie te schetsen. In combinatie met wat ik tot nu toe betoogd heb en de gang van zaken vandaag de dag lijkt het me een goede metafoor voor het leven van vele mensen. We leven met bepaalde patronen, sommige strikter dan anderen. We houden van structuur en het gekende. Toch nemen we geen vrede met louter herhaling. Daarnaast hebben we ook de indruk dat we veranderen alhoewel we bijvoorbeeld jaren lang eenzelfde soort werk doen en we veel zaken herkennen in ons eigen leven en het leven van anderen. “Het rad volbracht, een went’ling; k’lig weer onder.” De bol geeft aan hoe mensen steeds maar doordraaien rond dezelfde ideeën en keuzes. Het zijn echter de momenten die uit de band springen, die ‘buitengewoon’ zijn, die kleur geven aan het leven. Hier past een andere metafoor beter: het leven als een kunstwerk dat poogt de kern te zoeken. De bol die open breekt. Geboorte van iets nieuws, een kind.

Op weg naar een betere wereld?

In een vorige deel¹⁵⁴ haalde ik de fundamentele onvrede aan die er bestaat in de kritische theorie en de kritische pedagogiek. Deze houding is naar mijn aanvoelen zeer belangrijk om, daadwerkelijk en ‘au fond’ iets te veranderen aan onze onrechtvaardige samenleving.

In ‘Leve de vooruitgang...’ stelde ik dat het ‘streven naar vooruitgang’ een element is van onze form of life. Hiermee bevestigde ik dat de kritische pedagogiek ook deel zou hebben aan dit ‘streven naar’. Echter zonder dat zij er een concrete invulling aan willen geven. In zoverre delen de kritische theorie en Wittgenstein een gelijkende achtergrond. De Wittgensteiniaanse visie botst echter wel met deze van de kritische pedagogiek (hoewel ze niet echt vergelijkbaar zijn, gezien hun verschillende ambitie) doordat de eerste een maatschappij bevestigend karakter heeft en de tweede oproept tot verandering.

De idee van de ‘form of life’ onderschrijft (hoewel niet expliciet) elementen als ‘het streven naar vooruitgang’. Het concept heeft een descriptieve werking. Het stelt vast en kan zodoende indirect een versterking betekenen van wat het beschrijft. In die zin betekent het hier een

¹⁵⁴ Zie in: Leve de vooruitgang

bevestiging van de maatschappelijke onrechtvaardigheden die groeien dankzij onze invullingen van het streven naar vooruitgang. De kritische theorie gaat hier tegenin. Deze draagt in zich een veel geëngageerder karakter wat betreft de omgang met problemen in de maatschappij.

Die intuïtie van de kritische theorie is, denk ik, zeer zinvol om te zoeken naar wegen voor de toekomst. In de kritische theorie¹⁵⁵ is de idee aanwezig dat we ware kritiek mogelijk moeten maken. Er is de oproep om mogelijkheden te creëren voor echte openheid naar iets nieuws. Iets nieuws dat niet gebonden is aan ons steeds onrechtvaardige systeem.

Anderzijds zal deze kritiek, wil ze enige betekenis hebben, moeten aansluiten bij het streven naar vooruitgang, zal ze iets moeten kunnen aanbieden waar positief voor gekozen kan worden. Een omgang met deze spanning is niet evident. Vanuit het vorige deel weten we immers dat we steeds een invulling moeten geven van wat we waardevol vinden. Onvermijdelijk houdt dit een zekere selectie en onrechtvaardigheid in.

Verbondenheid

Recentelijk wordt er een antwoord geboden op de vraag naar een betere wereld, dat daadwerkelijk omgaat met het fenomeen van uitsluiting, ongezond centrisme. Ik gebruik hiervoor de term ‘diepe ecologie’¹⁵⁶. Daaronder bundel ik alle ideeën die vertrekken van de idee van ‘verbondenheid’ om de problemen van vandaag aan te pakken. Ik besef dat ik daarmee geen recht doe aan de diversiteit die in de ecologische beweging bestaat. Verbondenheid kan echter wel gezien worden als een zeer centraal en richtinggevend idee binnen de gehele diepe ecologie¹⁵⁷. Typerend is het voorbeeld van de aanpak van de milieucrisis. Traditioneel bestaan er veel technologische oplossingen voor dit probleem. Mensen proberen te remediëren wat er misloopt. Men behandelt (de) symptomen. Zo bouwt men bijvoorbeeld steeds betere en efficiëntere waterzuiveringsinstallaties.

Het antwoord van de diepe ecologie is van een andere orde. Dit wordt mooi geïllustreerd door Naess: “Zorg komt vanzelf als het ‘zelf’ verbreedt en verdiept wordt zodat bescherming van de vrije natuur wordt gevoeld en gezien als bescherming van onszelf... Zo min als we moraal nodig hebben om adem te blijven halen... heb je, als je ‘zelf’ in de ruime zin des woords een ander wezen omvat, een morele aanmoediging nodig om zorg voor dat ander

¹⁵⁵ Masschelein, J.(2001). *Kritische theorie en kritische pedagogiek*. In Smeyers, P. & Levering, B.

¹⁵⁶ Voor een diepere en duidelijke uitwerking van deze term verwijs ik naar: Vandamme, K. (2001). *‘Ecologisering van mens en wereldbeeld’: Op zoek naar een alternatieve aanpak van jeugddelinquentie*. Niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling. K.U. Leuven: Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen: Afdeling fundamentele pedagogiek.

¹⁵⁷ Vandamme, K. (2001).

wezen te hebben... je geeft om jezelf zonder enige morele druk om dat te doen... Als de werkelijkheid is zoals het ecologische zelf die ervaart, volgt ons gedrag natuurlijk en op prachtige manier de normen van een strikte omgevingsethiek.¹⁵⁸ Dit sluit ook aan bij de gedachte van Masschelein (in verband met de kritische pedagogiek) dat er misschien nog een motief voor het verlangen van een radicaal andere en betere wereld, te vinden is in de orde van het aangedaan of geraakt worden.¹⁵⁹

‘Verbondenheid’ wordt dus naar voor geschoven als antwoord op de onrechtvaardigheid en processen van uitsluiting in ons samenleven. Door andere elementen (mensen, dieren, planten, onze omgeving,...) te includeren, als gelijkwaardig te beschouwen, als deel van u zelf te aanzien, ontstaat er noodzakelijk een heel andere relatie dan deze van uitsluiting. Deze idee wordt ook naar voor geschoven in de quantumfysica (waar op het subatomaire deeltjes niet als ‘ding’ worden aanzien, maar als verbanden¹⁶⁰) en ook in het systeemdenken.¹⁶¹ Waarbij men stelt dat een mens ook maar mens is, en kan zijn door andere mensen; en door gesitueerd te zijn in een omgeving die hem draagt (letterlijk en figuurlijk). Zo wordt er een kritiek geuit op de ontledende en onderscheidende cultuur in ons samenleven. In plaats van alles uit elkaar te rafelen, uzelf te onderscheiden, wordt de samenhang benadrukt die levensnoodzakelijk is voor onze individualiteit.

Het zoeken naar vooruitgang (in navolging van deze ideeën) moet dan ook gebeuren vanuit diezelfde idee van verbondenheid. Hoe dit dan juist vorm krijgt en in hoeverre de individualiteit dan radicaal verbonden wordt met de omgeving, kan nog sterk verschillen. Vanuit deze visie kan men argumenteren dat schade berokkenen aan een dier u zelf even hard schaadt, of men kan oordelen dat er in ons streven meer aandacht moet zijn voor de consequenties van ons handelen voor onze omgeving. Het is niet mijn bedoeling om deze keuzes en gevolgen uit te werken. Wel zie ik in de idee van de verbondenheid de mogelijkheid om ons streven naar vooruitgang, vorm te geven zonder dat negatieve gevolgen moet hebben voor de omgeving of anderen. Het besef van gebonden en gesitueerd te zijn, maakt het mijn inziens mogelijk om te streven naar vooruitgang die geen achteruitgang betekent voor anderen. Misschien zijn er wegen te vinden om het streven naar vooruitgang

¹⁵⁸ Naess, A.(1984). *A defense of the deep ecology movement*. Environmental Ethics, 6,268.

¹⁵⁹ Masschelein, J.(2001). In Smeyers, P. & Levering, B. P. 109.

¹⁶⁰ Capra, F. (1996). P.40.

¹⁶¹ Zie daarvoor: Wielemans, W. (2000). *Ingewikkelde ontwikkelingen. Opvoeding en onderwijs in relatie tot maatschappij en cultuur*. Leuven: Acco. Of Capra, F. (1996).

vorm te geven waarbij er niet die perverse gevolgen zijn die door de ‘Kritische Theorie’ bekritiseerd worden.

Dit blijft echter een zeer subtiële en moeilijke zoektocht, want ook hier geldt dat er invullingen moeten gegeven worden aan wat men vooruitgang noemt. Zoals ik hierboven al argumenteerde brengt dat onvermijdelijk gevaren van uitsluiting met zich mee.

Voorlopig blijft de idee van verbondenheid voor mij de meest geschikte basis om onze onvrede met de huidige situatie (en de kritiek die er op moet zijn) een antwoord te geven dat niet meewerkt aan de ondergang van onze wereld. Het lijkt me het meest haalbare en zinvolle alternatief onder de vertalingen van ons streven naar vooruitgang. Een alternatief dat ook recht doet aan de kritieken die er zijn op ons huidige systeem.

Een pedagogisch verantwoord streven naar vooruitgang

Dit stuk beschouwt enkel de praktijk van het opvoeden. Deze keuze maak ik aangezien in de discipline de praktijk de ultieme toetssteen blijft. Hiermee zeg ik niet dat elke theorie nuttig moet zijn, wel dat de pedagogiek maar relevant, ‘zinvol’ is als ze niet los staat van de praktijk. ‘Pedagogiek’ heeft betrekking op het leven en samenleven van mensen.

In navolging van Wittgenstein kunnen we stellen dat de inwijding van de opvoeding in de cultuur een zeer bepalend gebeuren is voor de toekomst van deze cultuur. Zonder gedeelde betekenis en taal worden we vreemden voor elkaar en verwordt het project van onze samenleving tot een ‘toren van Babel’. In het vorige deel betoogde ik reeds dat in opvoeding ‘het streven naar vooruitgang’ een centraal gegeven is. De vraag is nu hoe we een zinvolle invulling voor de toekomst kunnen geven vanuit de erkenning dat het streven naar vooruitgang fundamenteel is voor ons opvoedingsproject.

In confrontatie met de discussie rond de mogelijkheid van kritiek, kunnen we misschien overtuigd raken van het feit dat elk opvoedingsproject, zelfs elke pedagogische ingreep kan gezien worden als een versterking van ons dodelijke systeem. We kunnen verlamd geraken, de moed opgeven door het besef dat onze positieve bedoelingen evengoed nefast kunnen zijn voor ons samenleven. Ik betwijfel echter of niets meer doen de goede oplossing en aanpak van de problemen zou zijn. Wel denk ik dat een bewustzijn doorheen het opvoeden, van de gevaren van onze samenleving, zinvol is om te vermijden dat we kritiekloos meelopen in een race naar het einde van onze ‘humane’ wereld.

Anderzijds biedt een acceptatie van ons streven naar vooruitgang ook mogelijkheden om positief keuzes te durven maken in wat we voor ogen hebben met onze opvoeding. Hierboven gaf ik al aan dat de extreme keuzes en visies van mensen, een aanzet kunnen zijn om zelf keuzes te maken. De levenshouding van een ander kan me uitdagen en aanzetten tot een denken ten overstaan hiervan. Ik kan de keuzes van anderen appreciëren en bevestigen, of ik kan ze afwijzen en verwerpen.

Als opvoeder zitten we in een gelijkaardige situatie. We rijken dingen aan, leven iets voor, handelen vanuit een bepaalde houding of visie. Volgens mij komen we daarbij ook dicht bij de idee van het waarmaken van de ‘wil tot macht’ die we bij Nietzsche¹⁶² vinden. Volgens Nietzsche is het de mens gegeven om in het leven waarde toe te kennen, onderscheidingen te maken. In het opvoedende zit de positieve mogelijkheid een vertaling te maken van het streven naar vooruitgang; een vertaling die bevestigd of afgewezen kan worden. Dit wordt mooi geïllustreerd in een passage van ‘Hoezo Pedagogisch’: “Welk soort leven willen wij leiden, wie willen wij zijn? Het antwoord op deze vragen staat constant onder druk en toch zullen we moeten kiezen, we moeten *iets* doen. In wat we doen blijkt wie we zijn en hoe we in het leven staan. Ons leven is een verhaal over hoe het geleid kan worden, hoe wij het zien.”¹⁶³

Hier komt het element ‘kritiek’ weer aan bod. De opvoeding kan kritiek uiten op de voorstelling die de opvoeder geeft. Die opvoeder stelt samen of herhaalt (meestal) wat hij of zij als waardevol heeft opgenomen. De opvoeding kan dit verwerpen, maar de afwijzing of het alternatief moet daarbij om verstaanbaar te blijven binnen het gekende paradigma blijven. Een grotere uitdaging, zeker om de openheid hiertoe te bewaren in opvoeding, is om de mogelijkheid van iets radicaal anders te vrijwaren en zelfs te stimuleren.

We kunnen opvoeden in deze zin benoemen als een aanmoediging, een uitdaging aan het adres van de opvoeding om gerichte keuzes te maken en te bevestigen of te verwerpen. Als ‘leraar’ kunnen we het leven, als leven, bevestiging door verschil te maken, niets alles eenzelfde waarde toe te kennen. Volgens Nietzsche moeten we niet enkel kijken naar wat het geval is, maar onze verantwoordelijkheid betreft “een bepaald soort van engagement, een openheid voor wat belangrijk voor ons is, voor wat ons aangaat.”¹⁶⁴ Daarbij geldt dat ‘verbondenheid’ ons kan helpen om onze verantwoordelijkheid breed genoeg op te vatten, en

¹⁶² Voorsluis, B.(red.). (1992). *Nietzsche en het Postmodernisme*. Kampen: Kok

¹⁶³ Godot, E. A.(2003). *Hoezo Pedagogisch?* Amsterdam: SWP. P. 136.

¹⁶⁴ Smeyers, P. (2001). In: Smeyers, P. & Levering, B. P. 157.

er in onze keuzes aandachtig voor te zijn dat we niet geen hypotheek voor de toekomst betekenen. Ook verbondenheid met de opvoeding is voorwaarde voor een zinvolle, betekenisvolle relatie tussen opvoeder en opvoeding. Dit betekent niet dat verbondenheid een kant en klare pedagogische wijsheid inhoudt. Het is een logische conditie voor de relatie tussen de twee partijen; die tevens aan kan geven of en in welke mate onze pedagogische pogingen zullen geproefd en beproefd worden. Ook wil ik hierbij de bekommernis van de kritische pedagogiek opnemen. De openheid voor iets nieuws mag niet zomaar aan de kant worden gezet. Verbondenheid sluit daar in zeker zin bij aan. ‘Het kind’ als beeld van nieuwheid, potentie kan zeer waardevol zijn om het handelen op te richten.

Vanuit de verschillende hier kort aangehaalde elementen wil ik voorlopig besluiten. Als praktijk en discipline heeft de pedagogie(k) een enorme taak naar de toekomst toe. Met het bewustzijn dat we in deze discipline streven naar vooruitgang, kunnen we stellen dat opvoeding verschillende wegen naar de toekomst opent. Dewelke dit zijn, en of deze zinvol zijn zal afhangen van wat mensen ‘vooruitgang’ noemen.

Biotechnologie voor en in de toekomst

Ook de biotechnologie lijkt nog lang te zullen meegaan in ons samenleven dat op zoek is naar beter. Zoals aangehaald draait heel de medische wetenschap rond de aannemelijke vertaling van ons streven naar vooruitgang: ‘vooruitgang is het voorkomen, vermijden en genezen van ziektes en leed’. De resultaten zijn er eveneens. Iedereen heeft al wel eens de hulp van de medische wereld ingeroepen om verder te kunnen. Over de heilzaamheid van de tak ‘biotechnologie’ bestaat echter nog steeds discussie.

In de Metro¹⁶⁵ verscheen op 8 mei 2003 een bericht over het eerste gekloonde Afrikaanse dier. Het ging om een kalf gekloond uit de oorcel van een super productieve melkkoe. De arts die in het artikel aan het woord kwam stelde dat het klonen nu staat waar in-vitrofertilisatie 20 jaar geleden stond. Binnen 10 jaar zou men met het klonen echter staan waar de in-vitrofertilisatie nu staat. Toch is het niet zeker of deze evolutie wel zo gewenst is. De argumenten hieromtrent haalde ik reeds aan¹⁶⁶. Ik wil hier echter nog even ingaan op de elementen ‘kritiek’ en ‘verbondenheid’.

¹⁶⁵ Metro. (8 mei 2003). Eerste Afrikaanse kloon. P.6.

¹⁶⁶ Zie: De argumenten van het debat.

Kritiek

Vanuit het denken dat we de mogelijkheid van kritiek moeten vrijwaren, om niet aan een totale overheersing van de biotechnologie te worden onderworpen, kunnen we verstaan dat er reactie komt tegen deze wijze van vorming. De discussie over het belang van de genen¹⁶⁷ is in die zin van belang, dat als ook karaktereigenschappen en dergelijke bepaald zouden kunnen worden door de genen, de mogelijkheid van totale macht van de biotechnologen meer realistisch is. Of deze vrees reëel is, valt echter te betwijfelen. Wel is het zo dat we kunnen vrezen dat de biotechnologie veel verscheidenheid, andersheid en in die zin kritische elementen zal wegnemen uit ons samenleven. Er komt meer dominantie van de ene invulling van wat een nastrevenswaardig leven is. Meer eenzijdigheid en minder uitdagende diversiteit. In die zin kan biotechnologie een bedreiging worden voor onze vooruitgang.

Evenzeer kan frequent klonen er toe leiden dat de mogelijkheden voor iets nieuws op het vlak van de genen, sterk beperkt worden. Door een groter aantal factoren op voorhand te bepalen vergroot het aantal vermeden risico's maar evenzeer verkleint het aantal kansen op nieuwe, bijzonder of waardevolle elementen. Vanuit de visie van de kritische theorie kan hier dus tegen gereageerd worden.

Een ander punt in verband met kritiek is, komt aan bod door de mogelijkheid van herhaling. Als ouder is het fijn dat een kind opneemt en verder zet wat je hem of haar hebt aangereikt. Maar: 'L' enfer ce sont les mêmes' schrijft Baudrillard¹⁶⁸. Als het kind steeds exact na zou doen wat men heeft voorgedaan, zou het ook niet bevredigen als ouder. Een kind dat zijn eigen leven geen nieuwe vorm geeft, zal weinig voldoening geven. 'Geen papegaaienwerk' en het stimuleren van de creativiteit van de leerlingen past binnen dit zelfde denken. Pure herhaling maakt het leven niet boeiender. Ik haalde het al aan in verband met Brave New World en aan het begin van deze tekst. De reactie van een aantal mensen tegen de biotechnologie kan dus misschien verstaan worden vanuit een bezorgdheid over de mogelijkheid van kritiek als motor van ons vooruitgangsstreven.

Verbondenheid

Hierboven haalde ik verbondenheid aan als een waardevol principe om de toekomst tegemoet te treden. We zouden kunnen stellen dat de biotechnologie de verbondenheid tussen mensen kan vergroten. Hoe meer herkenning er bestaat tussen mensen, hoe nauwer de band zal zijn. Racisme werkt in omgekeerde zin, op basis van een afwijzing van verbondenheid, herkenning

¹⁶⁷ Zie: Besluiten bij de argumenten.

¹⁶⁸ Baudrillard, J.(2002).

met wie men wil uitsluiten. Bij klonen zou men dus kunnen verwachten dat de verbondenheid minstens even sterk wordt. Probleem daarbij is echter dat deze verbondenheid daarmee ook de afstand en de exclusiviteit kan benadrukken. ‘Wie niet herkent kan worden, verdient ook niet dezelfde appreciatie’ zou het kunnen klinken. Hoe sterker de band met dezelfde mensen, hoe groter de afstand met anderen. Vandaag de dag zorgen de verschillen in genetische constitutie er misschien voor dat we een continuüm kennen op het vlak van ‘zich verbonden weten met’.

Besluitend: Pedagogisch handelen en biotechnologie verbonden

Aan het begin van mijn thesis stelde ik het volgende probleem: “Als beide wijzen van vorming op een zelfde leest geschoeid zijn, waarom wordt er dan toch nog zo’n groot onderscheid gemaakt tussen de twee?” Of ook: “Waarom hebben mensen er geen probleem mee dat we onze eigen kinderen opvoeden, maar wel met de idee dat we onze eigen kinderen genetisch gaan manipuleren?” Na de verschillende omwegen wil ik deze vraag nu terug opnemen.

In het voorgaande heb ik reeds een aantal elementen aangehaald waarom we een onderscheid zouden kunnen maken. Geen enkel argument heeft tot nu toe echter een definitieve stop kunnen betekenen van de biotechnologie. Waarschijnlijk zal dit ook zo blijven, en niet anders kunnen. Toch wil ik hier nog een laatste antwoord geven op de vraag naar het onderscheid tussen de 2 wijzen van vorming.

Ondertussen heb ik geargumenteed dat de twee wijzen van vorming op dezelfde leest geschoeid zijn. Ik heb het ‘het streven naar vooruitgang’ genoemd. Ik heb gesteld dat wij als mens een steeds uitbreidend ‘willen van...’ bezitten. Het is net omwille hiervan dat ik het onderscheid wil maken. Een onderscheid dat volgens mij al gemaakt wordt in de terminologie die we gebruiken om de wijzen van vorming aan te duiden. In de *pedagogie(k)* hebben we te maken met een ‘agogein’ terwijl we in de *biotechnologie* te maken hebben met een ‘logos’.

In de idee ‘logos’ zit het element voorspelbaarheid. We hebben te maken met een discipline die gebonden is aan een aantal regels en principes, die tevens de grenzen ervan bepalen. Een ‘logos’ kent een bepaalde ontwikkeling die we, zei het met een bepaalde marge, vooraf kunnen aftekenen. Een extreme uitwerking van de biotechnologie zal leiden tot een totale kennis van ons genetische constitutie. Een totale uitvoering van deze kennis zal leiden tot een

radicale beheersing van ons leven. De *technologie* kan beheerst worden en aangewend worden om de ander ermee te domineren of controleren. Het geeft macht waarmee we de ander kunnen beheersen. De logos komt tot een einde, heeft een onvermijdelijk eindpunt. De ontwikkeling vanuit een logica sluit nauw aan bij wat ik gesteld heb over het naar voor schuiven van 1 paradigma, 1 manier van interpretatie van vooruitgang. Hiermee belanden we weer bij het gevaar van de eenzijdigheid en op termijn destructiviteit van de logos.

Daartegenover kunnen we een ‘agogein’ plaatsen. Dit gaat terug op het handelen van de mens. Zoals we bij de reeds vernoemde Hanna Arendt¹⁶⁹ kunnen terugvinden, zit hierin de mogelijkheid in van iets dat de loutere herhaling van bestaan en vergaan kan doorbreken. Het handelen bezit de mogelijkheid iets nieuws te doen. In die zin zouden we het leven als een kunstwerk kunnen opvatten. Het is niet onderworpen aan een of andere beperkende logica. Het handelen (ook het denken) is niet beschrijfbaar met of vatbaar in een technologie. Het ontsnapt aan de macht van de ander. De pedagogiek schiet noodzakelijkerwijs tekort in haar bevatten van de veelkleurige werkelijkheid.

De biotechnologie zou ten einde de mogelijkheid van het nieuwe doden. Het streven naar vooruitgang zou zichzelf opblazen. Deze ontwikkeling heeft een eindpunt en is in zoverre decadent¹⁷⁰ voor ons als mens. De gehele gedachtegang van het streven naar vooruitgang met haar perverse effecten verschijnt opnieuw. Daarbij kunnen we denken aan de idee van het handelen als mogelijkheid tot iets nieuws. Deze is misschien ook aanwezig in de natuur en haar spontane ontwikkeling. De ontwikkeling van leven op aarde, van mensen onder de dieren, van genieën als Beethoven (die geboren is na 7 zieke en gehandicapte kinderen),... geeft alleszins aanleiding om denken dat ook de natuur niet gebonden is aan een voor mensen bevattelijke logica. ‘De natuur laten handelen geeft aanleiding tot iets nieuws.’ Dit in een logos steken kan leiden tot een stop van de vooruitgang in de zin van iets (radicaal) nieuws.

Misschien echter is deze gedachtegang een te simpele voorstelling van de zaken en zullen we in onze poging het leven te beheersen, stoten op zoiets als het mysterie van het leven. Misschien botsen we net door onze zeer ingrijpende technieken net op iets wat onherroepelijk anders is, niet te bevatten (de droom van vele gelovigen). Misschien is de biotechnologie tot veel minder in staat dan we zouden kunnen gaan geloven. Misschien blijven er met een

¹⁶⁹ Arendt, H. (1994).

¹⁷⁰ Smeyers, P. (2001). In: Smeyers, P. & Levering, B. P. 157.

uitgebreide kennis en kunde van de biotechnologie even goed onbekende en ondenkbare elementen spelen in ons leven die nooit te bevatten of te beheersen zijn. De mogelijkheid bestaat zelfs dat net de onbewuste drijfveer en motivatie van de biotechnologie is dat ze op zoek gaat naar deze onbegrijpbare elementen van ons leven. Een zoektocht die onvermijdelijk tekort schiet, maar haar aantrekkingskracht nooit verliest.

Deze aantrekkingskracht is naar mijn mening ook aanwezig in de pedagogische praxis. Voor vele mensen die met opvoeding bezig zijn is het mysterieuze, het nieuwe vaak ook boeiend en uitdagend aan pedagogisch handelen. Het draagt een element van opgeroepen zijn (van verbondenheid) in zich. In plaats van een duidelijk logisch opgebouwd leven, is het boeiend te zien wat er allemaal kan; wat we allemaal doen om “deze dodenmars te doorbreken en iets nieuws te beginnen.”¹⁷¹

De studie van het handelen schiet onvermijdelijk tekort; zal nooit volledig kunnen vatten wat het bestudeert; zal nooit kunnen voorspellen wat de volgende stap is in de evolutie. Deze onvermijdelijke en te koesteren openheid verschilt fundamenteel van de geslotenheid van de biotechnologie die het leven vorm wil geven naar een bepaald ideaal van mensen.

Als ik de vraag uit de inleiding van mijn thesis; Waarom de ene soort vorming verfoeien en de andere onderschrijven, moet beantwoorden, dan draait dit voor mij dus rond een respect voor de openheid van het leven (van de ander). Ik wens niet mee te werken aan een project dat mijn inziens vele mogelijkheden afsluit en in die zin een bedreiging vormt voor wegen tot wat ik vooruitgang zou noemen.

Ondanks het feit dat we kunnen kiezen (in zekere mate of de overtuiging hebben dat we kunnen kiezen) voor bepaalde ideeën, ondanks het feit dat we in ons leven kunnen beslissen wat zinvol voor ons is en wat we verwerpen, ondanks de mogelijkheden die we hebben om bepaalde elementen te vermijden, blijft het leven een pijnlijk subtiel proces waarin we steeds geconfronteerd worden met moeilijke keuzes. Ons dagdagelijks leven zal niet gemakkelijker worden door te keizen voor een openheid voor het menselijke leven. Moeilijkheden en problemen zullen uitdagingen blijven vormen voor ons. Ook mijn thesis zal hier niets in veranderen, laat het enkel een voorstel zijn van hoe ik de dingen zie of wil zien. En ook dat zal waarschijnlijk en hopelijk blijven veranderen.

Als ik de vraag herhaal: “Waarom ons onderscheid tussen de biotechnologie en het pedagogisch handelen?” dan moet ik vanuit al het voorgaande aangeven dat dit onderscheid

¹⁷¹ Arendt, H.(1994). P.246.

steeds gebaseerd zal zijn op een bepaald geloof. Hetgeen ik zeg over het respect voor de openheid van het leven is niet meer louter een beschrijvende opsomming van argumenten. Het is een keuze die ik maak. Een waarde die ik toeken. In dezelfde zin maken mensen keuzes voor het traditionele onderwijs of een bijvoorbeeld een Steinerschool. Mensen maken keuzes om hun streven naar vooruitgang vorm te geven. Mensen maken keuzes in de opvoeding en mensen maken keuzes om al dan niet gebruik te maken van de biotechnologie.

Op een bepaald punt houdt onze argumentatie daar rond op; kunnen we niet meer verder argumenteren waarom het zus of zo doen. “Ik vind dit belangrijk.” Rest ons soms als enige uitleg. Daarom ook dat geen enkel argument uit het debat een definitieve afschaffing van de biotechnologie zal kunnen betekenen. Daarom ook dat de uitspraak ‘Being first that’s what it is all about’ van Dr. Zavos op de openingpagina van zijn website¹⁷², kan bekritiseerd worden maar ook niet verboden. De poging van Fukuyama¹⁷³ om de biotechnologie af te wijzen op basis van de ‘natuur van de mens’ is daarom ook gedoemd om te worden tegengesproken aangezien de invulling van zijn concept steeds problematisch zal blijven. Onze ‘postmoderne’ situatie in combinatie met ons streven naar vooruitgang leidt er dus volgens mij toe dat we onze keuzes en beslissingen gronden in een persoonlijk, eventueel onbewust, toekennen van waarde; waaraan we de hoop koppelen dat deze een levensbevestigend gevolg zullen hebben.

In dat licht moet dit schrijven misschien ook gezien worden als een poging ideeën aan te reiken die een beetje kaderen, maar waar onvermijdelijk bij moet blijken dat het niet ‘helpt’. Misschien heb ik een thesis gemaakt heb die veel poogt te zeggen maar die weinig ‘doet’. Misschien had de erin verbruikte energie ons/mij/anderen ‘verder kunnen brengen’. Misschien had ik (anders) kunnen trachten van mijn (thesis-)leven een kunstwerk te maken. Misschien was een soort kunstwerkje ‘beter geweest’, er had misschien iets nieuws geboren kunnen worden. Wie weet...

¹⁷² <http://www.zavos.org/library>

¹⁷³ Fukuyama,F.(2002).

Literatuurlijst

- Arendt, H. (1994). *Vita activa*. (Vert. Houwaard, C. The Human condition). Amsterdam: Boom.
- Baudrillard, J. (2002). *De vitale illusie*. (vert. Doude, M. The Vital Illusion). Kampen: Klement
- Blake, N., Smeyers, P., Smith, R. & Standish, P.(1998). *Thinking Again: Education after postmodernism*. Westport, connecticut: Bergin & Garvey.
- Blake, N., Smeyers, P., Smith, R. & Standish, P. (2000). *Education in an age of Nihilism*. London: RotledgeFalmer.
- Burms, A. (1988). *Nieuwe technieken en verschuivende betekenissen*. In De Dijn, H.(1988). *Ingrijpen in het leven. Fundamentele vragen over de bio-ethiek*. Leuven: Universitaire Pers.
- Capra, F.(1984). *Het keerpunt: wetenschap, samenleving en de opkomst van de nieuwe cultuur*. (vert. Daub, W. en Franssen, M. The Turning Point: science, society, and the rising culture.). Amsterdam: contact.
- Capra, F.(1996). *Het Levensweb*. (vert.Voorzanger, B. The web of life) Utrecht: Kosmos.
- Darwin, C.R. (1872). *The origin of species by means of natural selection; The descent of man and selection in relation to sex*. New York: Modern Library.
- Dehaene, T. e.a.(2000). *Onzeker zwanger. Vruchtbaarheidscontrole en prenatale diagnose*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds N.V.
- Depaepe, M. (1998). *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*. Leuven: Acco.
- Derksen, L.(1992). *Nietzsche en het Postmodernisme*. In Voorsluis, B.(red.). (1992). *Nietzsche en het Postmodernisme*. Kampen: Kok.
- Devolder, K. & Braekman, J.(2000). *Copyright Een bio-ethisch essay*. Leuven: Universitaire Pers.
- De Dijn, H. (1988). *Ingrijpen in het leven. Fundamentele vragen over de bio-ethiek*. Leuven: Universitaire Pers.
- De Vocht, L. (15 oktober 1929). *In een brief aan een 'Dierbaar Pastoorke'*. Niet uitgegeven familiedocument.
- Dierckx, K.(1999). *Genetisch gezond? Ethische en sociale aspecten van genetische tests en screenings*. Antwerpen: Intersentia
- Foucault, M. (1972). *L'histoire de la folie à l'âge classique*. Paris: Gallimard.
- Fukuyama,F.(2002). *De nieuwe mens. Onze wereld na de biotechnologische revolutie*. (vert. Van Huizen, P., Posthuman Society). Amsterdam: Contact.
- Fyfe, A.(s.d.). *Against a Prohibition on Cloning*.www.humancloning.org.
- Godot, E. A.(2003). *Hoezo Pedagogisch?* Amsterdam: SWP.
- Hellemans, M.(1994). *Het wetende niet-weten*. In Smeyers, P.(red.), *Heeft de school nog een vormingsproject?* (pp.133-146). Leuven: Acco.
- Herman, H. De kloon zou kunnen voldoen aan de wens van Vucht Tijssen. www.fss.uu.nl/wetfil/97-98/discus7.htm
- Horkheimer, M. & Adorno, T.W. (1986). *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Frankfurt am Main: Fisher.
- Huxley, A.(1999). *Heerlijke nieuwe wereld*. (Brave New World, 1932, vert. Door Moody, P.) Amsterdam, Uitgeverij Maarten Muntinga.
- Graham, G. (2002). *Genes: a philosophical inquiry*. London: Routledge.

- Kubrick, S. (1982). *A space odyssey*.
- Kuhn, T.S. (1970). *The structure of scientific Revolutions* (2e vermeerderde uitgave). Chicago: University of Chicago Press.
- Langeveld, M.J.(1967). *Scholen maken mensen: de bijdrage der school tot de vorming van het kind*. Vert.Die Schule als Weg des Kindes. Muusses Pumerend.
- Levering, B. & Smeyers, P. (red.). (1999). *Opvoeding en onderwijs leren zien: een inleiding in interpretatief onderzoek*. Amsterdam: Boom. P. 11.
- Masschelein, J.(2001). *Kritische theorie en kritische pedagogiek*. In Smeyers, P. & Levering, B. Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek. Modern en postmodern. Amsterdam: Boom
- Morris, D.(1968). *De naakte aap. Een zoölogische studie van het menselijke dier*. (vert; The Naked Ape, 1967). Utrecht, Druk-Bosch.
- Naess, A.(1984). *A defense of the deep ecology movement*. Environmental Ethics, 6,268.
- Pence, G.E. (ed.)(1998). *Flesh of my flesh. The ethics of cloning humans*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Pence, G.E. (1998). *Who's afraid of human cloning?* Lanham: Rowman & littlefield Publishers, Inc.
- Prigogine, I. & Stengers, I.(1993). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur*.(Order out of chaos, vert. door Fransen,M en Morreau, M.). Amsterdam: Bert Bakker.
- Raad van Europa. (s.d.) *Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de waardigheid van het menselijk wezen bij de toepassing van de biologie en de geneeskunde*. (officiële vertaling). Raad van Europa.
- Ringoet, K. (1998). *Vrijzinnigheid versus collectief onbewuste en sacraliteit?* (In: Van zelfontplooiing tot spiritualiteit. Moritoen VZW). Kapellen: Pelckmans.
- Saramago, J. (1999). *Het jaar van de dood van Ricardo reis*. (H. Lemmens, Vert.). Amsterdam: Meulenhof. (Originele publicatie 1984).
- Sloterdijk, P. (2000). *Regels voor het mensenpark: kroniek van een debat*. Amsterdam: Boom.
- Smeyers, P. (1998, 48,3) *Assembling reminders for educational research: Wittgenstein on philosophy*. P.287-308. Illinois: Board of Trustees.
- Smeyers, P. (2001). *Pedagogiek en postmoderniteit*. In: Smeyers, P. & Levering, B.(red.). Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek. Modern en postmodern. Amsterdam: Boom.
- Smeyers, P. & Lambeir, B. (2001, 26 nr.1). *Carpe Diem: Verlangen en Nihilisme: Zegen of onraad voor opvoeding bij de eeuwwende?* Pedagogisch Tijdschrift.
- Smeyers, P. & Levering, B. (2001). *Grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek. Modern en postmodern*. Amsterdam: Boom.
- Steel, C. (1988). *Over de noodzaak van algemeenheden*. In: De Dijn, H. Ingrijpen in het leven. Fundamentele vragen over bioethiek. Leuven: Universitaire pers.
- Usher, R. (2000). *Modern field and post-modern moorland: adult education bound for glory or bound and gagged*. In *Adult education and social responsibility. Reconciling the irreconcilable*. Frankfurt am main: Peter Lang.
- Verhellen, E. (1991). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Leuven: Garant.
- Vandamme, K. (2001). *'Ecologisering van mens en wereldbeeld': Op zoek naar een alternatieve aanpak van jeugddelinquentie*. Niet gepubliceerde licentiaatsverhandeling. K.U. Leuven: Faculteit Psychologie en Pedagogische wetenschappen: Afdeling fundamentele pedagogiek.
- Van Nijnatten, C. (red.) (1993). *Kinderrechten in discussie*. Amsterdam: Boom.

- Wagener, U. e.a. (1999). *Liebe zur Freiheit, Hunger nach Sinn. Flugschrift über Weiberwirtschaft und den Anfang der Politik*. Rüsselheim: Christel Göttert Verlag
 - Wielemans, W. (2000). *Ingewikkelde ontwikkelingen. Opvoeding en onderwijs in relatie tot maatschappij en cultuur*. Leuven: Acco.
 - Wildemeersch, D. (1992). *Vorming in de Multiculturele samenleving*. Vorming.7,4. P. 219-232.
 - Wildemersch, D. Finger, M. & Jansen, T. (eds.). (2000). Studies in pedagogy, andragogy and gerontology; vol 36. *Adult Education and Social Responsibility. Reconciling the irreconcilable?* (2e ed.) Frankfurt am Main: Lang.
 - Winch, P. (1958). *The idea of a social science and its relation to Philosophy*. (2e ed.) London: Routledge.
 - Wittgenstein, L. (1963). *Tractatus logico-philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp
 - Wittgenstein, L. *Culture and value*, 86e-87e.
 - Zavos, P. (15 mei 2002). *Testimony before the House Subcommittee of Criminal Justice, Drug Policy and Human Resources*. www.reproductivecloning.net/zavos.pdf.
-
- Bogaerts, M. (10 februari 2003). Lessen voor de 21^e eeuw. ‘Stamcellen’.
 - De Tavernier, J.(2000-2001). *Cursustekst Milieu-ethiek*. Niet uitgegeven.
 - Melle, U. (2001-2002) *Cursustekst Ecofilosofie*. Niet uitgegeven.
 - Pollefeyt, D.(2001-2002). *Cursus Religie, zingeving en levensbeschouwing*. Niet uitgegeven cursustekst.
 - Schotsmans, P. (2000-2001). *Cursus bio-ethiek*. Niet uitgegeven.
 - *Seminarie Fundamentele Pedagogiek*. (academiejaar 2000-2001). O.l.v. Masschelein, J., Hellemans, M. en Smeyers, P. K.U. Leuven.
 - Smeyers, P. (2001-2002). *Cursus grondslagen van de wetenschappelijke pedagogiek*.
-
- Cassiman, J.J. (7 februari 2001) *Modern leven, de gesprekken van Brussel*. In Knack. p.72-79.
 - De beste spraakmakers. (2002). A. *Antiniori over klonen*. VRT.
 - De Financieel Economische Tijd (14 september 2002). *Het klonen van de wereld*. Door Jans, E. P. 10
 - De standaard. (16 februari 2002). Arts wil in maart mensen klonen. *Dpa, Washington/München*.
 - De Standaard (27 december 2002). *Vierde chromosoom ontrafeld*. P.27
 - De Standaard (6 januari 2003). *Kloonbaby's zijn reclamestunt*. P.6.
 - De Standaard (18 mei 2003). *Amerika beschuldigd Europa van schending handelsovereenkomsten*. P. 14.
 - Jacobs, H. *Het leven na de mens: Francis Fukuyama over de mogelijkheden en gevaren van de biologisch correcte toekomst*. De Standaard Weekend (8 en 9 juni 2002). p.37.
 - Jans, J. (17 december 2001). *Is embryo's klonen ethisch verantwoord?* De standaard.
 - Standaard der Letteren (6 juni 2002). *De mens voorbij: Francis Fukuyama over de biotechnologische revolutie* p.3.
 - Metro (26 januari 2003). *Godservaring zit tussen de oren*. P.4.
 - Metro. (8 mei 2003). *Eerste Afrikaanse kloon*. P.6.
 - Van den Einde,H.(26november2001). *Menselijk Kloonembryo gemaakt*. De Standaard.

- www.advancedcell.org.
- www.fss.uu.nl/wetfil/97-98/discus7.htm
- www.humancloning.org.
- www.jlaw.com/articles/cloning.html
- www.kuleuven.ac.be/cbmer
- www.ornl.gov/hgmis/
- www.rael.org/int/
- www.reproductivecloning.net
- www.vatican.va/roman_curia/pontifical_academies/acdlife
- www.vatica.va
- www.zavos.org/library.

Voor zij die willen...

‘Hoe minder utopisch ge denkt, hoe voorspelbaarder de toekomst wordt’

In wat volgt schrijf ik iets wat in zekere zin buiten mijn thesis valt, maar langs de andere kant ook de gedroomde uitkomst ervan biedt. Het vormt een aanzetje tot een alternatief voor het boek *Brave New World* dat ik beschrijf in mijn thesis. Het is een aanzet omdat het aan u als lezer een begin geeft waar u zelf op kan verder denken. Het is een alternatief omdat het wil ingaan op een toekomst die menselijk is. Het geeft een aanzet tot een beeld van de wereld waarin het goed is om te leven. Dit kan de gedroomde uitkomst van een thesis zijn.

U kan zich dan nog de vraag stellen waarom ik dit niet gewoon in mijn thesis opneem. Hieronder schrijf ik waarom ik het zo aanvat:

Er is de laatste jaren heel veel te doen rond ethiek en regulering van klonen en genetische manipulatie. Mensen hebben schrik van de snelle vooruitgang van de wetenschap. De wetten lopen achter op de wetenschap en men heeft schrik dat dingen gebeuren waarvan we de gevolgen niet kunnen overzien. Mensen hebben schrik dat hun eigen voortbestaan in het gedrang komt door de ontwikkelingen in de wetenschap.

Verskillende reacties daarop zijn mogelijk:

- Veel mensen reageren niet zolang ze zelf niet direct te maken hebben met de nieuwe ontwikkelingen. De publieke opinie leeft en verschuift stilletjes aan, maar zegt niets/kan niets zeggen over de biotechnologie.
- Als mensen reageren, geven ze meestal argumenten contra deze ontwikkelingen. De meesten wijzen op de gevaren voor de toekomst. Een aantal mensen zijn voor de ontwikkelingen en proberen de evolutie te ondersteunen door argumenten pro. Ik heb dit debat proberen weer te geven in deel 1 van mijn thesis.
- Een aantal andere, gemachtigde mensen, gaan ad hoc beslissingen nemen. Vanaf dat er een nieuwe ‘vooruitgang’ in de wetenschap of medische wereld is geboekt, gaat men een beslissing nemen over de al dan niet toelaatbaarheid van deze ontwikkeling. Vaak gebeurt dit met advies van een daarvoor bij elkaar geroepen ethische commissie.
- In een verschillende landen heeft men grenzen proberen vast te leggen die algemeen aanvaard worden als limiet. Dit is eventueel in wetten vast gelegd.
- Sommigen trekken zich terug, weg van de moderne ontwikkelingen en wensen niets te maken hebben met de nieuwe mogelijkheden. Een voorbeeld hiervan zijn de ‘Amish People’
- Anderen gaan sciencefiction beelden opwerpen. Waarin men nadenkt over de toekomst van het mensdom en de plaats van de biotechnologie daarin. Dit wil ik hieronder een beetje verder uitwerken.

Als we denken aan sciencefiction beelden, dan worden er meestal extreme situaties geschetst waarin de wetenschap, technologie en moderne kunde in uitersten worden doorgedacht. Steden zijn supermodern, de vervoersmiddelen zijn hypergestroomlijnd, er bestaan robots die bijna evenveel kunnen als mensen,... We zien dit nu reeds terugkomen in maquettes die gemaakt worden om grote nieuwe bouwwerken te presenteren.

Anderzijds gebruikt men in sciencefictionbeelden vaak uitvergrotingen van onze angsten. Één daarvan is de extreme biotechnologische controle in de toekomstige wereld. Andere zijn de

wedergeboorte van dinosauriërs, de teistering van de wereld door plagen van oncontroleerbare planten of dieren, technologische artefacten die de mens gaan overheersen, buitenaardse wezens die ons gaan overheersen, ...

Minder in aantal, of minder in de aandacht, zijn de utopieën die een uitwerking geven van typisch menselijke eigenschappen. Een toekomstige wereld met gewone mensen is niet populair in utopieën. De ondergang van de mens lijkt veel aantrekkelijker of realistischer om over te schrijven, dan het voortbestaan van de mens. Wel vinden we deze beelden terug in religieuze handboeken, die hoe langer hoe meer naar de achtergrond van onze cultuur verdwijnen.

Zelf wil ik een alternatief bieden op de wereld geschetst in 'Brave New World' in het bijzonder, onrechtstreeks ook op andere utopieën. Het verlies van de mens en zijn specifieke eigenschappen als slotsom van de 'voortgang' is een mogelijk scenario. Het is echter niet het enige dat mensen voor ogen kunnen houden in hun omgang met de moderne technologie en wetenschap. Naast de supergeorganiseerde en georchestreerde wereld van Huxley, zijn er ook nog andere mogelijkheden.

Vaak wordt gesteld dat we de evolutie niet kunnen stoppen. Ik haalde dit reeds aan in de beschrijving van de toekomstscenario's. Als individu ervaar ik dit evenzeer zo.

"Hoe zou ik ooit de wereld ingrijpend kunnen veranderen?"

Toch ervaar ik het als zinvol om een aanzet tot een alternatief te formuleren zodat er ten minste ook andere utopieën kunnen groeien dan deze van Huxley. Aan ieder mens de keuze naar welk beeld voor de toekomst men streeft(, met hun eigen wil tot macht).

Hier raak ik ook de relevantie van mijn onderwerp voor de pedagogiek. Zonder concreet te willen ingaan op hoe mensen zouden moeten omgaan met nieuwe ontwikkelingen en mogelijkheden, wil ik een aanzet geven tot reflectie over het toekomstig handelen van mensen. Zonder voorschriften te kunnen en willen produceren, wil ik een aanbod doen van gedachten en ideeën die ik haal uit literatuur en mijn opleiding. Gedachten en ideeën die mee willen ingaan op de vraag 'Hoe willen we leven?'

Ook hoop ik met het schrijven van een stukje verhaal, iets te kunnen maken dat graag gelezen wordt door mijn promotor en de academische wereld, evenzeer als door mijn moeder, en de niet academische wereld. Het zou voor mij een grote eer betekenen als dit stukje, al is het maar voor 1 persoon, meer betekent dan een deeltje van de enorme hoop papier in de bibliotheek van de pedagogische wetenschappen van de Belgische universiteit van Leuven.

Het is voor mij evenzeer een manier om om te gaan met de vele vragen die ik gesteld heb in de hoofdstukken hiervoor. Vragen rond het nature-nurturedebat, rond het vooruitgangs- en beheersingsdenken, rond (kenmerkende) eigenschappen van onze soort, vragen rond waar we met de mens naartoe willen...

Misschien zijn er geen goede antwoorden op deze vragen te formuleren. Laat dit schrijven dan een poging zijn om een niet-wetenschappelijke aanzet te geven van waar wetenschap zich mee bezig kan houden.

Ik wil een poging doen om te verwoorden wat aanwezig is in mijn leven, en daarmee hopelijk ook in het leven van anderen. De metafoor van Patricia Demartelaere kan hier verhelderend werken. Zij stelt dat beeldende kunstenaars en schrijvers beiden afgunstig zijn jegens elkaar.

De beeldend kunstenaar is afgunstig omdat de schrijver kan weergeven waarover hij het heeft. Hij creëert elementen waarbij mensen totaal andere dingen kunnen denken dan zijn oorspronkelijke bedoeling. De schrijver van zijn kant is afgunstig omdat de woorden die hij schrijft steeds anders of verkeerd zullen begrepen worden. Ze kunnen zijn individuele bedoeling van een woord of zin nooit perfect weergeven. De kunstenaar daarentegen kan kunstwerken maken die geen last hebben van de algemeenheid van woorden.

Mijn thesis zie ik in deze zin ook niet enkel als een proeve van wetenschappelijke bekwaamheid, maar ook als een kunstwerkje waarin ik moet erkennen dat er grenzen zijn aan de mogelijkheden om een vertaling te geven van mijn individuele positie. Het engagement bepaalt misschien echter mede de waarde van het gemaakte.

Net zoals een voorbeeldfiguur of opvoeder slechts in staat is iets zinvols te zeggen door blijk te geven van engagement en oprechte betrokkenheid, denk ik, dat een thesis dit ook maar kan onder dezelfde voorwaarde. Bezig zijn met de vraag 'Hoe willen we leven?' roept voor mij op tot een persoonlijk engagement en een (meer dan louter wetenschappelijke) betrokkenheid. Waar Wittgenstein zegt dat we moet zwijgen over wat we niet kunnen spreken, denk ik dat we kunstenaar moeten worden om toch minstens een poging te doen iets te 'zeggen'.

Ze krijst.

Het is hees en liefdevol, vol pijn en passie, beangstigend mooi.

De strijd van liefde is heerlijk eerlijk. Hard zonder schaamte, nemend wat haar toekomt en overvloedige gave.

De strijd gaat verder. Ze bukt voorover en zwijgt.

Zweet parelt over haar gelaat. Haar benen trillen van de inspanning.

Een nieuwe opwelling van kracht, niet gekozen, ongebreideld, vol beukende natuurlijkheid.

Ze is alleen, ik ben alleen en toch verbonden. Is dit mens zijn?

Een kreet van verlossing. Even later nog één.

Ze is alleen, ik ben alleen, zij is alleen en toch zo verbonden. Is dit mens zijn?

Zonder te kunnen en willen vluchten, zat en zit ook ik gevangen in de ademtocht van de natuur. Deze adem heeft de natuurlijkheid van mijn eigen ademhaling maar is zo bewust en ingrijpend dat het is alsof ik door haar wordt volgeperst. Alles in me drukt en siddert. Mijn leven doordrongen van het leven.

Een traan rolt langs haar wang, vermengt zich met een zweetdruppel en valt op het laken. Een blik gevuld met zalige erkenning.

Het enige wat ik kan is een reikende hand geven aan de hare om het handje.

Ook nu nog blijft de verbondenheid in deze schemerruimte hangen. De warmte die daarnet nog zo klemmend was, doet nu deugd.

Het moment deint uit. Ik neem een handdoek en leg het over hen neer.

Terwijl zij de ogen sluit, begint de ademhaling van ons kindje rustiger te worden. Als vader heb ik nu nog de taak om de navelstreng te verbreken. Een materiële breuk die symboliseert hoe we de verbondenheid van de voorbije ademtocht nog moeilijk zullen kunnen evenaren. Het leven roept.

We spreken haar naam uit.

Vervuld van wat vertrokken is, neem ik Arend op en wikkel ik ze in doeken. Ik geef haar terug. Ik heb mogen delen in het gebeurende en deel nu de bescheiden zorgen die ik te bieden heb.

In alles wat ik doe, bij elke adem, in elke stap op de grond, voel ik nog de tinteling van het nieuwe leven.

Maar we moeten verder. Dit is slechts een moment in de geschiedenis van de toekomst. Voor mij is het een moment dat zweeft en me meeneemt naar waar ik ooit was.

Na de geboorte komt een tijd van zorgen en verzorgen. Dagen met weinig rust en veel aandacht voor ons mensje met de kiezelogjes. Vooral haar groene, paarse en zwarte uitspattingen zijn voor mij een geurend element van zorg. Maar mijn opgeruimde fierheid is al snel terug als ik bekijk hoe ze zoet als een bloem slaapt. Haar bolle buikje gaat voorzichtig op en af, terwijl ze vaak nog even smakt om te proeven of de lucht haar wel bevalt. Als dat na een tijdje niet meer zo is, drinkt ze dikwijls met smaak van de overvloedig volle borsten van mijn vrouw.

In haar beleving is zij nu pas echt vrouw. De zwangerschap heeft er voor gezorgd dat ze zich helemaal thuis voelt in haar lichaam. Ook ik voel de intense lichamelijke van mijn vrouw en geniet er met rijke teugen van. Het verstevigt ook mijn eigen gevoel van aanwezigheid. Het doet deugd thuis te komen in het lichaam waar ik me in beweeg. De innemende warmte van de aanraking, van een kus op je arm, van een streling tussen je bovenbenen. Het voelen van de zachtheid van een borst boordevol melk. De rilling ervaren die volgt op mijn vinger die over haar ruggengraat dwaalt.

Naakt zijn. Samen naakt zijn en elkaar omarmen. Warm onder het deken van geslagen hennep liggen en tegelijk een voet hebben die koud buiten het bed hangt.

En dan...

opgeroepen worden door een kleine jongeling die in de lucht graait en met haar bulderend rauwe kreten alle aandacht voor zich opeist. Na even te twisten over wie er op zal staan, kan ik mijn zorgende vrouw meestal overtuigen om te blijven liggen. Als vader probeer ik dan dezelfde vertrouwdheid bij Arend in te boezemen zoals m'n liefste dat kan.

Voorlopig zonder succes want het lijkt alsof ik een verre kennis van mijn eigen dochter ben. Een gevoel dat bij blijft.

Ooit, na een lange tijd liep ik er nog mee rond. We hadden gevrijd.

Het was stilletjes begonnen. Stil als de sterren boven onze hoofden. Stil op een weide die zacht hellend afliep tot aan de beek. De maan leek er niet te zijn, wel was het alsof er een licht lapje was afgevallen dat nu boven onze hoofden voorbij schoof. Zwijgend verschuifelden ook wij. We naderden een bussel pijpenstrootje. Mijn hand leek de hare te raken. Was ik echt in een kwartier tijd 2 meter kunnen opschuiven zonder het helemaal te willen? Was de aantrekkingskracht hier werkelijk zo groot? Terwijl ik nog enkele centimeters opschoof, betaste ik de reeds afgelegde weg.

Hoe was het mogelijk dat ik dit deed? Hoe was het mogelijk dat ik dit meemaakte? Hoewel de lucht vochtig en klam was, kon ik moeilijk slikken. Opnieuw dacht ik haar hand te raken.

Waar ik de eerste keer een ontschorste stok had gevoeld, was ik nu bij haar lichaam. Wie een vinger krijgt zoekt de hand die aan de arm zit. Vanaf haar schouder vond ik de goudblonde zachte haren. Met het verstrijken van de tijd kropen onze lichamen dicht bij elkaar.

De broosheid van het moment stond op springen. Mijn roes kreunde toen mijn handen, zonder het te kunnen kiezen, met veel moeite haar trui uittrokken. De redelijkheid lag op de loer om zich weer van me meester te maken. Het was een gevecht tussen ethiek en erotiek om het (s)preekgestoelte van mijn hoofd te bemachtigen. De nodige gestes, kneepjes en aanrakingen van de vrouw naast me hielden het lichaam heet genoeg om het verstand afdoende verborgen te houden. Vanaf dat moment zou ik haar niet meer recht in de ogen te moeten kijken.

Ik was blij dat het donker was, ook al voelde ik mij goed in mijn lichaam. Mijn torso vond ik best geslaagd, en ook mijn benen durfde ik naast vele andere plaatsen en toch... was ik blij dat onze dans der ledenmaten gebeurde met het licht uit en de ogen gesloten.

Het ging nu snel. Half steunend half liggend wrikten we mijn broek uit. Reeds zwaar ademend drukte ze me tegen haar aan. Ik haalde haar borsten uit haar fluwelen beha. Onze onderbroeken belandden onder onze voeten. Nog sneller kwam het vervolg van het verhaal. Vol geheime passie, ongecontroleerd schokkend, kwam er een diep-snijdend einde aan het spel. Het vreemde gevoel is gebleven.

Ik ben terug gegaan samen met mijn verstand naar de plaats waar ik in haar was. De passie was nu bang weggekropen. Vrezend voor een donderpreek, zat ze in een vergeethoekje van mijn heilige hersenen. Die hersenen en ik hebben gezocht naar de drang die toen heerste. Het enige wat we vonden was het platgedrukte gras en een moment vol overdenkingen. Ik zette me, rook aan het gras en streelde het pijpenstrootje.

Zij en ik waren alleen geweest, verbonden door wat door onze lijven was geschokt. Maar wat we evenzeer snel hadden willen wegvegen om er nadien geen last meer van te hebben. Wat wit was, hebben we gewassen, om zo snel mogelijk weer maagdelijk voor de dag te kunnen komen.

We hadden elkaar heel stevig vast gehad, ongevoelig hard omklemd. Enkel tussen mijn lenden en de hare was er gevoel gezocht en geweest. De omklemming van toen had de enige manier geleken om het bij elkaar uit te houden. Pure confrontatie om de fantasie aan de gang te houden. Het was gegaan alsof we zeker wilden zijn dat we met onze gezichten niet recht tegenover elkaar moesten liggen. De blik vermijden. Stiekem en toch hevig willen genieten terwijl ik mijn blik afwendde, weg van haar lichaam en weg van mijn eigen lid.

En toch hebben we elkaar goed gekend. We waren zeker 2 jaar goede vrienden geweest. Pijnlijk ontsluitend was, dat ik moest erkennen dat ik haar al die tijd ook had gezien als een seksuele partner, als lustobject. Door de persoon die ze was, door het lichaam dat haar droeg had ik me steeds aangesproken gevoeld in mijn broek. Het stelde me teleur. Ik was een man als alle andere, de grootste stereotypen pasten mij. Ik had mezelf ontmoet, maar dan ook alleen mezelf. Het was dieper gegaan dan ik had gedacht.

Het deed me denken aan een gesprek dat ik een jaar eerder had gehad met mijn moeder. Bij een tas thee, rond de keukentafel kwamen haar wijsheden dikwijls boven. Mama vertelde toen, dat jaar vroeger dan voordien, dat ze het niet goed vond dat jonge mensen zo rap vrijden met elkaar. Ze was natuurlijk weer begonnen over het feit dat zij met papa, heel lang hun verlangen hadden gehouden zonder het direct te bevredigen. Ik had geluisterd en niet begrepen. Ik had gepoogd te zien wat haar argument was, maar had het niet gevonden. Woorden schieten zo vaak te kort.

Nu was de daad bij het woord gevoegd en had ik haar argument in levende lijven ervaren. Die lijfelijkheid zat vanaf dat moment in me en liet me niet los. Ik was alleen met mijn verstand en mijn lichaam dat zo'n onverstaanbare harde woorden sprak. Beklijvende woorden die botsten in mijn geest. Ze waren in een lichamelijke taal gesproken en konden geen juiste vertaling krijgen.

Toen ben ik opgestaan, en ging ik verder.

Het geschreeuw trok mijn aandacht. Een gebroken bezemsteel blokkeerde de deur. Het gekrijs vluchtte door de straat en hield op tussen de bomen aan de overkant. Buiten mij was

er enkel nog een oudere man op een fiets. Terwijl ik stijf stond toe te zien, ging hij even verderop, trekkend aan een sigaret, eenzelfde rijhuis binnen als datgene waarnaar ik keek. De bioscoopzaal was leeg en ongewoon. Ik stond alleen, te kijken..

De man richtte zijn vuist op haar gezicht. Een dof geluid. Even, heel kort was en bleef er niets. Het volgende moment smakte de vrouw samen met een licht metalen stoel tegen de tegels van hun kamer. Hij had haar vol op de neus geraakt. De actiescène had een hoogtepunt gekend, maar was nog niet ten einde. Hij bespuugde haar. Hijgend tilde hij de tafel boven zijn hoofd. Zou ik mijn blik afwenden van het scherm? Vol dreiging zwaaide hij ze tegen de deurstijl. Kletterend zwaaide een poot het decor uit, de stoep op. Een meter van mij vond hij rust, maar de vurende blik volgden het beton tot aan mijn voeten. Razend, snel, cineastische verbluffend, keken rooddoorbloede ogen dwars door de mijne. Ik sloot mijn blik opnieuw af.

Niets verstaand kon ik enkel in mezelf vluchten. Mijn maag wilde eruit. De lucht in mijn longen vloeide niet. Mijn buik brandde.

Terwijl zij daar bloedend lag greep hij de kapotte bezem. Ook dit stuk hout vloog in mijn richting de straat op. Daverend ramde hij de deur tegen de gesplinterde deurstijl. Het werd stil rond me. De vertoning was ten einde.

Toen ben ik opgestaan, en ging ik verder.

De motor raasde op volle toeren. De achterband blies een vaal grijze rook in het rond. Piepend liet de in leer verpakte man met machine zijn gesprekspartner achter tussen de verdwijnende rook en het afgesleten rubber. Terwijl hij de baan op schoot klikte hij het scherpje van zijn helm neer. Hij boog zwaar voorover om de kracht onder controle te houden. In 2 seconden had hij een enorme vaart. Vlak voor hij zou botsen met een tegenligger voegde hij in tussen 2 auto's. "Wat voor een zot zit daar op die moto?"

Brullend scheurde de motor nog 2 wagens voorbij. Hij week daarvoor ver uit op het baanvak van de tegenliggers. Ook nu moest hij zich reppen om in te voegen. Een flits van een seconde en enkele meters later ging het allemaal nog sneller.

Het voorwiel maakte een slag. De leren man werd gekatapulteerd. Het eerste moment kon de schuivende motor het zwevende leer met helm nog volgen, maar na een meter of tien tuimelde de machine het gras in waar ze grommend rust zocht. Ondertussen was de man aan een serie salto's begonnen die moeilijk te tellen waren. Het leek net een lederen botsbal. Telkens als hij de grond raakte, kreeg hij een impuls voor nieuwe serie luchtacrobatie. Met de armen weid gespreid en het hoofd gebogen schuurde het asfalt zijn pak nog wat bij. In een laatste zweefduik leek hij zijn hoofd even te schudden.

Vergeef het hem, want hij wist niet wat er gebeurde. Hij bleef liggen.

De man die net vliegend het asfalt had gezegend leek nu Jezus die plat voorover van zijn kruis gevallen was. Gelukkig hadden de moderne christenen helmen.

Een beetje door elkaar geschud, fietste ik naar zijn voorlopige rustplaats. Hij zette zijn helm af en krabbelde op zijn knieën. Hij streelde zijn baard en pulkte een beetje aan zijn snor. Het leek me alsof een wonder was geschied. Hij leefde! Waarlijk hij is weer opgestaan. Even later herinnerde hij zich zijn roeping want toen ik langs fietste

Is hij net als ik verder gegaan.

Het patroon herhaalde zich. Zoals elke morgen, wurmde een hele meute werklustigen zich op de trein die eigenlijk al goed vol zat. Dag in dag uit klonk hetzelfde liedje: in de gang en tussen de deuren was het alsof mensen zichzelf vrijwillig opstapelden. Op die morgen zag ik

raar maar waar, nog twee vrije plaatsen. Er stonden mensen omheen, maar niemand maakte aanstalten om te gaan zitten. Een unieke gelegenheid om het aangename aan het nuttige te koppelen. Hoe was het mogelijk dat anderen deze kans hadden laten liggen?

Nadat ik gezeten was, begon mijn blik de omgeving te verkennen. Zoals dat gaat in een drukke trein probeerde ik iedereen zijn privacy toch zoveel mogelijk te respecteren. De vloer van de trein is daartoe een ideaal studieobject. Toch kan je het natuurlijk niet laten om je buurmannen en vrouwen even naar waarde te schatten. De eerste verkenning kan zeer snel en onopvallend gebeuren. Zo dwaalde mijn blik van in sandalen gevangen voeten links voor me, naar het oranje kleed dat er boven hing. Was dat de reden waarom niemand plaats durfde te nemen op deze zetel? Het oranje kleed was gewikkeld rond een Tibetaans aandoende monnik. Hij was geheel kaal, maar hij leek allerm minst angstaanjagend. Het vriendelijke gezicht kon toch niet de reden zijn waarom mensen...

Terugkerend via opnieuw de vloer hadden mijn ogen zich al gelegd op het personage voor me. Skateschoenen en een afgedragen jeans. Tussen zijn ietwat geopende benen bungelede een verfrommelde rugzak. Zijn vuile vingers frutselden aan het schouderlint.

De volgende seconde verstlokte mijn hart. Als ik de ongepastheid had gehad om geluid te maken, was er vast en zeker een onverstaanbare, ietwat angstige kreet tevoorschijn gevlogen. Er bungelde een mengeling snot en speeksel van zeker 15 centimeter aan zijn neus en bovenlip. Die laatste was daarbij nog gehavend door verschillende vreselijke korsten en bulten. Hoe kon dit waar zijn? Ik keek de gast in de ogen. Hij gaapte me aan met rode oogbollen. Ze leken een brei te worden met zijn druipende neus en mond.

Zo goed als ik kon, forceerde ik een glimlach om mijn droge mond. Gelukkig was de vloer onder mijn voeten er nog om redding en beschaving te brengen in deze hachelijke situatie. Wat wreed. Hoe zou het komen dat hij er zo monsterachtig uitzag?

Via de benen in de gang naast me, snelden mijn ogen weer even langs zijn gezicht. Shit, Hij moest het gezien hebben. Ik vermande me en gaf daarbij mijn nieuwsgierigheid de vrije loop. Opnieuw knikte ik met een glimlach in de aanslag. Opnieuw wreef hij door het speeksel en smeerde hij het aan zijn jas. Drugs? Weende hij? Ik had het gevoel dat hij niet echt in deze wereld was. Het was een verbijsterend tafereel om de oosterse monnik met zijn vredige gezicht, te zien zitten naast een verloren product van onze samenleving. Zou de jongen begeleiding krijgen van de oosterse orde? Tijdens mijn snel dravend gedachten, vertraagde de trein en gingen mensen recht staan. Toen we met een klein schokje stilvielen, werd de druk richting de deuren nog groter. Even dacht ik dat een vrouw zou gaan gillen toen het slijm zich verhief. Mensen wrongen zich bijna in elkanders koffertjes om toch maar geen contact te hebben met de zielige verschijning waarvan ik nu nog steeds niet wist of hij mijn goed bedoelde blikken had opgenomen of niet.

Bij zijn wankelende eerste pas, zwierde een portie speeksel tegen de schoen van de bijna gillende dame. Ooh, wat een heerlijk harde confrontatie!

Ik zag hem nog de trap af gaan, terwijl de oosterling plaats nam op een bank.

Toen ben ook ik verder gegaan.

Nu, op dit moment, terwijl ik haar optil uit de lakens en vachten verstomd haar geschreeuw. De beelden en gedachten van ooit verdwijnen weer. Ze kijkt me aan. Geweldig, mooi. Heerlijk fris schenkt ze me een lach. Geschokt geniet ik. Oooh, ik ben haar vader!

Voorzichtig, maar springend van binnen, dans ik met haar rond in de ruimte. Jubelend en dankbaar voel ik haar. Ik ben. Ik ben fantastisch fier. Zij is mijn dochter! Zij zal het goed stellen in deze nieuwe wereld!

Het gevoel een vreemde te zijn voor haar heeft ze weggevaagd met 1 overheerlijke eigene glimlach. Een glimlach die ik zal koesteren. Een glimlach die me zal herinneren aan de verbazend herkenning die ik erin gevonden heb. In één klap lijkt de vreemdheid van vroeger te zijn vervlogen. Ik voel me welkom in deze nieuwe wereld. Zij is het verbond tussen mij, mijn vroegere bestaan en de wereld waarin ik nu leef.

Nog steeds ben ik een rare eend in de gemeenschap. Nog steeds zie ik mensen naar me kijken en oh zo dikwijls moet ik nog vertellen van hoe het was voor ik stilgelegd werd. Toch weet ik nu dat ik deel uitmaak van dit leven. En daarbij: Ik vind het eigenlijk niet echt erg, want als ik eerlijk ben, moet ik toegeven dat ik geniet van de aandacht van anderen. Toch roepen die toestanden dikwijls elementen wakker die me vreemd doen voelen.

Overlaatst moest ik zo in de centrale hal van onze gemeenschap zijn. Ik werd er verwacht om mijn teeltplan af te halen. Tomas had die dag zittijd. Hij was weer druk bezig met een of andere berekening over de baan van Armada 7. Hij werkte steeds snel en gedreven, de aderen over zijn voorhoofd kwamen dan iets meer naar voor en ook zijn mond leek de bewerkingen te herkauwen. Om zijn nieuwsgierigheid weer wat eer aan te doen, hielp hij me bij het uitzoeken van men teeltplan. Hij vertelde dat er waarschijnlijk binnen 3 seizoenen weer zou moeten worden ingegrepen om onze aarde van een fatale crash met de Armada te vrijwaren. Toen kwam hij op zijn punt: “En? Hoe deden ze dat voor ze jou hebben stilgelegd?”

Met zaken waar ik me nooit echt mee bezig had gehouden, vind ik het steeds moeilijk om die drieduizend onbewuste seizoenen te overbruggen en me goed voor de geest te halen hoe het in die tijd ging. “Ik kan me nog herinneren dat er wel het een en ander de ruimte werd ingeschoten, maar niet meer hoe en zelfs of we toen al iets deden aan het gevaar van de meteoren. We hadden wel al Space Shuttles, maar waarvoor ze gebruikt werden kan ik me echt niet herinneren. Voornamelijk wat toen Noord-Amerika werd genoemd, heeft ermee geëxperimenteerd. Ik denk eigenlijk dat we helemaal niet beseften wat ons allemaal boven het hoofd hing.” Zijn nieuwshonger leek voldoende gestild, ofwel zag hij mijn geagiteerdheid, want het enige antwoord dat ik ontving was: “Ach ja, ik zou het ook niet zo goed meer weten na al die tijd.”

Alhoewel hij steeds vriendelijk met me is, merk ik toch regelmatig dat ik me wat ongemakkelijk voel als de vragen komen. Ja, zelfs bij m'n lieve Lene, ervaar ik dat we soms ver van elkaar staan. Soms is het alsof ze weer even moet wennen aan de idee dat ik al meer dan 750 winters op deze planeet ben. Gelukkig is niet zo hard aan me te zien, althans dat hoop ik toch, dat ik het merendeel van die tijd als wetenschappelijk experiment in talloze hulzen en omgevingen heb gedwaald. Ik ben er nog steeds niet uit of het wel verantwoord is om een mens zomaar te onderhouden. Naar mijn aanvoelen zijn onze vroegere soortgenoten soms te ver gegaan in de manipulatie van onze lichamen. Ik ben alleszins blij dat ze me nu uiteindelijk toch een onvoorspelbare dood gunnen.

Naar verluid, is er rond mijn ‘vrijlating’ toch nog heel wat discussie geweest. Zelfs bij mijn huidige, zo hoog ontwikkelde soortgenoten was er nog een verlangen om door te gaan met het experiment dat ik was. Lene vertelde het me.

Zij deed die dagen haar dienst in het zenuwcentrum van onze planeet, waar ook ik mijn stekje had (alhoewel ik daar toen niets van wist of voelde). In de dagen dat de hetze oplaaide, kon zij als geen ander volgen wat er gebeurde. Tot dan toe was de kennis van mijn bestaan en

functioneren doorgegeven in zeer beperkte kring. Het koste mensen vele zonnewendes tijd ingewijd te raken in de mechanismen en machines die mijn leven leiden. Mijn levensonderhoud was de enigste taak die niet normaal openlijk werd verdeeld. Zonder het te beseffen was ik al heel mijn leven een kostbaar product geweest voor de soort.

Zelfs onze toenmalige Manus vond het niet evident om het Silentoaproject te beëindigen. Toen Machmed mijn toestand aanklaagde, heerste de idee dat het stilleggen van het proces waardevolle kennis voor ons voortbestaan zou kunnen versluieren. Ik was het enige menselijke proefdier dat nog bestond. Al de andere experimenten waren reeds gestaakt, maar mijn toestand en onderhoud verhulde nog steeds nieuwe waarheden. Het respect voor de wet van de natuur en de natuurlijkheid van mijn lichaam was echter doorslaggevend en mobiliseerde ook massa's mensen. Vanuit duizenden gemeenschappen is er protest getoond. Onze wereld kende weer even toestanden zoals er enkel nog waren in de tijd van de oorlogen tijdens mijn leven voor de diepe slaap. Evenzeer waren er veel mensen verontwaardigd geweest over het achterhouden van de informatie van mijn bestaan. Het is niet meer de gewoonte dat kennis en kunde private goederen zijn.

Vanaf het uitlekken van de informatie en vanaf dat het protest op gang kwam, was de beslissing snel genomen. Het ontkoppelen en zonder risico afsluiten van de bewaringsprocessen, evenals het weer op gang brengen van mijn eigen lichaamsfuncties heeft daarna nog meer dan twee maancycli geduurd. Het leek wel alsof ik er dagen en nachten over deed om op te staan uit mijn bedje. Het meest bizarre voor mij, was nog dat mijn geheugen weer op gang werd gebracht en werd bijgevuld.

De eerste persoon die ik zag was Machmed. Hij stond naast de Manus. Met een hartelijke glimlach ontdeed hij me van de laatste synthetisch huid. Terwijl door mijn lichaam de meest bizarre gewaarwordingen snelden, schaamde ik me tegelijkertijd ook voor mijn naakte toestand. Mijn armen wogen als lood, toch slaagde ik er in 1 hand voor mijn kruis te brengen, terwijl ik de andere trachtte te rijken aan de vriendelijke man die mij ontkleed had.

Het bevreedde me enorm om opnieuw weerstand te voelen. Seizoenen lang was er geen enkele sensatie geweest, Noch mijn geest, noch mijn lichaam had de minste gewaarwording gekend. Maar toen het laatste vel van mij was afgehaald was het alsof elke ademhaling een storm deed opstaan in mijn borstkas. De lucht rondom mij voelde aan als een harde, koude massa. En toen ik de hand van Machmed voelde, was het alsof de mijne helemaal werd platgedrukt. Ik zakte door mijn benen. Ze hadden een luchtkussen voorzien want ik viel neer in een grote zachtheid rondom mij.

Tegelijkertijd dreunden de geluiden door mijn oren mijn hersenpan binnen. Het was alsof de klanken overal wild tegenaan botsten zonder de orde te behouden die een normaal gehoor er aan oplegt. Het was een overrompelende ervaring om weer echt te leven.

Na luttele seconden was ik doodmoe. Voor mijn omstaanders lag dit in de lijn van de verwachtingen, maar voor mij was het vreselijk. Ik had geen besef van tijd of plaats en voelde mij nog helemaal niet op mijn gemak in de nieuwe omgeving. Hoewel er niets was dat mij vijandig leek, werd ik toch angstig naarmate het besef kwam dat ik totaal geen verwantschap meer had met de mensen die mij omringden. En hoewel mijn geest op volle toeren begon te werken, was mijn lichaam al bezig zich in te nestelen op de luchtgevulde mat. Ik zocht een nieuwe cocon. Even nog, kon ik mij realiseren dat ik nog uitleg verschuldigd was aan de mensen rondom mij en dat ik wilde weten wat ze allemaal met mij gingen doen en waar ik was en hoelang ik

De vermoeidheid trok me mee om de zondvloed aan ervaringen te verwerken. Ik kon niet anders dan me opnieuw afsluiten voor de daverende wereld.

De dagenlange slaap die volgde werd gebruikt om mij de nodige kennis van de huidige maatschappij in te pompen. Hoe dit allemaal kon is voor mij nog steeds een raadsel, maar ik besef nu dat mijn taal (hoewel ze nog steeds gebrekkig is), mijn normaal aanvoelende gewoontes en zovele andere dingen een soort herprogrammering hebben ontvangen. Je zou kunnen zeggen dat ik ben bijgewerkt in letterlijke en figuurlijke zin van het woord. Hoewel ik dus niet echt normaal opgevoed ben of geleerd heb, ben ik mijn leraren toch erg dankbaar dat ze mij zo goed hebben willen opnemen in deze nieuwe samenleving.

Het gevoel een vreemde te zijn zal waarschijnlijk altijd een beetje blijven, maar het gevoel van angst omwille van de vreemdheid rondom mij is ondertussen helemaal vervlogen.

“Dank je Arend!” Ik fluister het in haar oortje.

Mijn huwelijk met Lene en daarmee de verbintenis aan de gemeenschap van de Drie Stenen, is daar natuurlijk ook voor een groot stuk verantwoordelijk voor.

Ik leerde haar kennen aan mijn bed. Ze was mijn avondverzorgster. Na mijn bevrijding hebben ze zo veel mogelijk mensen ingeschakeld om mijn leven te ondersteunen. Naar de verschillende gemeenschappen moest er zoveel mogelijk informatie doorstromen. Vanaf de bekendmaking van mijn bestaan werd het principe van openheid weer volledig toegepast. Daarom ook dat er elke 3 uur een andere persoon verantwoordelijk was voor de controle van mijn lichaamsfuncties. Op zich hield die taak de eerste dagen niet veel in, aangezien ik heel de tijd lag te slapen. Toch kwamen ze elk half uur langs om mijn ademhaling te controleren, mijn bloeddruk en -circulatie te meten, mijn maag en darmen op punt te houden en mijn hersenprocessen te checken.

Voor hen totaal onverwacht, ben ik wakker geworden toen zij aan mijn bed stond. Lene had net mijn polsslag genomen. Met mijn hand nog in de hare, ontwaakte ik. Onze ogen raakten. Ik nam haar in me op en tegelijkertijd verdween ik in haar blauwe kijkers. Liefde op het eerste zicht en ook liefde op het eerste vrouwelijke gezicht. Ik voelde dat mijn hartritme totaal uit cadans schoot. Voor mijn gezondheid was het allerm minst evident om direct met de ongeveer sterkste emotie van allen om te gaan. Ik sloot mijn ogen om niet volledig te verdrinken in haar blik. Ik opende mijn mond om beter adem te kunnen halen. Slikken was onmogelijk. Ondertussen had zij mijn hand gelost en stond er reeds 12 mensen aan mijn bed: enkele vaste centrummedewerkers en de beste geneesvrouwen die op dat moment aanwezig waren. Hun bezorgdheid was enorm, maar bij het zien van Lene koesterden ze vertrouwen. Voor ik opnieuw insliep zag ik nog een blik van herkenning in de ogen van de Manus en het gezicht van haar. Zwaar dromend met het lichte liefdesgevoel in mijn hoofd, soms zwevend boven mijn eigen lichaam en de wereld rondom, heb ik de volgende dagen doorgebracht.

Pas na drie dagen had ik het volgende bewuste contact met de nieuwe wereld. Weer was het Lene die me de ogen deed openen. Ze zat naast mijn bed en hield de boord van het laken tussen haar vingers. Zij was de enige die langer aan mijn bed mocht blijven dan nodig. Alle andere verzorgers en verzorgsters werden gevraagd om de prikkels en stimulaties zo beperkt mogelijk te houden. Paradoxaler wijs was het na al die zonnewendes van absolute rust, zeer vermoeiend voor mijn geest om ervaringen te ordenen.

Ik was het leven verleerd.

Voor het ontloken verbondenheidsgevoel werd echter een uitzondering toegestaan op de richtlijn van de lage stimulatie. Bij onze tweede ontmoeting reeds, welde er een enorme vertrouwdheid in me op. Opnieuw dwaalden onze blikken door en in elkaar.

Ze glimlachte. Ze was mooi. Verrukkelijk mooi. Mijn blik verdwaalde.

Ik droomde weg.

Later werden onze ontmoetingen steeds langer. Ze was bij me toen ik voor het eerst rechtop ging zitten. Ze gaf me mijn eerste slok drinken. Ze hielp me met mijn eerste maaltijden en masseerde mijn voeten. Ze was bij me toen ik van de Manus hoorde hoelang ik stilgelegd was. Zij deelde mijn verwarring toen hij me herinnerde aan het vorige deel van mijn leven. Zij zat naast me toen hij de beelden van de massaproductie en massaconsumptie weer naar boven haalde. Ze was aan mijn zijde toen hij vertelde dat ik was stilgelegd toen ik mijn houdbaarheidsdatum overschreed, toen hij me liet wenen met de vreselijke beelden van de dodenzaal. Ik zal het niet meer vergeten.

Zij ondersteunde me toen ik voor het eerst weer probeerde te stappen. Daarna hielp ze me ook weer in mijn bed. We hebben uiteindelijk ook samen het zenuwcentrum verlaten.

Het lag toen al voor de hand dat ik mee zou gaan naar de gemeenschap van de drie stenen. Mensen van over heel de wereld kenden mij en kenden haar daarmee ook. Dat was echter geen reden voor de Manus om ons niet ons eigen leven te gunnen. Anders dan vroeger waren er niet meer die camera's, niet meer die publiekelijkheid waarin men alles uitspon en uitvergroete. Mensen hebben hun eigen gemeenschap en delen wat nodig is met het middelpunt van onze wereld. Er is niet meer de drang om alles van die zonderlinge enkelingen te weten te komen. Het gemeenschappelijke bestaat uit wat goed is voor ons.

Zo kwam het dat Lene en ik, na ons maanmaandenlange verblijf in het centrum uiteindelijk zonder al te grote zorgen, konden gaan naar waar zij woonde. Het was bizar voor mij om te verhuizen zonder ook maar het minste bezit mee te nemen. Ik was een nieuwkomer met enkel wat herinneringen en een lichaam om het waar te maken. Wat persoonlijke spullen van Lene vormden onze bagage voor de tocht. Terwijl wij afscheid namen van zij die in het centrum bleven, bekommerde onze begeleiding zich al over haar hennepzak. In het centrum was het heel gebruikelijk om afscheid te nemen van gemeenschapsleden. Elke maanwende kwamen en gingen er zeker 25 mensen. Toch was het voor de Manus deze keer ook een speciaal afscheid. Hij had gebroken met de traditie van al zijn voorganger wereldleiders, hij was het die het had aangedurfd om mijn leven tot een einde te laten komen. Al was het Machmed die het vuur aan de lont had gestoken, hij had uiteindelijk de beslissing in handen gehad. Hij heeft met die beslissing, de conserveringstechniek in de praktijk beëindigd en daarmee het eeuwige leven op aarde.

Hij nam afscheid van iemand wiens dood hij had bezegeld. Alhoewel ik hoegenaamd niet rouwig ben om het einde van mijn onbewuste, oneindige toestand. Onze omhelzing was dan ook lang en intens. Als in een bad voelde ik waarom deze man wereldleider kon zijn. Een onbeschrijflijk sterke en rustige energie nam me op. De uitstraling die hij heeft, vertaalde zich op dat moment in een fantastische fijngeaardheid. Ik omhelsde als het ware een goddelijk kunstwerk. Het gaf me moed om de tocht aan te vatten. De enorme herkenning maakte dat ik het nieuwe met vertrouwen tegemoet kon kijken.

Alhoewel ik nooit echt graag terugkeer naar het centrum, was het toen toch speciaal om de plaats waar ik meer dan 3500 seizoenen heb gerust achter te laten. Met een krop in de keel dankte ik iedereen die had meegewerkt aan mijn bevrijding. Machmed keek me daarbij rustig aan. Ook voor hem voel ik een groot respect. De warmte en menselijkheid in hem zijn groots. Ik ben hem nog steeds grote dank verschuldigd. Met een knipoog bezegelde hij onze innige groet. Het simpele gebaar was heerlijk raak. Het vertrouwen dat de Manus mij had ingeboezemd kreeg een meer dan mooie laatste penseeltrek. Ik was klaar voor het vertrek.

Het grootste deel van de reis legden we af per boot. De wind was die dag onze grootste aandrijvingskracht. Later heb ik bijna steeds met de koolstofdioxinemotor moeten varen. Hoewel deze ook geluidloos is, geeft windkracht toch een heel andere ervaring. Op die

moment was dat zeker het geval. Het gaf me een heerlijk gevoel. Voor het eerst in mijn leven, maakte ik kennis met echte natuur. Voor het eerst in mijn hele leven voer ik over de zee. Voor het eerst in mijn ellenlange leven zag ik leven buiten een natuurreservaat. De bolle zeilen boven m'n hoofd en de bries die langs mijn gezicht streek, gaven een erg vitaal gevoel. Daarbij waren Lene en ik bijna zelf de vlinders die we voelden in onze buik. De liefde maakte het varen nog tot een groter genot. Als koppel hadden we de wind volledig in de zeilen.

Ook de twee bemanningsleden waren bijzonder aangenaam. Terwijl wij als jonge duiven op de rand van het schip zaten te genieten van het opspattende water, zorgden zij bescheiden voor de juiste koers en de goed vaart. Wanneer de avond viel maakten zij de bedden klaar en haalden zij de zeilen neer. De sfeer en het kader van de boot, maakten dat ik voor het eerst echt verlangde om aan Lene's zeide te mogen liggen. Ook zij, vertelde ze me achteraf, had toen ook al het gevoel dat we meer konden delen dan enkel elkaars blik, zalig boeiende gesprekken en een zeldzame aanraking.

De meter tussen onze bedden was gevuld met een voelbare spanning. De deining van de golven droeg het verlangen om dichterbij elkaar te komen. Elke ademhaling zorgde voor een nog grotere aandacht voor elkaar. Bij de minste beweging van haar spitste ik mijn oren. Ik liet mijn eigen voet buiten de rand van het bed komen, met de hoop dat hij zo zou groeien dat haar kon voelen. Na wat ik ervaarde als een eeuwigheid, verbrak zij de spanning. Waar ik geen eind kon en wilde maken aan de hypersensitiviteit tussen ons, fluisterde zij plots: "We moeten slapen! Het is al laat. Slaap zacht!"

"Slaap zacht"

Mijn wens voor haar kwam sneller uit dan de hare voor mij. Haar ademhaling was al lang rustig en regelmatig toen ik pas de nodige slaap vond.

Ze had, zoals zo vaak het geval is, gelijk gehad. Ik had mijn slaap nog hard nodig want, pas toen de zon al over haar hoogtepunt was, werd ik wakker. De boot lag aangemeerd aan de kust van de gemeenschap van de Iolimonding. Lene las een boek. De twee bemanningsleden zaten even verderop te praten met een jongen van de gemeenschap. Hoewel ze nog twee dagreizen voor de boeg hadden, hebben ze me toch rustig laten slapen. In mijn vroegere wereld was dat wel even anders geweest herinnerde ik me. Toen zou er niet de tijd zijn geweest om te wachten op een slapende passagier. Maar ja, toen was zeilen ook al helemaal achterhaald.

We namen afscheid van onze reisgenoten. Onze verschuldigde dank konden we op die moment maar moeilijk inlossen, maar ze stelden ons gerust. Ze deden met volle goesting hun job en ze hadden genoten van onze aanwezigheid op hun schip. "Goede vaart!" was hun wens voor ons. "Voor jullie ook!" Ze overhandigden ons de bagage van Lene en voeren weer weg.

Onze tocht liep verder langs de oevers van de Ioli. Opnieuw overviel me het heerlijke gevoel omgeven te zijn door de natuur. Het was alsof mijn ademhaling nu pas echt op dreef kwam. Zonder er meer moeite voor te moeten doen, leek alles in mijn lichaam veel bewuster aanwezig. Zwijgend volgde ik haar stevige tred over de aarden weg.

Ik verwonderde me over de gele koker die op een meter van het pad mee kronkelde door het landschap. "Het is die optische kabel die al de inlandse gemeenschappen verbindt met het centrale zenuwstelsel. Over heel de wereld ligt er een netwerk duizenden kilometers kabel." "En" ging ze verder, "hoewel ze niet vaak gebruikt worden, zijn ze toch van cruciaal belang in onze samenleving. Ze zorgen er voor dat de centrale bemand blijft. Via deze kabels kunnen ze mensen oproepen uit elke gemeenschap op aarde. Mijn dienstplicht heb ik ook vernomen via dit netwerk. Maar ook als er problemen zijn binnen een bepaalde gemeenschap, dan kan

dit gecommuniceerd worden met de centrale. Maar ook zaken als de baan van de Armada 7, een brokstuk in de ruimte, kan via deze weg worden doorgegeven. Zodat gepaste maatregelen genomen kunnen worden.”

Ik vroeg me af waarom er geen draadloze telefoons of satellieten voor werden gebruikt. Deze waren voorhanden in de tijd voor ik stilgelegd was en werkten best goed. “Het is omwille van de stralingen dat we ze uit de lucht hebben gehaald. Mensen hadden toen geen besef van wat er allemaal door hun lichaam ging aan signalen en stralingen. Al deze vervuiling gaf een grote verstoring van de rust. Zonder het te beseffen, was er toen niemand meer die echt sliep. Mensen uit jou tijd hadden veel meer ziektes en problemen. Alle vormen van vervuiling hadden daar veel mee te maken, ook die stralingspollutie.”

Kinderlijk verwonderd, geloofde ik haar uitleg volledig. Ik meende zelfs het verschil waar te nemen tussen mijn vroegere leven en voelen en mijn huidige bestaan. Met mijn blik gevestigd op de constante gele koker naast ons stapte ik verder achter haar aan.

Vlak voor we afstand namen van de Ioli stopte ze. Zonder gêne ontdeed ze haar prachtige lichaam van het kleed dat ze droeg. “Waar wacht jij nog op?” Verbaasd over haar plotse welwillendheid om zich voor mij in haar ondergoed te plaatsen, twijfelde ik over de bedoeling van wat ging gebeuren. We waren weliswaar helemaal alleen. In de weide omtrek was er waarschijnlijk niemand die ons zou kunnen zien, maar de avond ervoor was zij nog zo correct en duidelijk geweest. Zou ze dan nu gewoon zonder scrupules en zonder na te denken doen waarnaar ik al een hele ik verlangde? Ik twijfelde niet alleen aan haar. Met mijn hoofd op hol, probeerde ik me toch nog af te vragen of ik de tijd al rijp vond om met haar zo intiem te worden. Zouden er niet verloren gaan dan er bij te winnen valt?

Ik hield mijn blik afgewend, maar terwijl ik zo wat beteuterd stond na te denken, hoorde ik een grote plons. Een seconde op twee later zag ik haar boven water komen.

“Wel, waar wacht je nog op? Het is hier heerlijk! En als je in mijn gemeenschap wil ontvangen worden, kan je toch moeilijk zo vuil en vies blijven!”

Gegeneerd over mijn gedachten trok ik mijn kledij uit. Zo snel als ik kon, trippelde ik daarna het water in. Ik voelde mij toch nog niet zo op mijn gemak als ze mijn lichaam zag. Tot verdere schaamte van mezelf, merkte ik dat ik het water eigenlijk veel te koud vond. Ondertussen was zij al een eind verder gezwommen, ze leek zich niets van mij aan te trekken. De verdikking in mijn onderbroek trok helemaal weg toen ik mij vermande en heel mijn lichaam in het water liet glijden.

Als verlegen pubers prulden we wat rond in het water. Ik begon een beetje te duiken om mijn hoofd tot rust te brengen. Zij van haar kant, hield zich bezig met de planten die in en op het water waren. Opnieuw had geen van ons twee het lef om over de opperste geconcentreerdheid voor elkaar te spreken. We verkneukelden ons met de spanning die ook in het water geleiding vond; misschien zelfs nog meer dan in de lichte lucht.

Toen ze dichterbij kwam, zegde ze dat het best was om mijn schouders goed te wassen. “Vuile schouders zullen de groet van dorpsgenoten veel minder sterk maken.” Ik begon terstond te wrijven, maar vol blijdschap hoorde ik haar vervolgens zeggen: “Zal ik je even helpen?” Zonder mijn antwoord af te wachten, had ze haar handen al op mijn schouders gelegd. Heerlijk zacht en zalig vloeiend voelde ik haar vingers over mijn rug. De spanning bereikte een hoogtepunt. Om me nog beter te kunnen concentreren sloot ik mijn ogen...

Het volgende moment splashte er een klets water in mijn gezicht...

Opnieuw had ze mij gewekt uit mijn roes en mij met mijn twee voeten op de grond gezet. Nog een beetje verdwaasd keerde ik me om.

Een brede glimlach stond op haar gezicht. Een glimlach die ik nu soms nog mag ontmoeten. Hij komt meestal als we samen een spelletje spelen. En liefst nog bij niets beduidende spelletjes zoals toen.

De ene spets van haar zette heel het water in rep en roer. De druppels vlogen in het rond. De planten in onze buurt bogen krom van de spetters die er op terecht kwamen.

Zelf waren we op de duur helemaal buiten adem. Het spelletje, de strijd eindigde dan ook in een vlucht op het droge. Daar spatte mijn laatste munitie uiteen op haar rug. “ooooooooooh, wacht maar” was haar hijgende maar strijdlustige antwoord, “als we nu niet verder hadden moeten had ik u al lang helemaal onder water gestoken.”

De al ietwat gemilderde zon droogde ons lichaam. Languit liggend in het gras hebben we nog een kwartiertje gewacht voor we verder gingen.

We namen het pad dat links wegdraaide van de rivier. Haar kled kleefde op sommige nog natte plekken aan haar lichaam. Het maakte haar tred nog sierlijker en boeiender om te zien. Ik bemerkte dat steeds meer van mijn aandacht naar haar uit ging. Mijn gedachten kregen een vast eindpunt. Als ik begon te denken over hoe het zou zijn in haar gemeenschap dan volgde al snel de vraag of ik dicht bij haar zou kunnen verblijven. En of ik zou kunnen werken samen met haar. En of ze in de gemeenschap anders tegenover me zou doen dan dat ze deed in het centrum.

We kwamen op een bredere weg. “Hij wordt gebruikt voor het vervoer van metaal naar de achterliggende gemeenschappen.” Legde ze uit. “Ook onze gemeenschap (van de drie stenen) krijgt haar metaal van de gemeenschap van de rode berg. Het is één van de grootste gemeenschappen in ons werelddeel. Er wonen daar zoveel mensen net omdat er veel werk is bij de metaalbewerking.” Toch was de weg niet verhard met asfalt of beton. “Onze karren rollen voort op apart geveerde luchtballen. Dat maakt dat ze veel minder nood hebben aan een goed spoor of een effen vlak om over te rijden.” Nog steeds was ze zich bewust van haar taak mij wat wegwijs en bekend te maken met de nieuwe wereld waar ik in terecht was gekomen.

De gemeenschap van de drie stenen was de eerste gemeenschap die langs deze weg lag. De zon begon al donkerder te kleuren toen we de huizen zagen liggen. Het werd tijd om aan te komen. Ondanks al de opwinding door haar en van het nieuwe, begon ik ook mijn vermoeidheid te voelen. Van 3500 seizoenen stil te zijn wordt je alleszins geen sportman. Wel voelde ik de enorme geboeidheid voor de wereld door me stromen. Nu mijn geest de prikkels al wat beter kon verwerken, kregen de ervaringen en verwonderingen steeds meer plaats. De jarenlange rust had me een ontvankelijkheid gegeven die een beetje leek op die van een kind. Hoewel ik later bemerkte heb dat vele mensen in de nieuwe wereld eenzelfde openheid hebben, was het voor mij een ander leven dan ik gewend was geweest. Nu vind ik het dikwijls al moeilijk om diezelfde openheid te bewaren en te onderhouden.

De vermoeidheid, openheid en de verliefdheid die in mijn lichaam speelden, gaven me een bijzonder gevoel van tevredenheid. Spannende tevredenheid, die tegelijkertijd onrustig maakte. Het was alsof ik wilde slapen met mijn ogen open. Ik wilde rusten om verder te zoeken wat er allemaal in me gebeurde. Ik wilde wakker zijn om te kunnen plaatsen wat me allemaal overkwam. De sensaties in mijn lichaam hadden elkaar al heel de dag in hoog tempo opgevolgd. De laatste zonnewende was het alsof ik constant bestookt werd met ervaringen waar ik jaren enkel van had kunnen dromen.

Lene liet me daarbij gerust. Hoewel de weg al een tijdje breed genoeg was om naast elkaar te kunnen lopen, volgde ik nog steeds, trouw als een hond, haar stappen. Ze toonde begrip voor mijn dolle denken en voor mijn vermoeide geest. Maar ook dit bracht een spanning in me. Ik wilde met haar praten, haar stem horen, en terzelfdertijd voelde ik dat dit enkel zou leiden tot het noch sterker botsen met mijn grenzen.

Mijn lichaam maakte de keuze om achter haar te blijven, gewoon omdat het lichter leek voor mijn benen. Het was eenvoudiger om na te doen wat Lene deed, dan zelf stappen te zoeken op weg naar de gemeenschap.

Onze weg liep nu langs een boskant zacht meanderend naar beneden. Links van ons lag de grote heidevlakte waar we lange tijd doorheen hadden gelopen. Een tijdje later zag ik de gemeenschap. De huizen leken gedrapeerd te zijn als een kleed rond het centrale veld en de beek die tussen de huizen loopt. Het oranje avondlicht kwam tussen de zachte flanken van de vallei naar de gemeenschap gestroomd. De gloed leek door de beek gedragen en uitgezwaaid te worden om alles vredig en rustig te stemmen. Het gaf de aarden huizen een gelaat. Een gelaat waarbij de naar de zon gerichte omtrekken de achterzijde in een schaduw hult. Vol verwachting nam ik het geheel in me op.

“Gaat het nog?” Met de gemeenschap in zicht, kwam Lene naast me lopen. “Zie je dat vierkante huis daar aan het einde van de gemeenschap, links op de oever van Samar? Mijn familie woont daar.” Het huis waar ze de aandacht op vestigde lag te baden in het licht. Net als de andere is het rond, maar met een kleine uitbouw langs de achterzijde. “Dat wat een beetje uitsteekt bevat het dorpsdeken.” Ik wist totaal niet wat dat was. Lene verstond het al gauw en begon het me uit te leggen. “In het zomerseizoen hebben we soms nevelbreuken hier op aarde. Ze zijn gevaarlijk geworden sinds ongeveer 1000 seizoenen geleden. Dat komt omdat de Pleiadiden dan zo dicht bij onze dampkring komen. Dat gaat gepaard met heel hevige stofwinden en soms zelfs hele brokstukken die dan uitgespoeld worden over onze planeet.” Ik wilde weten hoe lang dat dan kan duren. “Gemiddeld een dag of 6, maar het komt gelukkig maar eens om de 56 seizoenen voor.”

“En waarom dat deken dan? Kan dat helpen tegen zo’n stormen?”

“Absoluut!” verzekerde ze me. “Als we bericht krijgen van de centrale, via onze optische kabels hé, dat er nevelbreuken op komst zijn, halen we het uit. Het licht bij ons in huis, omdat het van daaruit het gemakkelijkst over heel de gemeenschap kan gespannen worden. Het wordt vast gemaakt aan al de huizen die op de rand van de gemeenschap staan. Het vertrekt bij ons en stopt daar aan de overkant, bij de familie Maude.”

“En dan? Laten jullie het dan gewoon over jullie huizen hangen?”

“Neenee, het is gemaakt van een supergeleidende glasvezel. Daarbij onderhoudt die steeds een grotere luchtdruk onder het deken dan er boven. Zo komt het dat we dan voor een week leven onder een soort megakoepel. Het is een beetje als een ballon die zichzelf opblaast. Als de nevels hun stormen ontketenen glijden de kleine deeltjes gewoon af. De grotere brokstukken zie je soms inbeuken op het deken, maar deze veren dan gewoon verder tot ze buiten de gemeenschap rust vinden.”

“En alles wat buiten de gemeenschap ligt? Is dat dan niet totaal vernield?”

“Ja, tijdelijk wel, we hebben dan erg veel opruimwerk nadien, maar de neveldeeltjes zijn ook heel vruchtbaar en zorgen naderhand dus toch voor een heropleving van de natuur. Het is voor ons ook steeds een moment van herbronning, van bevraging. Het is een tijd waarin veel wordt samengezeten, waarin zaken besproken worden, waarin we onze levenspaden bekijken en waarin we, misschien nog meer dan anders verbonden zijn.”

Al pratend, om wat afleiding te hebben, kwamen we aan bij de Samar. Ik naderde zienderogen de gemeenschap waar ik de rest van mijn leven zal doorbrengen. De grond waar

ik toen op liep, is de grond die ik nu ondertussen al enkele honderden keren heb gevoeld, maar die sindsdien nooit meer zo heb aangevoeld.

De spanning steeg.

Op enkele honderden meters van de gemeenschap hield ze haar woorden voor zich. Eerlijk gezegd, kon ik me ook nog moeilijk concentreren op hetgeen ze vertelde. Mijn aandacht vestigde zich volledig op wat zich voor mij uitstreckte. Het was het eerste echte 'dorp' dat ik zag in de nieuwe wereld.

Ook Lene was gespannen. Voor haar was het een weerzien, een thuiskomst na 2 seizoenen. Toch ging haar aandacht ook naar mij uit. Ze deelde in mijn nieuwsgierigheid en lichte angst voor het onbekende.

Toen we nog geen 100 meter van de ring van de gemeenschap verwijderd waren, hield ze even halt. Ze keek me in de ogen: "Ik wens je een goed leven!"

"Dank u Lene"

We gingen verder.

Mijn zintuigen stonden volledig op scherp.

We stapten de ring binnen.

De intensiteit van de gemeenschap was voelbaar.

De lucht ademde een gevoeligheid die me nog sensitiever heeft gemaakt.

Mijn voeten leken te zweven boven de grond. Terwijl mijn benen bleven bewegen was het alsof ik op een lopende band voorbijschoof aan de dingen.

Het huis van de familie Xarm, waarvan nu enkel nog de bovenste helft werd beschenen door de rode bol achter ons, gleed achter ons weg.

Er was niemand op de weg. Alles was doorleefd maar toch verlaten.

Ik wisselde een blik met Lene. Zij keek me vol vertrouwen aan.

Een enkele vogel zong zijn avondlied. Verder heerste de stilte rondom mij.

We naderden het centrale plein.

Één van de drie stenen rees hoog uit boven de huizen en het gemeenschapcentrum.

Telkens als de zon haar laatste gloed geeft aan de aarde is het een indrukwekkend beeld om die reus van een steen te zien staan. Die avond echter vond ik het verrukkelijk.

Ik voelde dat ik op een mooie plek was aanbeland.

We draaiden achter het huis van de familie Sonedie het gangetje in dat uitkomt op het plein.

Ik hield mijn adem in.

Mijn passen vertraagden. Even sloot ik mijn ogen.

Het volgende moment was er niets dan leven rondom mij. De gehele gemeenschap had zich verzameld op het plein. Het was alsof zij ook heel de tijd hun adem hadden ingehouden om me dan op de meest fantastische manier te onthalen. Een haag van zingende, jubelende mensen had zich rond ons gesloten. We werden opgenomen in fabelachtige muziek. Overal rondom, naast, boven en onder mij was er samenklank. Overheerlijk mooi. Het vervulde me van mijn kleine teen tot het puntje van mijn kruin.

Ik werd overdonderd. Het geheel ging mijn ervaringskracht bijna te boven. Gedurende enkele minuten werd ik volledig doordrongen van iets wat ik tot dan toe nooit had kunnen ervaren.

De lucht daverde. Heel de gemeenschap was opgenomen in klank. Alles was vervuld van klank. Waar ik overdag zwaar beïndrukt was geweest door de natuur die me had omgeven, werd ik nu overmand door de supermenselijkheid van de gemeenschap rondom mij.

Zij hadden mij nooit gezien, wisten niet wie ik was en toch onthaalden ze me op een majestueuze wijze. Ik voelde me gedragen, opgenomen in een geheel dat tot dan toe totaal onbekend was geweest.

Ik luisterde. Ik ervoer de grootse schoonheid.

De muziek kwam tot haar hoogtepunt dat me meenam naar een punt boven de aarde. Even dacht ik mezelf terug te vinden in de cocon waar ik jaren in heb gezeten, maar nu vervuld van het leven wat toen volledig uit me was weggezogen.

Met een sierlijke en overheerlijke zachtheid werd het stil. Alsof het het meest fantastische eindakkoord was van de muziek, was er even niets.

Ik voelde de siddering rond gaan bij de mensen die me omgaven. Dagen en nachten hadden zij gerepeteerd voor elkaar en voor mij. Maar pas nu, met hun tweekoppige publiek, had elke noot geklonken zoals ze enkel op dat moment kon klinken.

Mijn tranen rolden. Ik wilde schreeuwen van geluk. Ik voelde me licht.

Vanuit mijn buik golfde er lichtheid.

Stromen van diep geluk, voltooiing beroerden mijn alles.

Licht!!!!!! Leven .

dankbaarheid

Nog steeds was het stil rondom mij. Een stilte als na het inslaan van een bliksem. Een ontladen spanning. Een rust.

Nog voor mijn tranen weg waren, trad Narazeeth naar voor. Zijn lichaam straalde de rust nog verder uit. Zijn houding ademde de intensheid van het moment. Zijn gelaat weerspiegelde de goddelijke menselijkheid van de gemeenschap.

“Welkom in onze gemeenschap!”

“Welkom ” klonk het antwoord van alle omstaanders.

Het was sterk. Pure kracht. Ik was terecht gekomen waar ik wilde zijn. Heel mijn kleine wezen was vervuld van de grote menselijke warmte die tot dan toe nooit ervaren had. Dankbaarheid.

Het was het begin van mijn verdere leven dat ik hier leidt, dat goed is en waarin ik beleef en waarin ik afscheid zal nemen.

Laat het een momentje zijn dat zweeft en meeneemt naar waar we ooit zijn.

Het is stil.

*De machines rondom ons, de gang naast deze kamer stil. Ongewoon zwijgend.
De wereld neemt een adempauze.
De strijd wordt gestaakt.*

*Ze was op voorhand verloren, oneerlijk en ongeneeslijk.
Ze was natuurlijk, gegeven om terug te nemen.
Ondraaglijk licht voor de wereld, moordend zwaar voor een mens. En toch houdt ik haar
verte(de)rende hand vast. Haar ogen zijn al gesloten. Zij is alleen, ik ben alleen.
Is dit mens zijn?*

Even later een laatste kleine ademtocht, en toen geen meer.

Zij is alleen.

Ik ben alleen.

Is dit mens zijn?

*Nog meer gescheiden dan ooit tevoren houdt ik haar hand..
De lakens omhullen haar warmte nog even. Toch trekt zij weg uit haar lichaam. Het moment
deint uit.*

*Ik heb geen taak meer. Mijn zorg is ten einde. Ten einde raad. Het einde brengt geen raad.
De dood heeft gesproken.*

Ik spreek haar naam.

*Onwillekeurig schenk ik haar een glimlach, een traan volgt. Hij valt op haar wang en rolt
in haar nog schaarse haren. Daar zal hij rusten. Er zal geen streling meer volgen die hem
wegneemt.*

Onze ogen zullen elkaar niet meer willen verstaan. Ze zijn stil.

Ze is dood. Een doodeenvoudig einde.

dood

ik

Is dit mens zijn?

*Ik kan niet verder. Dit is slechts een moment in de geschiedenis van de toekomst.
Voor mij is het een moment dat zweeft en me meeneemt naar waar ik ooit was.*